

Великий мистецтво

Господарство
— доктора
Тальванеску

Фантастичний
роман

Книгоспі.

Ю. СМОЛИЧ

ГОСПОДАРСТВО
ДОКТОРА ГАЛЬВАНЕСКУ

ФАНТАСТИЧНИЙ РОМАН

КНИГОСПІЛКА

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в «Літопису Українського
Друку», «Картковому репертуарі» та
інших покажчиках Української Книж-
кової Палати.

Упрліт 913. Харків.
Зам. 1521. Тир. 10.000.
Л і т . - д р у к .
«КНИГОСПІЛКИ»
Харків, Нетеч.
наб. 14
1929

ВОСЬМА ТИСЯЧА

I

Авто помітно, але плавно, збільшило швидкість. Курява та гомін тісного й брудного південного міста зникли зовсім несподівано. Вони м'ярко розтанули за темною стіною розкішних овочевих садів та буйних виноградників.

Шосе в'юнилося якийсь час в цій зеленій оазі, потім вибігло на пісчаний пагорб і простяглося рівно між двох водяних просторів—буро-зеленавої смуги Дунаю праворуч, і величезного спокійно-синього плеса Кагула¹—з лівого боку. Тут шосе раптом скінчилося і пружна гума коліс шорстко зашелестіла по добре второваній дорозі з дрібчастого, зерно завбільшки, піску.

Сахно озирнулася. З-за зеленої гущавини понад марево міського пилу виткнувся самотній димар, блиснула поруч золота баня і надрічний вітрець жбурнув ще якісь невиразні відгомони далекого міста. Рені зникло. Ще далі позаду зостався Галац.

Свідомість цього приємно втішила Сахно. Вона легко зідхнула, радіючи, що нарешті скінчено докучливу біганину по нудних інституціях безладного міста, а неохайну, безпорадну румунську залізницю замінило вигідне

---

¹ Кагул—велике озеро в Басарабії під містом Рені. Від річки Дунаю відділяє його вузький піщаний пересип.

й швидке авто. Вона скинула плащ, умостилася зручніше на м'ягких подушках і смачно запалила сигарету.

Справа і зліва віяло свіжістю і ароматом вод. Авто ритмічно гойдало. День видався сонцесейний. У перспективі—нові місця, нові люди, цікава робота. Сахно могла похвалитися в цей час, що вона цілком задоволена і з себе, і з своєї долі, і взагалі—з усього.

Пересип ширшав і кінчавсь. Хистким містком перескочили протоку, перетяли навскоси неглибокий лиман—де з косу на коси, де просто по твердому на два сантиметри під водою дну—і, знявши позад себе водяну куряву, знову виїхали на пісок. Дунай повертав праворуч і заслонявсь високими стрільчастими очеретами. Кагул закругляв береги і вже виростили з води сірі схили потойбічних згірків. Дорога враз повернула, зламавшись майже під простим кутом, і побігла за згірками, обгинаючи затоку. Промайнуло дрібне рибацьке селище,—сіре, як земля, без тіні і рослин, голе під палючим сонцем, як згарище. Пісок дрібнішав. З-під коліс вже де-де курило білим пустельним порохом. Дорога пішла вгору. Озеро зникло на мить за глинищем, потім знову з'явилося, вже ген далі, за вапняками і кучугурами. І раптом, перескочивши яругу, дорога вибігла в степ.

Далеко, далеко--до обрію—зазеленіла, забіліла весняна тирса, лице обсмалив гарячий вільний вітровий: йшли Буджацькі степи¹.

П'ятнадцять кілометрів путі пробігли хутко, непомітно.

Шофер озирнувся. Своім запарошеним видом, з віями густо припудрованими сухим інеєм вапняків, він був більше схожий на мірошника, і Сахно мимоволі всміх-

¹ Південні Басарабські степи.

нулася. Одначе, мабуть, і в неї фізіономія не буде краща, бо шофер і собі відповів посмішкою.

— До Ялпуха¹ вже недалеко!—гукнув він.—Ми переїдемо паромом в шийці, бо обгинати далеко.

— Добре,—погодилася Сахно.

— Так де ж будемо спинятися на сніданок? На перевозі, чи почекаємо Ізмаїла? Ізмаїл ще не скоро—після полудня.

— Не знаю. Де краще,—звірилася на нього Сахно.

— Тоді на перевозі,—зразу вирішив той,—там є непогана корчма. Або й в старого Йонеску. Він мастак засмажити риби з яешнею. Та й мускат у нього є добрий... для того, хто добре заплатить.

— Згода. Покуштуємо!—так же весело відповіла Сахно на шоферове підморгування. Задоволено оскірівшись, той знову відвернувся до правила.

Деякий час Сахно розглядала запарошені шкіряні шоферові плечі й засмаглу потилицю, дивуючися з його гарної французької вимови. Сахно на цьому поталанило—вона не знала жодного румунського слова і шофер правив їй водночас і за тлумача.

Сонце тим часом підбилося ген високо і, навіть, скорий біг авта не здатний був перемогти його палючих проміннів. Робилося гарячє. Та й дорога погіршала. Тут у степу не було вибитих колій—їздилося не часто—і шлях ледви позначавсь по прибитій витолоченій тирсі. Раз-по-раз тверді стеблини пирію потрапляли між спиці коліс, заплутувалися там, і це гальмувало дещо розвинений біг. Постійне, невгавне шарудіння отих ламаних стеблин оберталосся на монотонний свист і заколисувало проти волі. Сахно починало нудити.

¹ Я л п у х — озеро, кілометрів 12 - 15 від Кагула на схід.

— Чи скоро ж той чортів перевіз?—гукнула вона, не витримавши, до шофера. — Далєбі мене вхопить морська хвороба!

Шофер не відповів. Мовчки він перевів рушалку, збільшив швидкість і тоді простяг руку наперед.

Сахно глянула туди.

Небо наче сіло на степ, переломившись низько над землею ледви помітною смугою. Над смугою саїтно бродили дрібні хмаринки, а нижче, під нею, блакить відливала сивою лускою... То рябіло водяна поверхня. До Ялпуха справді було недалеко.

Проте, перехоплюючися зо згірка на згірок, довелися їхати ще з добрих півгодини. Тільки чверть на дванадцятю—як посвідчив годинник Сахно—авто з шорстким вереском зарипіло по прибережному піску.

У цьому місці, біля перевозу, озеро мало оригінальну й чудернацьку форму. Обабіч розливалось воно двома великими безкраїми, безобрієвими просторами—ліворуч Ялпухом, праворуч Катлабухом,—а тут, у шийці, супротивний берег вибігав назустріч на кілька верстов довшеною вузькою косою, відступаючи лиш трохи місця невеличкій протоці. Здавалося, грайлива природа, пустуючи, спорудила велетенського мола.

Паром був якраз на цьому березі. Власне, це був і не паром, а великий баркас із розлогим чардаком, настеленим рівно з облавами. З берега на чардак було перекинуто широкі лати. Шофер скерував на них і, разів зо два добре підстрибнувши (так, що Сахно обидва рази мало-мало не шубовснула у воду), пихкаючи й скрегочучи, авто видряпалося на чардак і там спинилося. Людей, проте, ні на баркасі, ні близько на березі не було. Не видно було й на тому березі біля куренів, що розташувалися там над самі-

сінькою водою. Шофер заграв у рожок, одначе звук його був заслабий, щоби побудити, міцно мабуть, послулих хазяїв перевозу. Сахно набридло слухати безрезультатну мелодію автомобільних сигналів, вона видобула револьвера і кілька разів випалила. Постріли гулко заgrimіли над водою, озеро підхопило різкі звуки й далеко покотило їх невгавною луною. Гасло відразу ж досягло своєї мети. З куренів вийшли люди, посідали в човен і поплинули через протоку.

Одначе протока була значно ширша, ніж це відразу здалося. Тільки за деякий час можна було добре розглянути веслярів. У човні сиділо троє: старий, сивий-сивий, рибалка і двоє зовсім молодих, міцних, як дуби, з засмаглими обличчями й чорним скуйовдженим волоссям, юнаків. Вони вправно й гарно загребали веслами, а старий держав стерно.

— Старий Йонеску з синами,— пояснив шофер.— Клятий гевал позаторік святкував соту весну свого життя. Пережив трьох жінок. Оці дітки—від останньої. Він її, щоб не збрехати, взяв, як йому доходило дев'ятого десятку.

Сахно заздво поглянула на дідугана і, хоч була й сама щира спортсменка не з останніх, прикинула, що на кулаки вона з ними не визвалася б.

Човен тим часом причалив. Старий Йонеску ввічливо привітав Сахно, потім дружньо потиснув руку шоферові, аж той, скривившись, перехилився через поручні машини.

— Коли вже ти, старий хроне, дуба даси?—поцікавився він замість привітання, хухаючи на задубілі пальці.

Дідуган весело оскірівсь і довго щось відповідав своєю мелодійною горловою мовою.

— Ой, не можу!—вхопився за боки шофер і вибухнув щирим, заразливим сміхом.—А бий тебе морока!

Чи чули ви таке?—звернувся він до зацікавленої Сахно.— Старий надумав учетверте женитися: сумно, каже, без баби? Ха-ха-ха-ха! А церква не дозволяє. Так він, каже, післав попа до чорта, привіз молоду до куреня і живе собі без вінчання. Ну й дідусь, маму його мордує. Подивимося, що то за молода в нього...

Хлопці тим часом приладнали весла — величезні, метрів у шість,—по одному з кожного боку, старий Йонеску відштовхнув лати, і баркас поволі рушив через протоку. Біля одного весла стояли двоє хлопців, з другим вправлявся сам дідусь.

Для сніданку було дві перспективи: або сісти знову в авто і, звернувши вбік понад берегом, спинитися в невеличкому селищі Бабель, де була рибальська корчма, або—попоїсти тут під небом біля гостинного куреня старого Йонеску. Шофер обстоював за друге, спокушаючи Сахно виключною добротністю Йонескового мускату.

— Його старший син має під Ізмаїлом свої виноградники, і за тутешнім звичаєм ніколи не забуває за свого старого батька. Щоосени привозить він старому повний човен бурдюгів із найкращим вином. Старий ховає його в кигниці¹ під озером. Такого мускату ви не коштували ніколи. Старий видержує його по 5-6 років.

Сахно було однаково, і вона пристала на шоферову пропозицію.

Юнаки винесли велике рядно, простелили його на піску біля води й розклали на ньому всі, які були, ласощі—бриндзу, малай², алевенджі³, плачінте⁴, патла-

¹ Кигниця—льох.

² Перепічки з кукурудзяного борошна.

³ Такий же малай, тільки, як пиріг—з бриндзою.

⁴ Пиріжки на маслі з яблуками.

Мішаючи румунські, старослов'янські, українські й болгарські слова—а більше на мигах—розповів він Сахно дещо з тутешніх звичаїв та про своє життя.

жене¹ і парений солодкий кіперь². Незабаром з'явилася й славнозвісна, особливо рекомендована шофером, риба з яєшнею. Після того старий Йонеску власноручно приніс із кигниці добрий глек рожевого, прозорого й запашного мускату. Вклонившись, він поставив його серед імпровізованого столу і, ще раз вклонившись, перепросив, що прислуговує сам з синами, бо дружини його немає—виїхала якраз до Ізмаїла на базар.

Невгомний Чіп'аріу — так звали шофера (перед тим, як сісти снідати, він чемно відрекомендувався: цього вимагали місцеві звичаї) — склеїв на це досить недвозначну міну і, користуючись із незнайомої господареві французької мови, вголос висловив думку, що бідна маритати³, мабуть, сидить у курені чи льохові, де ховає її від чужого ока ревнивий Отело—Йонеску.

Сніданок проходив досить жваво і весело. Після двох кухлів мускату старий Йонеску залишив свою величавість, розбалакався й гостинно частував гостей. Мішаючи румунські, старослов'янські, українські та булгарські слова—а більше на мигах—розповів навіть Сахно дещо з тутешніх звичаїв і свого життя, похвалив влови цього року, вилаяв сусідніх резешті⁴, що скупко платять за перевоз, і ізмаїльських боєринашів⁵, що правлять великі гроші за право держати перевоза. На кінець, скромно поцікавився звідки подорожує і куди держить путь поважна маритати-чужоземка.

¹ Помідори.

² Перець.

³ Молодиця.

⁴ Дрібні заможні господарі.

⁵ Дрібні урядовці. Великі урядовці зуться в Румунії—боєри (баяри).

— Я їду зараз з Букарешту і прямую в господу до місцевого дідича, доктора Гальванеску,—охоче відповіла Сахно.

— О!—схилився Йонеску, і Сахно здалося, що старому прикро було почути. Але він зразу ж повів далі свою чемну розмову.

— Пані-господиня родичка дідичеві Гальванеску?— запитав він ще, на цей раз уникаючи дружнього „маритати“ і заміняючи його на учтиве „пані-господиня“.

— О, ні. Я перше у вашій країні. Мене післано в службових справах.

Старому, цілком очевидно, було приємно почути таку відповідь. Він знову вернувся до дружнього тону.

— Ви їдете на постійну роботу, на службу, в Гальванесків маєток?

— Ні, я буду там всього кілька днів і поверну назад.

— Це добре,—урочисто мовив дід. І раптом широко перехристився, звівши очі в небо.— Хай милує бог кожного, хто надовго оселиться в цьому клятому місці!

Сахно це здивувало.

— Ви лякаєте мене. Чому це місце кляте?

Але старий Йонеску уникнув відповідати. Він тільки зідхнув і ще раз перехристився. Сахно змушена була вдатися за поясненнями до Чіпарту. Але той не міг багато розповісти.

— Я не з цих місць. Я кревний волох¹ з-під Плесшті і сюди заїзду не часто. Проте, признатися, і я чув якісь непевні чутки про маєток доктора Гальванеску. Прий-наймні, не раз доводилося чути, як цю місцевість звать клятою.

— О, так,—знову заговорив Йонеску,—це таки клята місцевість. І наші люди тікають від неї, як від чуми

¹ Волох—румун.

Ніхто, хоч би вмирав із голоду, не піде до пана Гальванеску на роботу.

— Але що ж там страшного? Чи сам доктор Гальванеску нечесно поводить з людьми?

— Я не знаю нічого,—похилився дід,—і не дай бог мені щось знати. Мені відомо лише одне, що пан Гальванеску найбагатіший дідич на цілу губу. Він має великі ґрунти і працює на них машинами. А машин він має стільки, що йому, мабуть, зовсім непотрібно робітників. Відколи живу я тут, я ще ніколи не бачив робітника з Гальванескової економії.

— Дивно. Це щось не так,—заперечила Сахно.— Від'їжджаючи сюди, я добре обізналася з господарством доктора Гальванеску з викладів Букарештської сільськогосподарської академії. Там, навпаки, зазначено чимало робітничих рук, що працюють на виноградниках, плантаціях та заводах Гальванеску.

— Я не бачив ніколи ні одного робітника з Гальванескового маєтку,—вперто повторив дід і похмуро замовк.

Сахно, звичайно, не надала особливого значіння Йонесковим суевірним і безпідставним побоюванням, пояснивши їх цілком справедливою нелюбов'ю бідного рибалки до заможного і, очевидно, заграбастого поміщика. Ця розмова тільки збільшила їй інтерес до мети подорожі і загострила цікавість до імпозантної та таємничої постаті славетного вченого.

Безпечний Чіпару ще менше зважив на дідову мову і більше віддавав уваги надзвичайному мускатові. Він розповів тільки, що в Рені він—згадує—дещо й собі чув про Гальванеску. В порту раз-у-раз вантажать його товари. Він їх транспортує через Болград, станцію Троянів Вал, залізницею, а потім Дунаєм—в море. Та

й з моря закордонні пароплави привозять йому багато всякого товару в скринях й лантухах.

— Він добре платить портовим носіям. Вони завжди мають від нього на ракіу¹. Я чув дещо і про його самого. Кажуть, він дуже освічений і дійшлий чолові'яга. Закінчив либонь кілька спеціальних шкіл по закордонах: медицини він вчився у Франції, соціально-економічних наук ув Америці, електрики в Німеччині та хліборобства ще десь, у чортового батька. Здається, він почесний член Національної Сільськогосподарської Академії у Букарешті.

— Авжеж,—потвердила Сахно.—Він визначився своєю системою господарювання. Його реферат про організацію сільського господарства зацікавив і свхиловав цілий науковий світ.

— А, осмілюсь запитати,—обізвався Чіпаріу,—яку справу маєте до нього? Чи може це секрет? Тоді не гнівайтесь за мою цікавість.

— Ні. Чому ж? Я охоче вдовольню вашу цікавість. Мене якраз відряджено з Берліну ознайомитися з виноградарством у господарстві доктора Гальванеску.

— Хіба ви німкенья?—щиро здивувався Чіпаріу.—Ви так добре говорите французькою мовою, що, далєбі, я був певний за ваше французьке походження.

— Я така ж німкенья, як і француженка,—посміхнулася Сахно, але враз спохватилася і звелася на ноги.

— Будемо рушати, Чіпаріу. Ми збавляємо час нашому привітному господареві та й самим нам треба поспішати.

Справді, сонце стояло вже просто над головою і свідчило, що день перехоплюється вже на другу половину.

¹ Горілка.

Чіпаріу задумливо побрів до машини, нишком оглянувши Сахно. Поки він поравсь біля мотора, Сахно розплатилася з господарем за снідання. Розплатившись, вона встигла, поки авто було готове, побалакати ще раз із Йонеску. Старший рибалка охоче відповідав на всі запитання Сахно, що цікавилася його життям-буттям і околицьними новинами, але вперто мовчав і насурмлювавсь, тільки мова вертала до Гальванеску.

— Нехай пані-господиня і не розпитує мене,—на решті сказав він.— Старий Йонеску нічого не знає, а коли догадується про щось, то йому ще хочеться трохи пожити й не докучати богові з своєю смертю.

Така мова збентежила Сахно. Вона зажадала пояснень. Але старий знову замовк і категорично відмовивсь далі говорити.

— Старий Йонеску сказав усе, що міг сказати і далі не скаже ні слова. Він сказав усе, що повинен був сказати кожний християнин іншому. Нехай пані-господиня робить, що їй треба, і тільки оглядається на слова дурного Йонеску.

— Ви наговорили мені стільки незрозумілого й таємничого страхіття, що просто таки налякали мене,—настоювала Сахно.—Я жадала б пояснень. Інакше я можу думати, що ви просто пожартували зо мною.

Йонеску трохи подумав і згодом відказав:

— Йонеску вже застарий і скоро держатиме одвіт перед богом. Йому не пристало дурити людей. Але нічого більше він сказати не може. Єдине можу додати ще—це те, що своїм синам я заборонив і за чверть гони наблизитися до земель Гальванеску.

В цей час заграв ріжок. Чіпаріу сповіщав, що мотор готовий. Сахно не зоставалося нічого іншого, як, обізвавши про себе доброзичливого рибалку старим дур-

нем, поспішити до авта. Прощаючися, вона простягла Йонескові руку й сказала:

— Коли я за кілька день вертатиму, я знову тут спинюся, і тоді за добрим кухлем твого чудового мускату розповім тобі про все, що побачу в Гальванеску, і впокою твою старість,—засміялася вона.

Йонеску міцно струсанув простягнуту руку і з почуттям відповів:

— Я буду радий і проситиму бога, щоби сталося саме так. Але... коли й станеться так, то старий Йонеску не слухатиме твоїх слів і заборонить слухати їх своїм синам.

Сахно ще раз нишком вилаялася й знизала плечима.

— Він здурів тут, сто років проживши біля перевозу.

— Перекажи привіт своїй молодиці,—гукнув Чіпаріу і дав хід автові.—Як будемо вертати, ми сподіваємося, що ти її нам покажеш?

Авто рушило, і до Сахно долинули ще останні слова Йонеску:

— Але тут, на своїй землі, старий Йонеску завжди допоможе тобі, коли буде в тому потреба...

Сахно довелося вголос подякувати старому, а стиха ще раз вилаятися.

II

Ляндшафт нараз зовсім змінивсь. Горбки та пагорбки скінчилися, і на всі боки прослалися поля. Широкі смуги пшениці заможніх хліборобів чергувалися з вузькими та довгими стьожечками бідняцької кукурудзи. Дорога перетинала поля навкоси і раз-у-раз заскокувала в невеличкі, стільки мальовничі, скільки й нужденці, селища, що попрутулялися де до струмочків і байраків, де до глиняного урвища східніх згір'їв. Серед загального сіро-зеленого кольору землі і полів радісно веселили око яскраві—червоні, сині й жовті фарби—в які помальовано -в кожній хаті передню стіну ¹.

Був час після полудня, і назустріч автові раз-у-раз траплялися величезні гарби із запашним, першої косо-виці, сіном. За ними потомленою ходою йшли царане ² в своєму звичайному зодягові—чорних баранячих шапках, довгих, нижче колін, білих сорочках, що з-під них підчас важко й помітити було такі ж білі широкі штани.

Незвичні до машини воли лякалися гуркоту авта й шарахали вбік на ниви. Автові раз-у-раз доводилося спинятися й перечікувати, поки не менш перелякані ца-

¹ Такий звичай в Басарабії.

² Хлібороби. Хлібороби ж українці мають у Румунії й свою особливу назву—райляне.

ране, з галасом та лайкою на адресу і волів, і непроханого гостя, впокоять перелякану тварину.

Але ось селища порідшали. Обабіч дороги залягли пасовиська. По них тихо блукали отари свець і кіз. Дітваки пастушки з вереском і свистом вибігали навперейми автові і закидали його кизяками й грудками сухої землі. Сахно довелося знову вдягти свого плаща.

У невеличкому хуторі, де Чіпаріу спинився напитися, довідалася Сахно, що це вже останній царанський виселок, а далі, за Трояновим валом, починаються землі Гальванеску. До палаца дідича лишалося кілометрів з п'ятнадцять. Це було приємно почути, бо мало не сто кілометрів путі зовсім вимучили Сахно, незвичну до подорожування автом.

Злиденні царане, що дуже гостинно зустріли подорожніх і охоче розбалакалися з ними, зразу проте зробилися неговіркі й непривітні, щойно почули про мету подорожі. Вони уникали й вимовляти ім'я Гальванеску та квапилися збутися непроханого товариства, поспішаючи до своєї роботи.

Сахно мимоволі згадала старого Йонеску й відчула себе досить прикро, особливо, коли невдовзі трапилася чудна й неприємна пригода.

Вони якраз обгинали ріг валу, коли це з-за рогу нараз почулося гутірку, потім дикі крики й несамовитий плач. Чіпаріу зразу ж спинив авто. Крики линули з хащів лозняку, якими поріс південний схил валу. Не гаючися, Сахно й Чіпаріу похапали револьвери, виплигнули з авта й побігли навпростець через пасовисько до кущів. Крики не вщухали—гукало кілька голосів, люто і злісно, а на відповідь їм розтинав повітря одчайдушний лемент, то трохи вщухаючи, то раптом знову дико вибухаючи—як після ударів. Когось били.

Переплигуючи через рівчаки, зашпурхаючися за кочури та шматуючи одяг об цупке гилля дикої шипшини, Сахно з Чіпаріу видерлися на схил. Зойки не втихали. Тепер вже можна було розпізнати, що галасує дитина під лютими вдарями канчука. За мить вони й побачили екекуцію.

На землі корчився підліток підпасич. Він уже не здолав проситися, і тільки стогнав та хрипів, здригаючи цілий під жорстокою рукою екекутора — літнього молдавана, що під кожний удар приказував щось люто й загрозливо. Другий притримував хлопця. Ще двоє стояли осторонь і похмуро стежили за екекуцією, інколи докидаючи й від себе повчальне слівце. Вони не помітили Сахно й Чіпаріу і були чимало здивовані, коли екекутор, схоплений впоперек міцними руками Чіпаріу, майнув у повітря, хвицнувши ногами. Сахно в цей час недвозначно помахувала револьвером перед очима другому. Одначе, ніхто з них і не гадав чинити якийсь опір. Навпаки, всі, видно було, дуже перелякалися і, боязко озираючися, задкували до ближчих кущів.

— Що ви робите, розбишаки? Пощо знущаєтеся з малого хлопця, паскудні боягузи!—гукав всіма, які знав, мовами розгніваний Чіпаріу.—Чи ви позарилися на його драну свиту? Пріч!

Коли перше замішання минуло, і ошелешений екекутор звівся на ноги, розминаючися після обіймів Чіпаріу, один з заскочених взявся пояснити, що вони нічого поганого не зробили і марно турбували себе шановні подорожні, бо тут, мовляв, очевидне непорозуміння:

— Хлопець, син Данейків—і це Донеико учив його по-батьківському.

— Хороша наука!—обурилася Сахно.—Він же міг на смерть закатувати хлоп'я. За яку це провину можна так шмагати дитину?

— О, пані, хлопець дуже необачний і потім тільки дякуватиме батькові за таку науку.

— Що ж він зробив?

— Він...—старий молдаван притишив мову і боязко озирнувся навколо,—він заскочив на панські поля...

— На поля до пана Гальванеску,—пояснив другий, ще тихше і ще боязливіш.

При цій мові й усі інші злякано глянули туди, де за розлогими ланами й густими дібровами мав бути панський палац, і хапливо поскидали шапки... Данейко ж, батько битого, ще раз копнув ногою нещасного хлопця.

— Ну ти, тихо!—спинив його Чіпаріу.—Що ж з того, що він заскочив у панські поля? Чи ви панські доїжджі?

Молдавани злякано поточилися назад.

— Нехай господь боронить і милує!—замурмотіли вони.—Ми не насмілимося й ногою ступити на панську землю...

— Ого!—свиснув Чіпаріу,—видно добродій Гальванеску таки справді сердитий. Старий Йонеско не брехав. Так це він, сукин син, наказав одшмагати хлопця?

Непочтивий вираз на адресу пана знову стурбував селян. Вони лячно зиркнули на панську землю, наче боячись, що з пшениці на межу от-от вискочить сам Гальванеску.

— Так це пан наказав вибити хлопця?—запитала й Сахно.

Тоді, бачачи, що подорожні, очевидно, не тутешні і, справді, нічого не розуміють, селяни враз заговорили, з'ясовуючи причини екекуції.

Виявилось, що ніхто й не наказував бити хлопця, ніхто з панських дозорців і не заскочив його на панських полях. Хлопець не вчинив жодної шкоди. Його бито тільки „для науки“.

— Хто хоче цілий бути, нехай не насмілюється ступати на землю пана Гальванеску. Це проклята земля! Хай повсихають ноги тому, хто переступить межу. Бо ліпше бути калікою ніж ходити по землі пана...

Це було все, чого могла дізнатися Сахно. Жодних пояснень їй не дали. Панічний страх перед самим ім'ям Гальванеску, перед його землею—якийсь містичний страх,—і більше нічого. Годі було довідатися причини такого страху. Гальванескова земля—проклята земля. Хто ступить на неї, той не вернеться додому—ось усе, що можна було почути з вуст переляканих молдаван...

Заспокоївшись, давши молдаванам закурити, а вибитому хлопцеві срібну монету, Сахно й Чіпаріу посідали в авто й рушили через вал. Селяни злякано й безнадійно дивились їм услід...

Землі Гальванеску починалися зразу за валом і не були ні загороджені, ані відмежовані. Ні варті, ні паркану не було. Ніхто не доглядав і шлагбаума. Страх перед цією землею був, очевидно, найкращим вартовим: ніхто не переступав межі. В'їхавши на поміщицькі землі, Сахно зразу ж відзначила їхню різючу відмінність од царанських земель. Це була розкішна і виплекана країна. Зразу ж впадала в око культурна обробка землі і наслідки розумного господарювання.

Пшениця колосилася густа і висока, з важким багатим колосом. Її поля чергувалися із справжніми лісами рясної і високої, як бамбук, кукурудзи. На схилах згірків зеленіли густі виноградники. Далі чорніли зорані під пар правильні чотирикутники. Ще далі—знову плантації, знову лани, виноградники. У зеленій райдужній гушавині там і тут полискували проти сонця невеличкі штучні озера з високими спорудами водогонів. Від них на всі боки розтікалася вода в химерному

лабіринті рівчаків для штучного зрошення. За ланами й полями здіймалися зелені гайки, овочеві сади, силуети будівель, високі бані водогонів—і знову скрізь, як мережево, павутиння рівчаків і каналів, що обертали цю малоплодючу землю на родючий ґрунт, на багатющу житницю... Кожний ступінь землі аж кричав, заявляючи за надзвичайну дбайливість і старунок.

— Яка прекрасна країна!—скрикнула Сахно, переймаючися шанобою до господаря цієї землі і почуваючи, як загоряється її душа землероба й агронома.—Скільки уміння й любови до роботи! Скільки праці! Скільки містецтва! Але й скільки людей треба, щоб так держати господарство...

Поля й виноградники раптом скінчилися. За невеличкою плянтацією карликових кав'яних деревець шосе перетяло інше—гумове—що за ним, позад високого білого муру, густо стовпилися дерева старезного парку. Величезна заграбована брама відзначала місце в'їзду. Брама ця так несподівано виринула з-за рогу, що Чіпаріу ледви встиг загальмувати авто. Ще мить—і воно було б врізалось в гострі ґрати.

Майже одночасово з прокльоном Чіпаріу забренів тоненький дзвіночок. Чіпаріу дав би голову собі відрубати, що цей дзвін лине з-під коліс авто, з пружної гуми шосе. Але на здогадки не лишилося часу. Тількино подорожні збиралися гукнути до вартового, що, очевидно, мав бути по той бік воріт, як згори, з падуги брами, щось зарипіло злегка—і по тому загув хрипкий, наче перестужений, голос:

— Хто, і в якій справі?—питався він.

Сахно й Чіпаріу враз глянули до гори. Але там не було ніякого. Тільки в кутку сіро полискував невеличкий розтруб гучномовця.

— Хто і в якій справі?—перепитав він іще раз.

— Тьху! А щоб тобі! От чортове діло!—не стримавсь Чіпаріу.—Чи ти ба?

— Ви невічливі,—холодно реплікувала рурка.— Потрудіться відповісти на моє запитання...

Бідний Чіпаріу зовсім засоромивсь і прикусив язика, відступивши відповідати Сахно. Сахно теж була трохи збентежена. Вона захапалася і поквапилася вдовольнити цікаву рурку.

— Моє прізвище Сахно. Агроном. Маю листа до пана Гальванеску з Німеччини.

І, забувши, що має розмову тільки з металевим приладдям, Сахно поспішила видобути з редикюлю листа й хотіла була показати його гучномовцеві. Але це було вже зайве: брама раптом широко розчинилася. В цей же час гучномовець чемно припросив:

— Прошу. Спиняйтеся перед головним під'їздом.

Зовсім спантеличені Сахно й Чіпаріу рушили в алею. Брама зразу зачинилася, скоро авто від'їхало двадцять стіп.

Авто поринуло в гущавину парку, м'яко колихаючися на гумовому шосе.

Чіпаріу, опанувавши себе після першого замішання, висловив своє захоплення. Насамперед,—на адресу надзвичайно вигідного шосе, а потім із приводу цілого парку.

— Ой-ля! Цей садочок нагадує мені старі байки про едем,—прицьмокнув він.—Я був би ладен увірувати в бога, коли б після смерти мене запроторили в таку розкіш.

Парк і справді був розкішний. Знавецьке око Сахно помітило найрідші субтропічні рослини. Кедрі, магнолії, пальми й олеандри розкидані були групками тут і там серед хащів карликових акацій, туй і кактусів. На па-

горбках росли стрункі смереки й кипариси. Поміж них в'юнилися алеї з липи, каштана й диких помаранчів. Витівата планіровка саду вражала своїм чудернацтвом.

Кружляючи серед цілого лабіринту озер, заток і протоків, шосе перехопилося через кілька підвісних ажурних містків і зовсім несподівано вибігло до другого муру. За аркою розчиненої брами, в кінці рівної, як промінь, алеї білів і горів вікнами проти сонця високий з стрункими вежами палац. Авто підкотило під головний під'їзд і спинилося.

Якусь мить довкола було тихо й спокійно. По тому двері розчинилися. На порозі з'явилася висока й огрядна постать—вся в білій одежі—і попроступала по сходах.

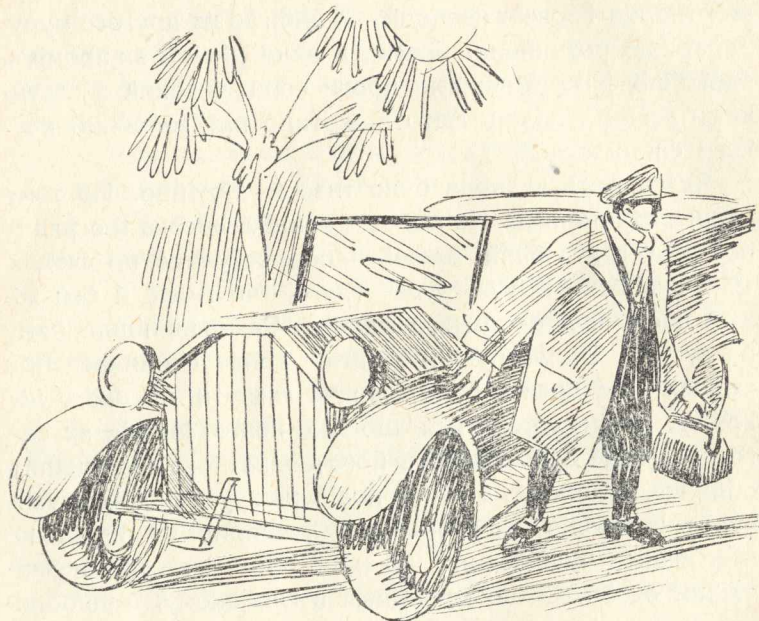
Не знаючи хто це буде—слуга, чи може й сам хазяїн цього чудернацького маєтку—Сахно не пішла йому на зустріч. Виплигнувши з авта, вона спинилася при східцях. Але досить було ближче глянути на цього чоловіка, щоби догадатися, що це нехто інший, як сам господар. Це було видно з його делікатного випещеного обличчя, з холоду очей, з повільних упевнених рухів, навіть із проділу на сивій—довгій чуприні... І, підкоряючися якійсь чудній силі, що наче точилася з цієї незвичайної особи, Сахно схилилися в глибокому, шанобливому уклоні.

— Здравствуйте,—відповів французькою мовою господар і зразу ж додав.—Я прошу дарувати мені, що не вітаю вас вашою рідною мовою. Але боюся, що моя нечиста вимова вразить вашу любов до рідного слова. Через це дозволяю собі говорити до вас мовою французів, сподіваючися, що вона відома вам стільки, щоби могли мене зрозуміти.

Це сказано з великою гідністю і самоповагою. В холодному, безстрасному тембрі голоса, звичному до

панування, Сахно відразу впізнала ту особу, що балакала допіру через гучномовець і, відповідаючи витонченій гречності господаря, як могла, відказала йому в тон:

— Я маю собі за щастя вітати вас у вашій господі, коли буде на те ваш дозвіл, намагатимуся висловлю-

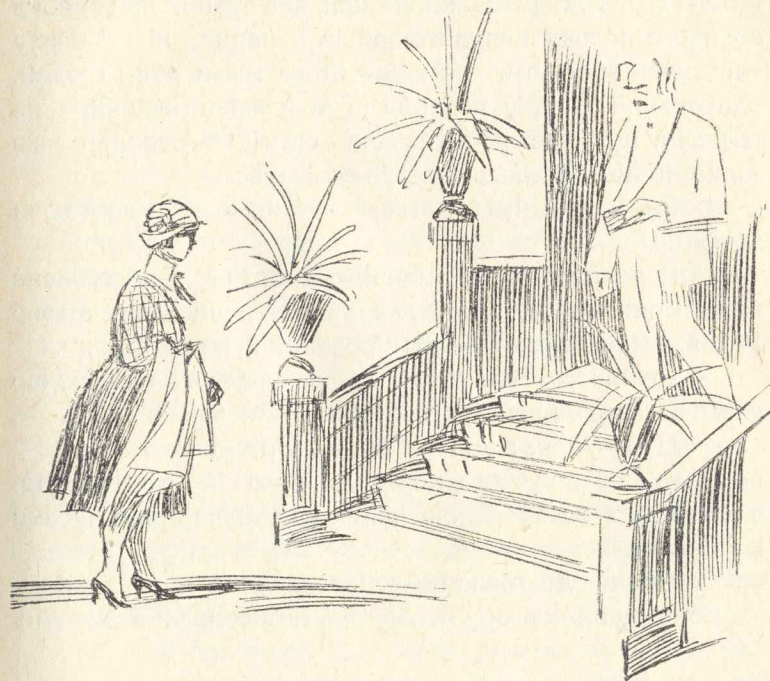
На порозі з'явилася висока

ватися вашою рідною мовою, якої я трохи вмію. Але наперед буду просити вашого ласкавого пробачення за ті огріхи, яких можу допуститися...

Але господар зробив заперечливий рух.

— Ні. Не турбуйте себе цим. Наша мова надто бідна і незугарна, щоби вести нею балачки. До того ж я її зовсім не вмію. Прошу в господу.

Сахно, що, треба сказати, трохи втомилася після вишуканої тіради, яку щойно виголосила, не по-сміла виказати свого здивовання на таке признание,

огрядна постать—вся в білій одежі.

та й не було коли. Господар заговорив сам. Зауваживши рух Сахно до чемодану, він зробив заперечливий рух.

— Не турбуйтеся. Ваші речі будуть на місці.

Потім, звернувшись до Чіпаріу, мовив:

— Праворуч шосе приведе вас до гаражу. В комірці біля гаражу ви знайдете все потрібне вам із дороги.

З вашою панією, якщо буде потреба, можете збалакати телефон: 23. Ви вільні.

Чіпаріу неодмовно підкорився цьому наказові й потягнувся був до рушалки. В цей час чудний пан зробив до нього кілька швидких кроків і, перше, ніж Чіпаріу зміг щось збагнути, помацав йому м'язи рук і грудей. Здивований Чіпаріу розкрив рота й заблимав очима, не тямлячи, що має робити. Але оригінал-господар вже залишив його й тільки злегка всміхнувся.

— Ви маєте чудові м'язи, — кинув він, вертаючи до Сахно.

— Я член клубу „Романешті спортінг“, — розгублено промимрив Чіпаріу. Потім, вкрай стерявшись, невиразно додав. — Але зараз я нетренірований і м'язи охляли.

— Це нічого. Аби були м'язи, — зауважив господар уже зовсім байдужно й повторив: — Ви вільні: їдьте.

— Цей чудар, здається, ще й спортсмен до всього, — подумала Сахно, скося роздивляючися на могутню по-стать діда з зовсім білою чуприною та чорними вусами і бровами.

— Прошу до господи, — сполохав її думки господар. Вони рушили вгору мармуровими розлогими сходами.

III

Йдучи поперед господаря по довгих сходах, потім нескінченною амфіладою покоїв із широко розчиненими дверима, Сахно почувала себе якось незручно. Весь час відчувала вона на спині пильний погляд і повертала з однієї кімнати до другої автоматично — скоріше відгадуючи куди йти, аніж слухаючи попереджень.

Нарешті вони ввійшли до великої кімнати з шклянкою надвірною стінкою. Це було щось на зразок „зимового садка“, тільки що без рослин і добре умебльовано, як кабінет. Доктор Гальванеску сів до великого письмового стола й запропонував гостеві фотель насупроти.

— Ви зволили сказати, що маєте до мене справу й листа. Я слухаю вас.

На цей раз мова його була ділова та суха і навіть не відгонила тією вишуканістю, з якою зустрів він Сахно біля під'їзду.

Сахно витягла листа й передала його професорові.

— Коли дозволите, я коротко розповім у чому справа, — гречно запропонувала вона.

Але господар зовсім не уважно відхилив цю пропозицію.

— Не треба. Я довідаюся з листа.

Він розірвав куверту і забігав очима по небагатьох рядках листа. Щодалі заглиблювався він у чи-

тання, то більше похмурювався його вид. Нарешті, він недбало відкинув листа на етажер і невдоволено одвернувся до вікна... Заговоривши знову після короткої павзи, він навіть не силкувався приховати свого роздратовання.

— Мене дивує така натрутливість вашої шановної академії,—скривився він.—Не знаю, хто дав їй право докучати мені своєю цікавістю. Я принаймні завжди був проти всякого втручання в мої особисті,—він наголосив це слово,—особисті справи. Що з того, що вони обрали мене на почесного члена? Я можу погодитись на це і зробити їм таку честь,—вже зовсім чванливо всміхнувся він,—але це ще не дає їм права докучати мені і заважати моїй роботі...

... Ви, звичайно, тут не при чому,—перепинив він себе, одвернувшись від вікна й побачивши ображену фізіономію Сахно.—Вас обтяжено нечемним дорученням, і прошу пробачити, що висловлюю своє незадоволення саме вам.

Господар перечекав трохи, і Сахно довелося промимирити якусь учтиву нісенітницю. Потім забалакав знову.

— Традиції гостинності, які свято почитує народ, що до нього я маю нещастя належати, не дозволяють мені відмовити вам, якщо ви вже переступили поріг моєї господи. Але не криюся, що роблю це з великою неохотою і, даруйте мені цю відвертість, коли б знав зміст цього листа, не відчинив би вам брами мого маєтку. Проте...—він знову забалакав привітніше,—нічого не поробиш. Ви тут—ви мій гість. Я мушу виконувати обов'язки гостинного господаря, незалежно від цього листа.

Сахно скористалася з моменту, коли надто чемний господар замовк на хвилину, і почала була відповідати з належною в таких випадках гідністю:

— Я зовсім не хочу зловживати вашою гостинністю і насилувати звичаї вашого народу. Коли ви не вважаєте за потрібне...

Але господар знову зовсім не зважив на ці слова і правив далі, наче й не почувши мови Сахно.

— Багато я вам не покажу, заздалегідь попереджую. Академіки,—він знову зневажливо кивнув у бік листа,—просять мене докладно й всебічно зазнайомити вас з системою мого господарювання, що дає такі для них нечувані наслідки в своїх здобутках і в заощадженні робітничої сили. Ні про яку докладність і всебічність не може бути й мови. Я пристаю на те, щоби показати—тільки показати, а зовсім не „знайомити“—деякі ділянки моєї роботи, дам вам змогу зверхньо оглянути мої володіння і продемонструю кілька схем і картотек. Але...—він підняв до гори довгого сухого пальця з великою щойно загоєною ранною на пучці й уперше суворо глянув Сахно просто ввічі,—але жодних пояснень я вам не даватиму. Це поперше. Ви можете сами робити, які схочете, висновки. Подруге, ви зобов'язуєтеся сами без мене не виходити за межі малого парку, бо, коли спробуєте зробити це, то моментально загинете: мури парку оплутано електропроводами сильної течії. Потрете, ви даєте мені слово, що ніде, ні в одному органі преси жодної країни земної кулі не писатимете про те, що побачите й почуєте тут, аж поки я сам—розумієте—сам дам вам на те згоду. На засіданні вашої катедри, коли складатимете справоздання за вашу поїздку, зробите доповідь за тезами й матеріалами, які я сам дам вам за день до вашого від'їзду.

Професор скінчив і взяв перо. Сахно збентежена з такої мови, обурена й розгнівана цими, таки доволі

нахабними, умовами, довго не могла опанувати свого хвилювання й зв'язати дві слова для відповіді. Вона просто таки втратила мову і, як зачарована, слідувала за професоровим пером, що шпарко підплигувало на грубому пергаментному папері. Коли ж, нарешті, опанувавши себе, вона зірвалася на ноги, щоби відказати гідно цьому загорділому, нахабному добродієві—хтоб він не був, хоч який геніяльний ум, коли вона повернулася до доктора,—зашаріла, із зціпленими зубами і пружно стисненими кулаками—доктор Гальванеску спокійно, все поглядаючи в сад, що рясно буйнів за стіною-вікном, простяг їй щойно написаного папірця.

Сахно глянула на нього й прочитала з розкиданих, великих, в горіх завбільшки, літер:

Я, нижчепідписана, агроном і аспірант катедри сільською господарства Берлінської Академії Наук,—Сахно Юлія,—цим спростовую всі свої статті і виступи, в котрих говорила про господарство доктора Вікторія Гальванеску, румунською підданця і дідица південною Буджака. Всі мої виступи були тільки випадкою і наклепом на шановного доктора В. Г. з метою його компрометації, бо ще здавна маю з ним непримириму ворожнечу через особисті непорозуміння.

— Це на всякий випадок, байдужно пояснив професор, не одриваючи погляду від зелених верхів'їв за вікном.

— На випадок, коли б ви не додержали слова й здумали б щось розбалакати. Дату я проставлю сам, коли буде на те потреба...

Сахно кров вдарила в скроні. Вона перехилилася через стіл, уп'явшись в професора затуманеними злобою очима і марно шукаючи його холодного, байдуж-

ного погляду. Не знайшовши його за пасмами густих чорних бров, вона люто рипнула зубами... взяла перо і одним махом розписалася на рипучому грубому папері...

Коли після того вона знову знесилена сіла у фотель, доктор Гальванеску глянув на ню і вже зовсім по-приятельському сказав:

— Правду мовити, я не від того, щоби показати вам дещо і цілком охоче. Ось уже одинадцять літ я господарюю тут, турбуючи й тривожачи уми ваших академиків та інших ледарів, і ні разу не доводилося мені показати мої винаходи й досягнення стороннім людям. А проте дещо потребує, сказати б, перевірки на свіжій людині. Треба, так би мовити, свіжого ока. Може я десь помиляюся і не можу цього помітити. Вам це буде відніше, і я охоче вислухаю вашу думку.

Сховавши папірця до шухляди й замкнувши її, доктор Гальванеску відчинив невеличку шкатулку, що стояла перед ним на столі і яку, як пригадала Сахно, він весь час держав при собі. В шкатулці був невеличкий клавір з багатьма дрібними клавішами—щось подібне до друкарської машинки. Доктор потиснув кілька клавіш—вони м'ярко відзвонили йому—і знову зачинив шкатулку. Потім причепив її до ремня, що має через плече під піджаком,—як це роблять журналісти з фотоапаратом,—і встав.

— Через п'ятнадцять хвилин я чекаю на вас на західній веранді. Там ми вип'ємо вечірню каву. Тим часом ви встигнете прибратися з дороги. Ваші покої за коридором ліворуч, шості двері. Там ваші речі і все потрібне. Західня веранда в другому кінці цього ж таки коридору, якраз проти бані з кокосовою пальмою.

Сказавши це, доктор Гальванеску одчинив бокові двері й зник за ними.

Розгублена й збентежена Сахно деякий час не рушила з місця. Вона ніяк не могла зібрати думки й оговтатися в несподіваних і курйозних—коли не сказати більше—обставинах. Вона була б простояла так, дурнувато кліпаючи очима, всі ці п'ятнадцять хвилин, коли б не ще одна несподіванка.

— Поспішайте. Ваша кава прохолоне,—раптом почувлося звідкілясь згори.

Сахно аж кинулася з несподіванки й заклопоталася надати своїй фізіonomії безжурного виразу. Потім глянула вгору. Там нікого не було. Говорила жирандоль. Тобто—гучномовець, справно захований серед лямпок і шкляних прикрас.

Почервонівши, засоромлена, що знову пошилася в дурні, Сахно поспішила в коридор. До шостих дверей було далеченько, і Сахно з якимсь моторошним почуттям мандрувала повз амфіладу порожніх покоїв, злостячися на себе, що, здається, починає побоюватися чи не підслухає, чи не підглядає десь із кутка чудернацький господар..

П'ятнадцять хвилин—це небагато часу для того, щоби с'як-так зорієнтуватися. Одначе, прибираючися і переодягаючися, Сахно встигла дещо роздивитися. Одведена для неї кімната була прибранна з вигідністю й розкошами, яких годі було сподіватися в цьому сільському закуткові. Вигідні й зручні меблі, раціональні і зі смаком дібрані оздобы на стінах і стелі, свічадла, багато різних лямп, припасованих таким робом, що, коли їх окремо засвічувати, кожна з них освітлювала якийсь один куток, лишаючи цілу кімнату в сутінку. По кутках чимало різноманітних пристосовань для одягання й роздягання, до писання й читання та сила сиенна більших лі дрібних кнопок і вимикачів, що при-

значення більшості з них Сахно так і не змогла відразу збагнути, а помацати не наважувалася. Звичайно, тут же—телефон, радіо-вуха, чотирьохлямповий приймач і окремо—гучномовець, замаскований в горішньому нічному ліхтарикові. Кімната мала чотири високих вікна, що всі гляділи в широку прогалявину парку. Прогалявина впиралася в білий мур і за ним виднілося шмат поля.

Все це побачила Сахно мимохідь, бо вже на тринадцятій хвилині перебування в кімнаті з горішнього гучномовця почувлося голос доктора, який сповіщав, що кава на столі і він кидає до шклянки дві грудки цукру.

Ці говорільні, поначеплювані на кожному кроці, вже добре надокучили Сахно й у відповідь на запрошення до кави, вона впівголоса вилаялася. Але, роздумавши, постановила собі цього більше не робити, бо, хто ж його знає, може десь під ліжком стоїть мембрама, що транслює чудному господареві кожне слово промовлене наодинці.

Ідучи назад коридором до тераси, Сахно заглянула у вікна на двір. Всі ці покої, як виявилось, містилися в одному з великих і, очевидно, багатьох корпусів будинку. Кімнати в цьому корпусі були тільки з одного боку, а вповдовж простягався довгий коридор-галерея з вікнами до палісаднику. Як і в садку та покоях і, взагалі, в цілому домі,—ніде не видно було ні людини, ні будь-якого живого створіння. Здавалося, в цьому розкішному посіданні живе одним один його оригінал господар. Така думка з'явилася в Сахно саме зараз, коли, ідучи повз вікна, вона поглядала у палісадник. Там якраз відбувалася вечірня поливка квітів. Але, скільки не придивлялася Сахно, ніде не було помітно садівника. Квіти обходилися без нього. Водограї, що

часто й систематично були розташовані серед клумб, сами раптом вибухали дощем рясних крапель і спрямовували свої струї то на одну, то на другу клумбу, з легким порипуванням обертаючи свої сита туди і сюди. Забавку й естетичну окрасу—водограї—було механізовано й раціонально використано для зрошування.

Доктор Гальванеску чекав на Сахно, задумливо розмішуючи ложечкою каву. Правду мовити, Сахно на це трохи здивувалася, справедливо припускаючи, що й розмішування цукру слід було б механізувати.

— Ви майже пунктуальні. Це добре,—мило привітав її господар, глянувши на дзигарі.—Сідайте й пийте каву. Це кава з моїх плантацій. Мені коштувало чимало праці культивувати тут цю рослину. Але тепер вона вже добре прищепилася. Я не питався, як ви п'єте каву, бо в моїй господі я частую гостей тільки моєю кавою, виготовленою за моїм рецептом.

Сахно подякувала і покуштувала кави. Тим часом професор натиснув кілька клавiш на своїй оригінальній машинці, що знову неразлучно стояла біля нього. Сахно не витримала і поцікавилася, що це він робить. Професор охоче пояснив:

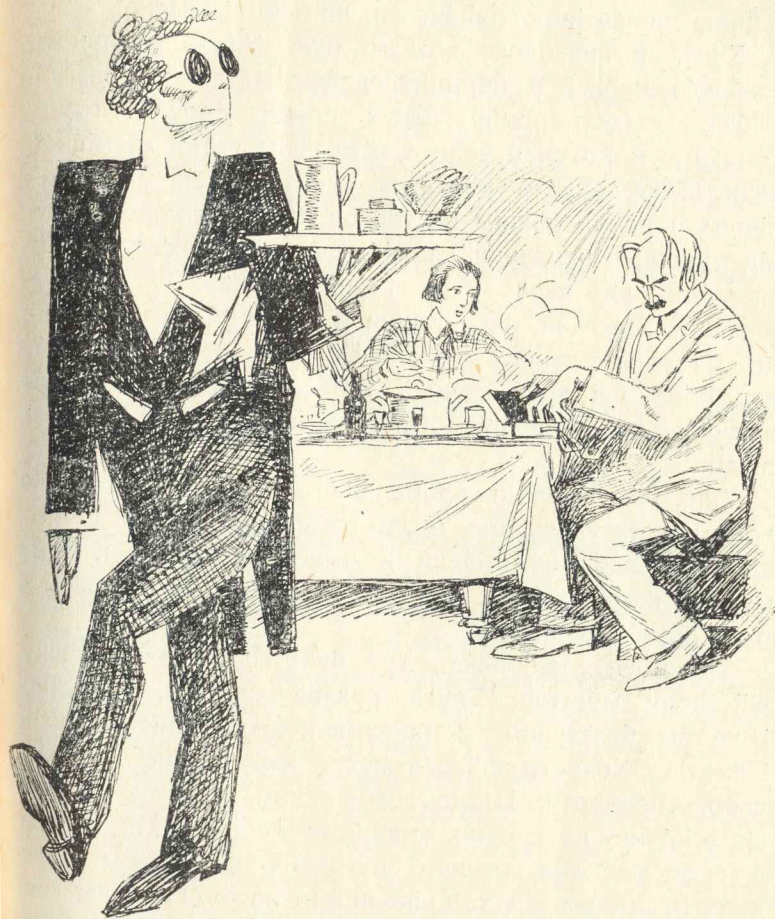
— Це, бачите, невеличкий (я не казатиму „кешеньковий“, бо він ще мало вдосконалений для таких розмірів) радіотелеграф. Сидячи тут, я переказую ним моє розпорядження в різні кінці мого мастку.

— Хіба ви скрізь хазяйнуєте сами?

— Доводиться, на жаль, самому. Я не маю певної і спритної людини, яку б міг настановити за свого підручного.

— Це дуже важко і забирає, мабуть, багато часу?

— Не скажіть. Ця штука,—професор вказав на апарат,—мені дуже допомагає. Це чудовий підручний.

Зовні льокай був мало схожий на звичайних в цій професії людей.

Мовчазний і швидкий. А головне—виконує те, що я сам хочу... В моїм ділі,—додав він трохи згодом,—я не терплю якоїсь іншої ініціативи, крім моєї власної.

Кава, як виявилось згодом, була тілки загальною назвою вечері й її першим словом. Її змінила легка закуска з гостроприправлених, пряних овочей і горюдини, що мало смакували Сахно після густої та міцної кави. Після закуски довелося випити кілька мікроскопічних чарочок ріжних настоянок. Все це стояло тут же під рукою, в невеличкій шафі. Вже після цього доктор сповістив, що зараз буде гаряча страва, і потиснув клавішу. Зразу ж, наче тільки й чекавши на це, з глибини тераси з'явився льокай. Це була перша людина, яку побачила тут Сахно і, треба признатися, навіть зідхнула легко, зрадівши з того, що тут таки є живі люди.

Але, розглянувши добре цього індивідуума, мусіла вона констатувати, що чудар-господар і людей до послуг собі добирає стільки ж кумедних, як і сам. Принаймні зовні льокай був мало схожий на звичайних в цій професії людей.

Поперше—виправка. Тут було повершено всяку військову муштру. Слуга рухавсь плавко, граційно і зовсім беззвучно. З максимальною точністю рухів і жестів. Жодного зайвого жесту, жодного не розрахованого повороту. Щодо зовнішності, то й тут не був він подібний до звичних в нашій расі обликів. Підборіддя й вуса має так начисто виголені, що можна було думати, що волосся там ніколи й не росло. Обличчя мав якесь дивне, наче хворе, без звичайного переливу тонів від зафарблення кров'ю: і чоло, і щіки, і ніс, і вуха були однакові смугляво-червоні. Волосся—шорстке й кучеряве.

— Мурин чи папуас,—думала собі Сахно, поглядаючи на незграбні довгі фалди фраку, білу манішку, а особливо—густочорні окуляри, що різко контрастували з фізіономією слуги. Розпитатися в господаря вона не наважувалася.

Але професор сам, перехопивши мабуть цікавий погляд Сахно, заговорив про льокаю.

— Як вам подобається виправка?—посміхнувся він навздогін слугі, що поставив страву й пішов так само легко й тихо, як і прийшов.

— Н-да, виправка... того,—хитнулася Сахно,—дуже добре.

— Ха-ха! А зовнішність?

— Він мурин?

— Ні З дуже рідкого, майже вимерлого, племені Нильських хамитів. На ймення—Хаквілавіліс. О, я багато потрудився біля його виховання. Тепер так важко знайти доброго слугу.

— Н-да,—невиразно мугикнула Сахно.

— Ці профспілки, вечірні університети, газети і все таке інше,—скривився професор,—страшенно псують нижчі класи людей. Перший ліпший дикун куди кращий від нашого кваліфікованого, культурного льокаю... Чи може при вас такого не можна говорити?—ласкаво поцікавивсь професор.—Може ви соціалістка?

Сахно ще раз невиразно мугикнула.

— А головне,—вів далі доктор Гальванеску, за своєю звичкою не чекаючи на відповідь,— він німий, сліпий і глухий (втратив усе після віспи, з якої я його врятував). Особливо похвальні якості для прислуги.

Вже починало сутеніти. З саду линули дурманні пахощі південних квітів і йшла приємна свіжість від водограїв. Між іншим на цих саме водограях Сахно змогла

пересвідчитися раціональності Гальванеського радіо-апарату та великої вправності його невидимих слуг. Під час вечері професор раз-у-раз відкладав виделку, щоби поцокати на своєму апараті. Після одної з таких „гам“ поливання квітника враз припинилося і водограї, виконавши свою робітну функцію, плавко й дружньо перейшли до виконання чисто декоративної ролі. Їхні струї були тепер скеровані вгору і чудернацькими гирляндами червоно відсвічували проти проміннів вечірнього сонця.

Обмінюючися зараз із доктором Гальванеску незначними думками про Берлін, німецьку академію та румунське господарство, Сахно весь час поглядала у садок, милуючися з краєвида і вбираючи тьмянні пахощі квітів. Саме в цей час в кінці квітника на алеї з'явилася якась людська постать, очевидно простуючи сюди. Це дало Сахно привід ще раз задоволено констатувати, що її побоювання про цілковиту безлюдність цієї місцевості були передчасні. Доктор Гальванеску також побачив цю постать, але виявив цілком очевидне невдоволення—він затурбувався і суворо похмурився. Одначе, зразу ж одвернувся і, забувши за неї, взявся щось шукати в своєму бльокноті. Знайшовши, застукотів на своїй машинці. При перших же вдачах клявішів, постать ураз спинилася, постояла якусь мить, потім хутко обернулася, майже бігцем подалася назад і зникла за рогом алеї.

Сахно не могла не звернути на це уваги господаря, висловлюючи побоювання чи це не злодій який. Але доктор Гальванеску відказав, що злодії сюди не заходять—їм не перелізти через електричний мур. Роздумавши трохи, він додав:

— Це був один із моїх управителів. Він йшов до мене на вечірній доклад.

— Але чому ж він так шпарко припустив назад? Забув може щось?—наївно поцікавилася Сахно.—Чи, може, побачивши вас не самого, не схотів вас турбувати?

— Майже так. Тільки це я наказав йому вернутися.

— Ви?—здивувалася Сахно.—Але ж ви йому нічого не гукнули.

— Я протелеграфував йому.

— Хіба він?..

— Так. Мої управителі завжди мають при собі невеличкі приймачі. Це дуже зручно в роботі.

Сахно вирішила більше ні з чого не дивуватися і охоче запалила цигару (—з тютюну власних плянтацій,—пояснив доктор Гальванеску), припаливши її до іскри того ж таки кешенькового радіотелеграфу.

Куривши доктор Гальванеску сповістив, що оглядини його господарства Сахно може почати завтра з шостої ранку, коли Гальванеску робитиме вранішній обхід. А що сонце вже зайшло і стрілка дзигарів підбігла до дев'ятої, то господар, погомонівши ще трохи, випивши грогу, запропонував йти на спочинок. До десятої він ще читатиме книжки й слухатиме столичні та закордонні газети, а о десятій засипає: такий його розпорядок, що йому, хочуть чи не хочуть, повинні підлягати й гості.

— Ваша кімната готова до снання. На добраніч.

Сахно відкланялася і тим же коридором рушила до себе.

В кімнаті на неї чекав льокай. Він застелив постіль і наготовлював вечірню купіль. Зачувши прихід Сахно, він залишив своє діло і взявся допомагати роздягатися, хоч Сахно того й не хотіла, бо не збиралася ще спати, та й не звикла, щоби їй допомагав хтось у туалеті,

особливо ж мужчина. Вона спробувала була це сказати льокаєві, але той не зважав на її слова. Згадавши за його глухоту, Сахно не дібрала способу з ним розбалакатися і мусила дозволити роздягти себе й напнути на плечі купальний халат.

Льокай, отже, роздяг, викупав і зробив Сахно масаж, виконуючи все це з винятковою вправністю. Його автоматичні, завчені рухи нагадували Сахно рухи заводної ляльки, але були дуже приємні. Єдине — відштовхувала почварлива, гідка зовнішність. Це червоне обличчя було якесь наче спечене, спухле. За чорними окулярами гляділи вузенькі щілинки червоних запалених повік і зморщені темні очні яблука. Від усього тіла віяло якимсь хворим, мертвим холодом і дотики його були страшенно неприємні. Особливо — руки: навіть крізь рукавички, яких льокай не знімав і під час масажу, відчувався холод, наче закаменілих пальців.

Нарешті, льокай відкланявся і пішов. Спати ще ніяк не хотілося і, розчинивши одно з вікон, Сахно вместилася біля варцаби.

Був уже вечір і над хаші парку сходив великий повний місяць. В його зелено-бузкових проміннях сиво кублилася пара з озерець, що оточували парк. Під літючими хмаринками цієї пари відлискували до місяця великі плеса верхніх ставків, що майже омивали мури палацу.

Сахно замилувалася в таємничу красу південної місячної ночі, в її моторошні тіні і дратівливі, тримтливі світлини. З вікна видно було добру половину палацу, що загинав тут літерою Г. В цій частині до парку ходили всього одні двері. В усіх вікнах було вже темно — палац спав. Спав, мабуть, і господар. Подумавши про це, Сахно заходилася й собі — до ранку було

вже не далеко, а з дороги треба було спочити. Вона загасила світло й була зібралася плігнути в ліжко. Та забарилася — як електрика згасла, місячні промінні вдарили в кімнату й обсіпали все своїм чарівним мертвим сяєвом. Важко було одмовитися від утіхи помилуватися ще з незайманої краси ночі і Сахно, вирішила випалити біля вікна ще цигарку.

В цей час у багатьох вікнах палацу спалахнула електрика. Вихідні двері грюкнули і на двір вийшов хтось у довгій кереї. Придивившись, не важко було впізнати пана-господаря. Він поглянув на вікно кімнати Сахно, не помітивши звичайно її скуленої постаті в фалдинах порт'єр. Потім сів на велосипеда і хутко поїхав.

— Щось професорові перешкодило додержати свого регламенту. Чи не трапилося чого? — подумала Сахно.

В цей час надвірні двері ще раз грюкнули і, перекившись, Сахно побачила якусь постать, що вийшла в сад. Сахно не звернула б на неї уваги, та здивувало її, що постать була майже гола, в самих купальних трусах. Це не був льокай, бо навіть у сутінку, голе тіло відсвічувало надто блідо проти смуглявого й червоношкурого нащадка древніх хамитів.

Поки Сахно роздивлялася й роздумувала, постать відійшла від стіни, рушила в парк, просто навпростець через прогалявину. Проходячи повз вікно, постать потрапила в смугу ясного місячного світла і... мимоволі Сахно моторошно скулилася... Повз неї пливло щось гідке й незрозуміле... Людина була аж надто біла і мало-мало не прозора в зеленавих хвилях місячного проміння. Млявий, наче з густого туману, торс, безфарбна, як оплатка, одутла, водяниста пика з зловісними плямами чорних окулярів...

— Що за чорт? Що за почвара!— аж захолола Сахно—Що за привид з колекції старого ідіота!..

Привид тихо минув прогалявину й пішов стежкою вглиб парку. Коли він обернувся до Сахно боком, Сахно не могла не відзначити скільки подібна його хода, всі його рухи до ходи й рухів Хаквілавіліса.

— Але це не він! Коли та червона потвора, нащадок якихось хамитів, то це вже якийсь альбінос... чи що?

Місяць зайшов за хмари. Вся таємничість ночі зникла. Вглиб парку віддалялася звичайна людська по-стать, тільки що гола.

— Це звичайний місячний міраж?— пробувала впо-коїти себе Сахно, пригадуючи все відоме їй за пів-денні міражі.— Чи я галюціную з перевтоми?

Але мова розуму мало впокоювала роздратовані нерви і нездатна була розвіяти пригнічености. Марно силкуючися відігнати моторошний образ і прикликати сон, загорнулася Сахно в холодні тканини вигідної по-стелі.

IV

Точно о шостій Сахно збудив гучномовець. За до-кучливою допомогою того ж таки Хаквілавіліса, вона хутко вбралася й поспішила на терасу, де доктор Галь-ванеску вже чекав на ню з ранішнім сніданком.

Гальванеску снідав мовчки і раз-у-раз підганяв Сахно: вони вже й так трохи запізнилися. Вигляд у професора був похмурий і стомлений. Сахно розпиталася про його здоров'я та причини нічної подорожі. Не приховуючи свого незадоволення з приводу того, що Сахно бачила його нічний від'їзд, доктор Гальванеску відповів, що справді зле спав цю ніч. Він мусив несподівано виїхати на робітничі казарми: захворів один робітник і гадали, що то холера. Одначе, як виявилось, це звичайна де-зинтерія, що лютує тут кожного літа.

Відснідавши, професор і Сахно зразу рушили в путь. Біля під'їзду на них чекала циклонетка. Гальванеску сів до керми.

Вони минули палісадники, переїхали великим парком і виїхали в поля. Добрих дві години возив господар свого гостя по вузьких, але добре второваних стежках, що в різні боки розбігалися через розлогі поля. Тут Сахно мала нагоду висловити своє захоплення ідеально організованої системи штучного зрошення.

— Ої Це моя альфа і омега!—не без самовдоволення відказав господар.—Гарне зрошення це є основа всякого господарства. Природа мало турбується за нас і ніколи не розподіляє доцільно своїх вільгот. Їх або обмаль або надто багато. Виправляти природу, керувати нею є завдання людини. Ідея штучного зрошення для нашого краю особливо важлива, бо сонця у нас скільки хочете, але сонце наше—посушне. Виправивши за допомогою штучного зрошення хиби підсоння, мені щастить збирати за рік два врожаї: в червні і в жовтні. Виснаження ґрунту я компенсую звичайними заходами угноєння, тільки не більш удоскональним способом. Я, звичайно, не угноюю моєї землі простим навозом і давно вже відмовився од суперфосфату. Угноєння відбувається у мене разом із зрошенням. Рідина, що ви її бачите в водозборах, польових водогонях та в цих ривчаках, не проста вода. Це насичений хемічний розчин. Формула розчину—мій секрет. Хемія—мати хлібові. Ця хемія дає мені два врожаї на рік і збільшує збір проти звичайного на дикунських селянських полях в кожному врожаєві в п'ятдесят три рази.

— П'ятдесят три рази!—скрикнула Сахно, до краю здивована. Вона сподівалася почути велику цифру, але ніяк не таку.

— Так П'ятдесят три рази. А за два річних врожаї це сто шість разів. Тоб то, там, де дикун селянин має пуд хліба, я маю рівно сто шість пудів. А відрахуйте з селянського пуда відсотки на виснаження ґрунту, бо вони ідіоти не мають навіть багатопілля, і ви побачите, що проти моїх ста шости пудів селянин, пересічно на десять років, не матиме більше тридцяти фунтів. Моя ж система зрошення і хемізації не тільки не виснажує землі, а навпаки: з року в рік угноєння треба

менше, бо в землі застаються лишки та й вона, як всякий живий організм, привчається сама виробляти ту отруту, що спершу їй доводиться давати, як ліки. Це мені дає економії приблизно сто лей з десятини, в відповідній прогресії з другого року вживання угонення.

Сахно слухала, як зачарована. Вона чекала побачити тут чимало цікавого, але це перебільшило всі її сподівання.

— Дорогий професоре!—палко вигукнула вона, переймаючися великою пошаною до геніяльності цього оригінала.—Вам же, звичайно, відомо, що на культурних полях Німеччини чи Америки, цих поступовіших у сільському господарстві країн, відсоток врожайності не складає й п'ятої частини вашого відсотку. Ви пробачте мені, але я дивуюся, чому ви не опублікуєте своїх досягнень, чому ви не зробите їх достатком людства і науки?

— А що дасть мені за це наука і людство?—холодно відказав доктор Гальванеску, згорда примружуючися на захват Сахно.

— Як то—„що“?—трохи зніяковіла Сахно.—Ви зробите людство щасливим. Ви навчите його легко заробляти хліб. Ви дасте йому змогу раціонально витратити свою працю. Ви звільнете його від зайвої роботи...

— Для того, щоб воно більше часу мало на лінощі та безпутство?

— Хіба ж можна так казати? Невже ви не вірите в людство, в поступ, в культуру?

Доктор Гальванеску неохоче засміявся.

— Припустимо, вірю. Бо не можу не вірити. Коли не в людство, то в окремих людей, в їх поступ, культуру. Не можу не вірити, бо оце, що я вам демонструю,

і є поступ, культура. Але.. це зробив я. Сам, без допомоги людства. Що воно мені дасть за це? »

— Подяку трудящих.. Славу, коли ви її шукаєте... Або, нарешті—багатство. Стовпи капіталізму вам охоче віддадуть на експлоатацію півсвіта, аби тільки ви відкрили другій половині свою таємницю.

Гальванеску знову засміявся сухо і хрипко.

— А може я хочу цілий світ? Може половини мені замало?

Цей сміх і іронія охолоджували захват Сахно. Вона вже не знала чому віддати перевагу—шанобі й захопленню перед цим генієм чи огиді на його мерзенність. Доктор Гальванеску тим часом теж заспокоївся і змінив гнів на милість.

— Ця формула мені коштує п'ятидесяти років життя. Ніхто, ніколи не поверне мені цих років. А вони для мене дорожші за ваших півсвіта. Нехай інший розум винайде формулу безсмертя, і я віддам йому свій винахід безкоштовно...

Він помовчав, викеровуючи циклонетку по вузьких бетонних стежках, що лабіринтом в'юнилися між рівчаків зрошення. Зненацька він засміявся привітно й весело, за своїм чудним умінням несподівано і враз міняти свій настрій.

— Все це дурниця! Не в тім справа. Я не можу відкритися перед світом, поки сам не буду певний за свій винахід. Я ще мушу його добре перевірити. Ще два-три роки і, хто знає, може я відкриюся світові. І не візьму дорого за свій винахід,—ще засміявся він.

Його співрозмовцеві враз полегшало і Сахно з колишньою пошаною поглянула на професора. Доктор Гальванеску в цей час раптом спинив мотор.

— Я хочу дати вам покуштувати зрошувальної рідини.

З цими словами він легко скочив на землю і взяв черпак, що лежав біля водозбору.

— Хіба я земля?—засміялася Сахно.

— Ні,—серйозно відповів Гальванеску.—Але ви частка тієї ж світоспороди, що й земля. Не гидуйте її поживою. Можу вас поінформувати, що зараз я працюю над дослідженням впливу цієї зрошувальної рідини безпосередньо на живий організм. І маю підстави боятися, що вся моя попередня праця піде на марне. Можливо, що й саме зрошення не буде потрібне, як не буде потрібний рослинний хліб.

— Ви говорите про сурогати? Хемічний хліб? Я знайомилася з багатьма спробами в цій галузі і, здається, вони всі досі невдалі?

— Так. Це не моя ідея. Вже понад сто років шукають люди формули, що заступила би звичайне харчування. Куштуйте,— простяг він Сахно черпака,—це якраз розчин для зрошення ґрунту під цукровий буряк. Кожна рослина, звичайно, потребує трохи одмінної формули розчину. І цей якраз, на мою думку, найближчий до того, що може бути поживою для живого організму. Свині, скажімо, що їхній травний апарат і формула крові найближчі до людського, їдять це залюбки і вгодовуються швидше, як на кукурудзі, висівках чи мелясі.

Сахно неймовірно й обережно сьорбнула бурої з неприємним пахом юшки. На смак вона була солодка і трохи п'яна.

— Тут єсть хлор?—запитала вона, розсмакувавши. Гальванеску засміявся.

— Ви вперто хочете вивідати в мене формулу? Але, коли я скажу, навіть, що хлор таки є і перейменову ще з двадцять інших складових частин, вам це нічого

не дасть. Бо основне, звичайно,—пропорція і спосіб виготовлення.

Сахно й собі розсміялася, запевнюючи, що вона зовсім не хоче силоміць вивідувати таємницю.

— Ну, як вам смакує?—поцікавився професор.

— Не дуже,—щиросердно призналася Сахно.—Я з більшою охотою з'їла б біфштекса з картоплею і кусень хліба.

Я теж,—засміявся доктор Гальванеску.—Але я ще й не заявляю патенту на таку поживу. Поживемо ще—побачимо.

Вони знову посідали в циклонетку й рушили далі. Тепер пшеничні й бурякові плянтації лишилися позаду і стежка бігла серед рясних виноградників. Гальванеску мовчав, роздивляючися на боки, і раз-у-раз вдавався до свого нерозлучного апарату, вицокуючи коротенькі акорди.

— Ви це серйозно, пане професоре?—по павзі запитала Сахно, коли мотор спинився перед брамою.

— Що, серйозно?

— Про годівлю... цією рідинсю?

Гальванеску подумав і замислено відказав:

— Не знаю. Це, звичайно, тільки проблема. Проблема вивчення, аналізи і синтези—так, так—аналізи і синтези вітаміну. Я, між іншим, працюю і біля цього. Не знаю, чи пощастить мені закінчити мою роботу до смерті... Ах, цей проклятий обов'язок вмирати руйнує всі пляни! Для людей винаходу ніколи не вистачає життя!—обурено вигукнув він.—У всякому разі день розрешення вже недалеко...

Потім, трохи помовчавши, він додав тоном лектора:

— Розумієте, справа в тім, що організм землі і навіть організм рослини значно простіший за організм

тварини. Тварина ж до того страшенно розбещена, особливо людина. Знайти для неї штучну поживу надзвичайно важко: треба врахувати все, і кровообіг—і нервову систему, і вібрації розумового апарату, і статеві хвилі, і соціальну спадщину віків, і нажиті мікроби тисячі хвороб, і багато всякої всячини... З другого боку можливо, що ціла ця метода хибна. Може неправильно шукати і пристосовувати potravu для організму, може—навіпаки—організм тварини треба пристосувати до першої-ліпшої potravu. Тобто—спростити людський організм, довівши його простоту до простоти, коли не землі, то бодай організму рослини...

Сахно з великою цікавістю слухала професора, але той раптом урвав.

— Я втомлюю вас...

— Ні, ні! Що ви!—заперечила Сахно.

— ... і надто покладаюся на вашу нездогадливність...

Ви вже мені пробачте, але в кожного винахідника є межі, далі яких він не може говорити про свої роботи.

І, не зважаючи на запевнення й просьби Сахно, він забалакав на іншу тему.

— Я хочу зазнайти вас ще з одним моїм експериментом у царині зрошення. Пригадуєте, ми балакали з вами про країни, де занадто багато вільгот,—дощів чи ґрунтової вогкості—і хліба там не можуть досягнути, зогниваючи. Так от...

Він одчинив фіртку й повів Сахно вниз, досить крутою стежкою. У повітрі було дуже вогко, і скоро за хащами верболозу почалися мочари з очеретами й осоками. Запахло татарським зіллям і водяною м'ятою. Багнище де-не-де виплесовувалося баюрами й невеличкими озерцями. Ґрунт вгинався під ногами і чвакав.

Професор знову забалакав.

— Нема ґрунту більш родючого, як болото. Ви чуюдо знаєте, які колосальні врожаї дає подібний ґрунт після меліорації. Але ви, мабуть, ніколи не чули, щоби пшеницю чи жито сіяли просто в болото? Хліб не зносить стільки вогкості та, і болотяні рослини його забивають. Я покажу вам зараз поля пшениці в цій ґружавині. Тут я збираю три врожаї на рік. Зараз маємо травень—і незабаром перші жнива.

Справді, коли невеличким човном Сахно з професором перехопилися через вузьку річку, перед очі вкрай здивованої Сахно повстало поле надзвичайно густої і колосистої пшениці.

— Я вживаю тут іншої системи зрошення, пояснив професор,—я ім'яную її „засушне зрошення“. Суть її в тому, що поле постійно зрошується розчином, що, поперше, винищує водяні рослини, обертаючи їх на гній, подруге, годує пшеницю, потрете, ізолює її коріння і стебло від вогкості. Так, так,—відповів він на неймовірний погляд Сахно,—коріння і півстебла пшениці у воді, але цей розчин, кристалізуючися, облягає корінь і стебло, виконуючи ту функцію, що її звичайно роблять сонячні проміння. Коріння і стебло весь час у випаруванні. Щось—ха-ха—подібне до риби, звареної у парі.

— Але ви не хочете цим сказати, що цей розчин заміняє хлібові й сонце?

— О ні! Сонце світить і воно потрібне хлібові, як „вода і сонце,“—мовив парадокса Гальванеску.—Цей розчин не спроможений замінити сонечної радіоактивності і поживної властивості проміння. Він виконує лиш ізолятивні й теплові функції.

— Яким же чином ви встигаєте зібрати тут аж три врожаї? Значить, тут родить краще, як за системою звичайного зрошення на землі?

— Частіше, а не краще. Процент тут не 53, а тільки 31. Ця система, звичайно, гірша від першої. Але вона найкраща в відповідних кліматичних умовах. В тропічному підсонні, в болотяних місцевостях. Правда, вона дорогенька. Покладатися на сонце не завжди можна. Воно іноді зраджує. Тоді доводиться вживати штучного сонця.

— Тобто?

— Фіолетових ламп. У похмуре літо і вночі доводиться світити на поле спеціальними фіолетовими прожекторами.

За для цієї мети при електростанції, що постачала енергію і світло на все господарство доктора Гальванеску, була спеціальна підстанція крєрких токів і ціла система трансформаторів на кожній з досвідних полів. Фіолетові прожектори були й стаціонарні, при цих трансформаторах, і пересувні—на човнах.

Крім електростанції в маєтку був великий хемічний завод і низка різних дослідних лябораторій. Але показати їх доктор Гальванеску категорично відмовився. Так само не схотів він показати й свої фабрики та інші заводи. А їх було чимало, хоч—як запевняв він—і невеличких. Проте майже вся сировина, що її добували в маєтку, на місці перероблялася на півфабрикати, а де-що—і на фабрикати. В цьому величезному комбінаті були свої млини, консервні, олійні, миловарня, цукроварня, папірня, гуральня, тютюнова фабрика, цегельні і т. ін. та чимало різноманітних допоміжних майстерень.

Всі ці будівлі з бетону й заліза (вікон в них не було зовсім) Сахно довелося побачити тільки здаля. Це був цілий городок на схід від плянтацій, між озером і великим парком. Як і парк його було оточено височенним муром. Мур—за інформацією Гальванеску—теж був оплутаний захисними електродротами, ще й подвійною „порцією“.

— У вас, мабуть, працює багато робітників?—запитала Сахно.—Щоби обслуговувати такий комбінат, потрібно чимало робітничих рук.

— Не дуже,—заперечив доктор Гальванеску.—Ви забуваєте, що в мене все чисто механізовано й електрифіковано.

— І все ж таки тут працює не одна сотня людей? Навіть при максимальній машинізації.

Доктор Гальванеску хитро примруживсь.

— Я бачу ви не від того, щоби довідатися, яка саме ця цифра?

— Так. Це дуже цікаво. Цікаво знати, як заощадує робочу силу тут ця система. В вашому господарстві все побудовано на механізації, але, з другого боку, тут стільки різних удосконалень, що потребують робочих рук.

Гальванеску засміявся.

— На це питання я не дам вам відповіді. Це мій секрет. Спитаю тільки вас, чи багато людей зустрічали ви в моєму маєткові і на полях?

— Нікого... покищо,—широ призналася Сахно.— Я, навіть, подумала чи не свято якесь сьогодні. Але заводи он курять. Мушу признатися, що це не тільки захоплює й інтригує мене, а й... трошки, знаєте, якось стає моторошно. Таке безлюддя...

Гальванеску засміявся знову.

— Не марно цієї землі так бояться довколишні мешканці. Ваше ім'я вимовляється з якимсь півмістичним острахом. Про вашу особу говорять...

— Коли люди чогось не знають, вони плещуть усякі дурниці,—різко перебив Гальванеску.—Цим вони винагороджують себе за свою обмеженість і нездогадливість... А проте... вони мають де в чому рацію. Я не

терплю цікавих і роззяв. Я нікого до себе не пускаю і караю необачних...

Можливо—ви праві,—підтакнула Сахно, щоби не дратувати марно Гальванеску.—Але вернімося до нашої балачки про робочу силу. Людей на полі не видно зовсім, хоч пора зараз і робоча. Цілком очевидно...

Але Гальванеску досить гостро й суворо її спинив.

— Для вас тут немає нічого „цілком очевидного“. Ви можете будувати собі які хочете гіпотези, але, повторюю, не чекайте від мене відповіді на це питання. Я вже сказав вам, що основного принципу моєї системи господарювання—мого „секрету“, що його так кортить вивідати вашій академії, я вам не скажу. Хто знає, може питання про робочу силу і є основний секрет моєї системи? Отже, прошу вас не вертати до цього питання.

— Я прошу мені пробачити...

Але Гальванеску, звичайно, не слухав і, за своєю манерою, зразу змінив свій суворий і гострий тон на іронічно-веселий.

— Хто знає, може ви агент якоїсь профспілки, чи там котрогось з інтернаціоналів, і шукаєте потрібної вам „нечуваної експлоатації“, щоби потім дзвонити по всіх ваших дурацьких газетах, компромітуючи моє ім'я та звертаючи на мене увагу всяких нероб і бездар... А проте,—він ще раз різко змінив тон.—коли вже ви так хочете, я покажу вам зараз моїх робітників. А то ви, справді, надумаете всяких дурниць.

Він замовк і довго вицокував на своєму апараті.

— Тут недалеко провадяться меліоративні роботи. Мені непотрібне оце озеро і я вирішив перенести його в парк: там бракує води в ставках. Зараз риємо канал. Прошу.

Вони зійшли знову на кручу, сіли в циклонетку й повернули назад. Через виноградники й плянтації машина вернула до парку, обігнула ріг муру й виїхала з другого боку озера. Не доїжджаючи з півгонів до берега, доктор Гальванеску спинив мотора.

— Ми подивимося звідси. Озеро дуже малярійне і ближче під'їздити небезпечно.

— Але ж там працюють люди?

— Вони мастяться спеціальним захисним елексиrom. Комар його боїться. Глядіть.

Сахно вже й сама дивилася в той бік. Од озера до парку прямував вже наполовину готовий вузький канал. Там працювали зараз дві землечерпалки. Біля них мурашило з півста робітників. Праця відбувалася надзвичайним темпом і люди, здавалося, не ходили, а бігали. І в той же час зразу бив в очі стільки ж надзвичайний лад і організованість усієї роботи. Кожний робітник, очевидно, педантично виконував якусь певну й обмежену частку загальної роботи, зосереджуючися тільки на ній, і більше не дбав ні про що. Здаля кожний видався наче вагадлом чи шрубиком у загальному механізмові праці. Можна було помітити точні, добре вивірені й вимірні рухи. На ці рухи згодом ставало, навіть, важко дивитися,—до того були вони розмірені й автоматичні.

— Яка чудова муштра! І яка доскональна організація роботи!—захоплено скрикнула Сахно.—Я починаю думати, що це й не люди, а якісь автомати. Що цей арбайтабтайль—якось ціла чудна машина, а кожний з робітників тільки її складова частина.

Гальванеску в цей час відкрив свій апарат і вибив коротенький акорд. Наче махом чарівницького берла, вся робота вмить спинилася... Люди застигли на місці, машини перестали стукотіти... Але перше, ніж ошеле-

шена Сахно встигла вражено скрикнути, Гальванеску клацнув іншим клявішем і робота знову моментально відновилося в тому ж темпі.

— Цегеніяльно!—захлинулася Сахно.—Це вище залюдське поняття! Дорогий професоре, невже ви не скажете, яким робом ви досягаєте такого надміру швидкого виконання ваших наказів?

Замість відповіді на це, доктор Гальванеску розважливо промовив:

— Радіові належить велике майбутнє.

Сахно видобула бінокль і ще раз поглянула на групу робітників. Зблизька дещо губився ефект ритмічності роботи, зате ще більше вражала точність і доцільність рухання кожного окремого робітника. Віддалення було все ж таки чимале і розглянути добре окремі деталі та поодинокі постаті не щастило. Одначе, дуже дивувала надмірна блідість обличчів—така дивна тут, під палючими проміннями південного сонця й степових вітрів.

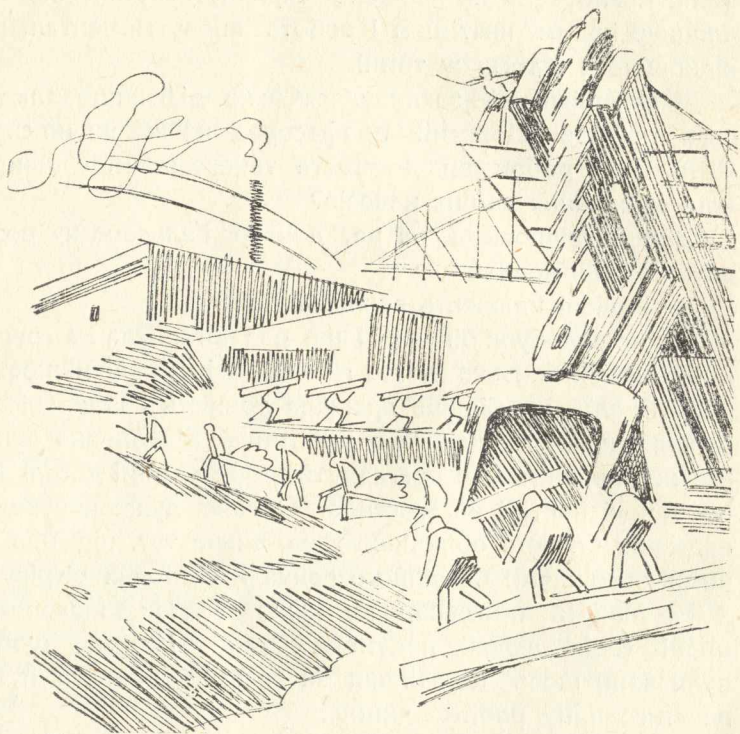
— Мабуть професор не дуже то дбає за охорону праці своїх людей, подумала Сахно.—Навряд, щоби чули вони щось не тільки за восьмигодинну, а й за десятигодинну робітну днину...

Далі міркувати їй не довелося.

Доктор Гальванеску, що відійшов був од неї і поравсь біля свого апарату, в цей час знову повернувся. Побачивши бінокля, він безцеремонно видер його в оторопілої Сахно.

— Ви забули за мої попередження й порушуєте умову, яку вчора підписали, добродійко!—обурено затупотів він ногами.—Я припиню негайно дальші оглядини.

— Але, добродію...—розгубилася Сахно, не дібравши ще, як має реагувати на не зовсім чемну поведінку господаря.—Мені дивно... Ви ображаєте...

Праця відбувалася надзвичайним темпом. Зразу впадав

— Ви не маєте права тут ображатися! Ви нечесно ламаєте ваше слово!

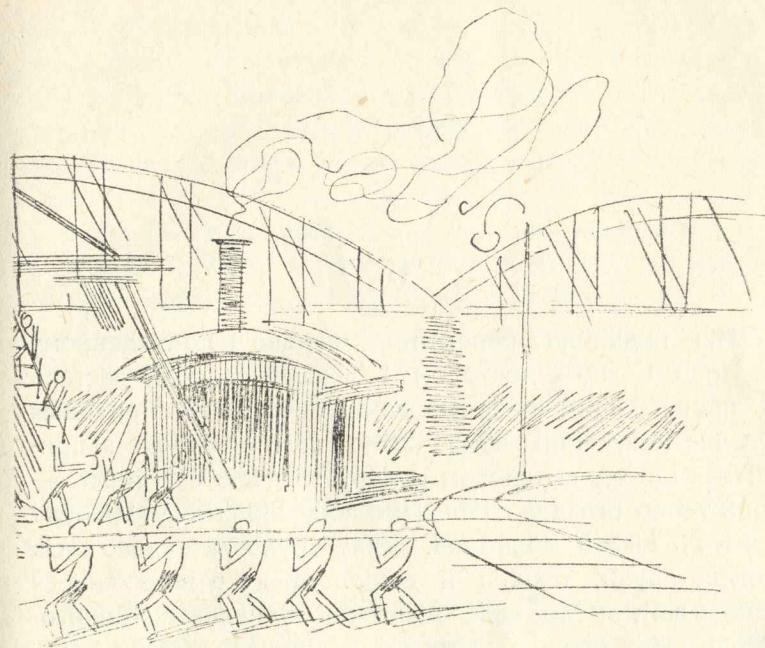
— Добродію!

— Добродійко!

— Я до краю здивована...

— Я теж. Прошу до авта. Ми негайно вертаємо.

Обурено відсапуючи та мурмочучи, розгніваний господар побіг до авта. Сахно не зоставалося нічого іншого, як наздоганяти його.

у очі стільки ж надзвичайний лад і організованість усієї роботи...

— Прошу. Сідайте. А цю штучку,—Гальванеску сердито потрусив біноклем,—я змушений реквізувати. Розмахнувшись, він жбурнув його в рівчак.

— Я не хотіла вас образити,—почала була Сахно, прагнучи ліквідувати прикрий інцидент, але доктор Гальванеску її не слухав. Він включив мотора і пустив циклонетку повним ходом назад до дому.

Ніч надійшла непомітно, швидко і по-південному раптово. Сахно з доктором Гальванеску вона застала за найцікавішим відпровадженням часу. Помирившись під час обіду—при чому Сахно повинна була заприсягтися ще одним словом гонору за свою скромність—вони тепер оглядали Гальванескову бібліотеку. Це була багата й цікава бібліотека. Всяке друковане слово з усіх галузів науки, техніки й соціології, де б не з'явилось воно в світ, мало своє місце на полицках цієї книгозбірні. Не без задоволення відшукала Сахно і свої етюди з історії розвитку форм сільського господарства.

Похвалившись книжками, Гальванеску привів Сахно в діяграмну, де продемонстрував свої схеми, зводки й виклади, ошелешуючи неймовірно великими числами й до нахабства сміливими розрхунками. Тут же, до речі, він зачитав деякі тези з своєї недрукованої праці і зілюстрував кіномалюнками результати кількох цікавих дослідів. Одначе, показати лабораторії категорично відмовився, ще й попередивши, що їх зовсім ізольовано в так званому „лівому корпусі“, і на всякий випадок на сторожі стоїть там вірний вартовий—невидимий електродріт. Натомість він радніше запропонував з завтрашнього ранку розпочати оглядини рибного розплідника, ботанічного та зоологічного сад-

ків. Там обіцяв показати інтересні досліди над щепленням рослин і культивуванням різноманітних тварин.

Розійшлися знову о десятій і Гальванеску, що дуже натомився за день та попередню безсонну ніч, заявив, що відразу, навіть зраджуючи свої звички, ляже спати.

Сахно ж не спалося. Вражіння дня перехвилювали й втомили її. Хоч і як багато чула вона про цей масток на краю європейського суходолу, але досі досить скептично ставилася до таємничої слави неменше таємничого доктора Гальванеску. Ця чудна постать тепер чим раз більше викликала до себе поваги й захоплення, але й ще більше інтригувала своєю загадковістю.

Нервове піднесення жужмом збило думки і відганяло сон. Проблукавши з півгодини по своїй кімнаті і вимірявши її вздовж і впоперек, Сахно вирішила вийти в сад прохолодитися.

Було вже після одинадцятої. Тихо перейшовши терасу, Сахно зійшла в квітники. Обігнувши правий корпус, вона вийшла на прогалявину перед свої вікна. В вікнах лівого корпусу, де містилися таємничі лабораторії та покої самого господаря, не світилося.

— Таки спить. Не збрехав,—всміхнулася Сахно і рушила собі вглиб саду.

Весь пополовілий у місячному сяєві парк аж пахтів ароматом південної ночі і таємничо вабив у свої надри. Сахно перетягла прогалявину й впірнула у хащі туй і карликових сосен. Вузькими, добре второваними і охайно підчищеними стежками вона блукала у лабіринтах зелені, не спускаючи, проте, з ока світла з свого вікна, щоб, бува, не заблудити поночі. Тут і там, в гущавині зелени траплялися альтанки, мислівські хатки чи просто портики, мальовничо притулені на

берегах озерця або в хащах старезних дерев. Сахно плигнула у байдарку, що м'яко погойдувалася на причалі, і поплинула тихим, заснулим плесом.

Всі озерця і ставки сполучалися між собою протоками, декоративно прихованими за підвісними місточками чи чагарниками. Вони манили своєю мальовничістю. Плинучи далі й далі, Сахно й не чулася, як опинилася делеченько. Силует палацу сховався за стіною високих дерев. Світло з вікна зникло з овиду ще раніше. Стурбувавшись, Сахно повернула й наважилася була плисти назад. коли це побачила просто перед собою, за берегом озерця, якісь мережені, залізні споруди.

Під'їхавши ближче і роздивившись, вона впізнала конструкцію землечерпалки. Це було останнє вже перед муром озерце і далі, за муром, мав бути той канал, що роботу біля нього вона дивилася вдень. По цей бік муру канал вже був закінчений і обмурований. На дні плескало трохи води—рівно з поверхнею озера. За двадцять чи тридцять метрів канал впиравсь просто в парковий мур... Ні, не впиравсь—він зникав у тунелі під муром. Сахно нахилилася над водою і глянула в тунелю. Вона не була довша за п'ять-шість метрів. За цими п'ятьма-шістьма метрами знову м'яко відсвічувала до місяця вода, трохи далі чорніла загата, ще далі—бовванів тулуб землечерпалки.

Непереможна, всемогутня сила цікавості штовхнула Сахно. Здавалося, вона відчуває чисто фізичні болісні дотики й підштовхування цього всім притаманного, всіма ганьбленого, по-хлоп'ячому на безкарність розрахованого, почуття...

Одмахуючися від думки, що вона робить нечесно, вже вдруге порушуючи своє слово гонору, Сахно вда-

рила веслом і рушила в протоку тунелі. Вже під'їздячи до гирла, згадала вона про електросторожу, але зараз же заспокоїла себе—навіть, щоби й горло тунелі було переплутано дротом. До того ж металевий ніс байдарки був би, в разі потреби, за найкращого токовідхильника...

Ось і горло. Сахно підняла весло й хотіла востаннє з усієї сили відштовхнутися, щоби розгону хватило на всі п'ять метрів тунелі. Але тієї ж хвилі вона злякано відсахнулася... Згори, з верхнього пругу тунельної рури щось зіскочило й з плескотом шубовснуло в воду. Щось велике, незграбне й важке. Човен захитало, і він затанцював на мертвих хвилях, от-от готовий перекинутися. Перше, ніж встигла Сахно отямитися з переляку й збагнути, що сталося,—з води вирнула голова, а за нею й плечі людини. Води тут було небагато і чоловік стояв у воді по груди. Він миттю зняв рури, випереджуючи Сахно, що хотіла оборонитися веслом і з силою відіпхнув човна назад. Потім плигнув, наздогнав човна, і ще раз відштовхнув його... Байдарка хутко й стрибом сковзнула назад до озера. Чоловік же зразу одвернувся, вернув до горла, підстрибнув, вхопився за пруг, підтягсь на руках і легко видобувсь на гору, моментально зникнувши в тіні муру...

Сахно сиділа закам'янівши. З несподіванки й переляку вона не могла ні рухнутися, ні гукнути. Весло впало в воду й пливло поруч із човном. Перед очима стояла гидка повторна личина... Хоч і як швидко відбулися всі ці події, але Сахно встигла роздивитися на дивного вартового. Проміння місяця вдаряло йому просто в лице, і в цих проміннях виразна була бридка й незрозуміла пика. Опукле, одутле, як після страшної хвороби, тіло, непорушні, закам'янілі м'язи, вузенькі

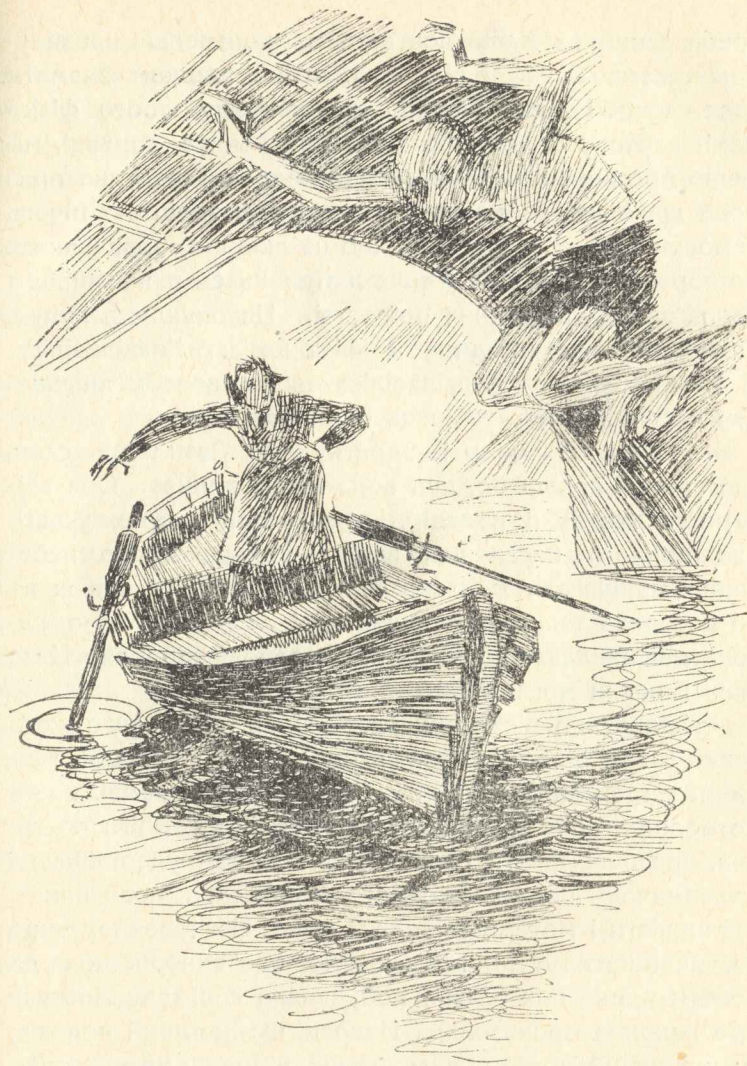
запалені щілини очей із синьо-ліловими повіками і полий-голісінський череп та беззубий рот. Але що найстрашніше і найогидливіше—це мертва зеленість і прозорість шкіри. Здавалося, місячне проміння просвічувало крізь неї, виразно вирізблюючи западини й риси черепа. Вуха та ніздрі й зовсім наче світилися. Це було щось півпрозоре, як оплатка, крохмаль чи медуза,—щось гидке, ненормальне й потворне...

—Якась дивна й страшна хвороба!—нарешті здолала зібрати думки Сахно і мимоволі згадала вона вчорашнього привида на просіці. Тепер було очевидно, що місячний міраж тут не при чому. Ясно, що й вчора бачила вона цього ж таки чоловіка, або зовсім подібного до нього,—хворого на ту ж недугу.

Стямившись, Сахно налягла на весло, поспішаючи геть від жахливої примари. Але прокляті озерця тяглися нескінчимо. Лиш за чверть години гущавина парку скінчилася й з-за дерев забовванів силует палацу з освітленим квадратом вікна. Сахно причалила й вискочила на берег. Страх міцно полонив Сахно і, ступивши на твердий ґрунт, вона не витримала й бігцем подалася до дому.

Вже добігши до прогалявини, Сахно спинилася віддихнути. Соромлячи себе за дитячу боязкість, вона пішла далі повільно й спокійно. Під високою двоповерховою альтанкою, схожею на хінську вежу, вона сіла притамувати биття серця й закурити.

Чи дурман нікотину, чи просто здоровий глузд—а може й обоє разом—так уплинули на Сахно, а тільки вона дуже швидко заспокоїлася. Справді—що ж тут такого дивного, що цей чудернацький вартовий так незвичайно запобіг її замірові проплисти тунелею? У доктора ж Гальванеску все чисто—незвичайне. До цього

Згори, з верхнього пругу тунельної рури щось зіскочило і з плескотом шубовснуло в воду...

треба звикнути. Люди докторові вимуштровані навдивовижу, сама Сахно винна, що хотіла нишком зламати своє слово. Щождо зовнішнього вигляду, тобто фізіономії вартового, то... хто його знає, може, справді, місячне проміння тут таки завинило трохи: південна природа дуже щедра на всякі міражі. Та, зрештою, нічого неможливого нема й в тому, що ця людина справді якась потвора. Може в цих місцях лютує якась з жахливих і нерозгаданих південних пошестей. Ця опуклість виду... Сахно зрівняла це лице з фізіономією Хаквілавіліса. В темношкірого Хаквілавіліса воно зовсім інакше. Це, мабуть, якийсь тубілець білої раси...

— Проказа! Лепра!—здригнулася Сахно на свою здогадку. Справді бо, яка вона нездогадлива. Оця відсутність людей в палаці, незрозумілий страх усього околицького населення, вперте Гальванескове небажання підпускати близько до своїх людей—хіба ж це не доводить такого припущення? І як це необачно, що вона наважилася порушити професорову заборону. Це ж жах. Вона ж могла заразитися.

Схвильована цією думкою, Сахно в той же час якось зразу заспокоїлася. Сказати правду, то з першої хвилини, як ступила вона на Гальванескові землі, якесь моторошне почуття не давало їй спокою. Збіги обставин, вразливі факти разом із кумедною, чудернацькою і таємничою постаттю самого професора повивали в таємничість і моторошність всі події. Безперечно, дещо незвичайного тут таки є: скажімо, оце використання до роботи проказних (Сахно побудувала собі цілу гіпотезу про колонію проказних)... Навряд, щоби такий чоловік, як шановний доктор Гальванеску, робив би це виключно з благодійною метою. Тут, мабуть, добре враховано вимушену ізолюваність від життя проказних хворих і їхне

безталання. Це дає найширші можливості для експлоатації і для доброго зиску... А проте, важко сказати скільки великий такий злочин. Адже, втягуючи проказних в роботу, в суспільне життя, професор дає їм велику радість, дає їм змогу почувати себе людьми. Може й лікує їх, експериментує над способами лікування цієї жахливої хвороби?..

Сахно зовсім заспокоїлася і з особливим смаком закурила другу цигарку.

Ніч доходила свого кінця. Місяць вже ховався по той бік паркового муру й немічними скісними проміннями освічував просіку й палац. Нічні птахи замовкли, з озерцець тягло вогкістю, на сході трохи пояснішало і зблідли зорі.

Надзвичайна тиша передрання, багатюща й диковинна природа довкола, духмянні пахощі південної рослинності—все це заколисувало затишним спочинком. Але сон тікав з очей. Навпаки, свіжість і запашність ночі бадьорили нерви і розбуркували тіло могутнім—тільки південним жителям знайомим—почуттям радісного, незнаного бажання та тужної невдоволеності. Сахно цілком віддалася цьому почуттю й марила—чим?—вона й сама того не віддала. В такі ночі маріння рясно плетуться в потомленій й стривоженій фантазії, але важко зформулювати їх бідною людською мовою.

Велич природи, з якою так рідко доводиться лучитися міській людині, розбуркувала рештки неурбанізованого ліризму. Сахно згадала, що вона степовичка—дитя розлогих просторів далекої країни—і мимоволі поринула у спогади. Несподівано для себе самої вона заспівала навіть стиха якоїсь рідної—вільної і тужної пісні. Її рідні не знають іншого вияву для своїх почуттів: радіючи чи сумуючи, вони завжди заспівують. Вона була б

довго ще просиділа тут, виконуючи репертуар свого народу, коли б не довелося їй зовсім несподівано здивуватися і, будемо щирі, удруге, за цю ніч перелякалася... Але здивувалася й перелякалася Сахно з цілком поважних причин: з-за її спини залунала враз її рідна мова,—хтось підтягував її співам.

Отямившись після першого замішання, Сахно глянула вгору, звідки линув спів. У темному чотирьохкутниківі вікна на другому поверсі альтанки вона розглянула нечіткий обрис погруддя.

— Хто ви?—не зовсім сміливо прошепотіла Сахно.

— А ви?—відказав голос і тихо засміявся.

Деякий час Сахно не знала, що далі сказати й взялася до третьої цигарки.

— Мене трохи налякав ваш спів. Я ніяк не сподівалася, що тут хтось є,—нарешті забалакала вона.—Пробачте, коли стурбувала вас.

— Нічого. Мені все одно не спиться. Це, може, моя остання ніч, а такої ночі не кожний засне,—і незнайомиць знову засміявся.—До того ж мене здивувала рідна пісня. Я не сподівався почути її тут, саме тут, в цьому проклятому мовчазному місці. Та й, взагалі, не часто чую рідну мову.

— І мене це здивувало,—погодилася й Сахно.

— Ви українка?—запитав ще незнайомиць, очевидно дуже балакуча людина.

— Так. Ви теж?

— І я теж.

Якийсь час обоє помовчали. Сахно знову сіла—так, щоб бачити співрозмовця, і курила. Закурив і той. Як спалахнув сірник, Сахно розгледіла досить гарне чорняве обличчя, з характерними українськими рисами. Незнайомиць муркотів собі під ніс заспівану допіру пісню.

— Ви сказали допіру,—заговорила знову Сахно,—що це, може, ваша остання ніч. Даруйте мені, якщо це нечемне запитання, але чому це має бути ваша остання ніч? Хіба збираєтесь... той... не жити більше?

Незнайомиць урвав спів і знову тихо засміявся. Цей сміх зовсім не відповідав його заяві про останню ніч життя.

— Ви жартували?

— Ні. Серйозно. Ха-ха! Я, власне, і сам не знаю. Шановний доктор запевняє мене, що я не тільки житиму, а й житиму значно краще, значно краще... Звичайно, він має рацію. Бо гірше жити, ніж досі я жив, навряд чи можливо. Одначе, знаєте, коли лягаєте під ніж, не можна бути певним за завтра...

— Хіба доктор Гальванеску лікар?

— Атож. Ха-ха. Ще й який!

— Він має робити вам операцію?

— Як би вам сказати? Ха-ха. Дійсно, маленьку операцію.

— Що ж це за хвороба?—поцікавилася Сахно, знову здригаючися при згадці про проказних.—Невже й це хворий?—подумала вона.

— Хвороба? Ха-ха. Як би це вам сказати? Хвороба моя зветься... зветься... безталання. Так, так! Саме безталання!—і чудний незнайомиць знову зареготав, на цей раз голосніше й веселіше.

Здивована з його недоречних веселощів, Сахно не знала, що сказати й мовчала, чекаючи поки співрозмоовець пересміється. Проте, той хутко урвав свій регот звернувся до Сахно вже цілком серйозно.

— Безталання—це є расова ознака нашої вельмишановної нації. Але мені на цю націю, вибачте, наплювати. Нагорювався я вже за неї до несчочу. Нехай же

цей румунський ескулап вилікує мене від цієї соромницької хвороби. Досить!—різко і злісно закінчив він.— Повне забуття минулого, а з тим і „високоповажної, сердешної України“, довічний кусень хліба, довіку гарантована праця та ще й п'ять тисяч лір одноразово—це не погана платня. О, я певний, що за рік-два вся наша емігрантська братія перейде через операційний стіл цього ескулапа з мюзік-гольної нації. Все одно більше нікуди діватися. Тоді ми організуємо тут ще одну Україну—Малорумунію, до повного комплекту Малоросій, Малопольщ, Малочехів і т. п.

— Пробачте,—спинила його Сахно.—Я не зовсім розумію вас. Я не збагну, як тлумачите ви оце слово „операція“, алегорично чи достоменно?

— Що?—злісно перепитав незнайомиць.—Що ви там говорите?

— Я не збагну, про яку операцію ви кажете?

— Як то—„про яку“. А ви ж хто? Хіба ви не з нашої отари?

— Тоб то, ви питаєте...

— Мабуть цупко тримаєте в кешені білет, що його одержали в емігрантському бюро від агентів цього опереткового професора разом із двома тисячами лір завдатку?

— Я категорично не розумію вас,—розвела руками Сахно.—Про який білет ви говорите?

Незнайомиць замовк і згодом стурбовано запитав:

— Ви хіба не маєте жовтої картки?

— Ні.

... Якийсь час нагорі в альтанці було тихо. Погруддя незнайомця, що вже чітко вирізнялося в передраніших сутінках, застигло й вже більше не хиталося. Тільки після довгої павзи він заговорив знову.

— Тоді... тоді вибачайте, я зв'язаний словом і... не можу з вами розбалакувати,—потім зовсім тихо додав:— хто його знає, чи не вартує тут за кущами хтось з його агентів.

— Тут нікого немає,—зашепотіла Сахно,—нас ніхто не може почути.

Вона вся спалахнула цікавістю. Це ж, либонь, таємниця доктора Гальванеску от-от має їй відкритися. Все незрозуміле й таємниче, всі побоювання, що їх щойно впокоїла, зринули знову ще з більшою силою. Але незнайомиць спинив її.

— Чекайте. Хто ж ви такі? І що тут робите?

— Я вчора приїхала. З Німеччини. Мене відрядила Академія Наук обізнатися з господарством доктора Гальванеску.

— Обізнатися з господарством доктора Гальванеску? Ха-ха!—хрипко зареготав незнайомиць.—Шукайте іншого дурня. Тут ви нічого не дізнаєтеся. Він надто хитрий, злочинний і могутній.

— Розкажіть же мені. Я вас прошу. В чому річ? Ви мене страшенно заінтригували. Та й сама я надивилася тут батато незрозумілого й таємничого... Якщо можна, я зйду до вас нагору. Ніхто не побачить і не почує...

Незнайомиць мовчав. Він, здається, погоджувавсь. Але раптом він спохватився.

— Стривайте. Ви, кажете, приїхали з Німеччини?

— Так.

— Але ж ви українка?

— Авжеж.

— Емігрантка?

— Я, бачите... вчилася в Німеччині, і мене лишили аспірантом при кафедрі. Через кілька років я гадаю повернутися додому...

— Значить, ви?

— Так... я радянський громадянин...

Але зразу ж Сахно пожалкувала, що це признання вирвалося в неї. Незнайомець й відсахнувся від вікна й з прокляттям грюкнув рамою. Сахно ще чула, як він, возився біля шпінгалету, клянучи себе й радянську владу...

Приголомшена й розгублена стояла Сахно під вікном не знаючи, що їй робити. Вона була б простояла так довгенько, та вікно ще раз відчинилося і звідтіля на мить висунулася голова обуреного незнайомця.

— Коли ти, проклята комуністична суко, не підеш зразу звідси геть, я негайно протелефоную докторові Гальванеску!

Сахно відступилася. Така загроза не віщувала їй нічого доброго. Не в її було інтересах, щоб доктор Гальванеску дізнався про її надмірну цікавість. Тому вона не примусила просити себе вдруге й швиденько подалася геть від альтанки.

Вийшовши на просіку, Сахно спинилася. Але марно силкувалася вона збагнути все, що оце зараз почула. Годі було розібратися в усій плутанині з натяків, фактів і випадків. Щиро лаячися—невідь на кого і за віщо—попрямувала Сахно до палацу, на своє вікно, що блідо-блідо висвічувало в перших ясних світлинах зорі.

Палац спав. Вільний від замків, мовчазний і дико-безлюдний. Сахно хутко проминула терасу, ганок і амфіладу порожніх, неприємних покоїв. В своїй кімнаті вона хутко роздяглася й плигнула в ліжку. Зразу ж страшенно захотілося спати. Довга днина, сила вражінь, а ще більше хвилювань домагалися свого: повіки злипалися, в голові шуміло й терпко завмирало, думки не снувалися, нерви охляли.

Але нараз її збудив звук. Сахно відразу прокинулася і сіла на ліжку. Звук повторивсь. Тепер було зрозуміла—це був тоненький дзвін електричного дзвоника. Не второпавши, звідки лине цей дзвін, Сахно здивовано роздивилася. Тоді задзвонило втретє. Телефон. Сахно зовсім забула про нього.

Дивуючися, хто ж це може тут їй вночі телефонувати, Сахно взяла слухавку. Звідтіля линув знайомий горловий голос Чіпаріу. Сахно з полегшенням зідхнула. Чіпаріу! І як це могла вона забути за Чіпаріу. Де він і що робить? Чи добре йому?

Чіпаріу довго перепрошував, що збудив, мабуть, Сахно, що дзвонить так рано, але він дзвонив ще з вечора кілька разів і турбується, що Сахно йому не відповідає. Коли, нарешті, Сахно його заспокоїла, що це дарма, що вона й не спить, Чіпаріу перейшов до справи.

— Чи хутко поїдемо звідси?—питався він.

— А хіба що?

— Як собі хочете, а мені тут зле.

— Зле? Чого б то? Про вас не турбуються? Я завтра ж скажу господареві...

— Не те. За мене аж надто піклуються. Я живу просто в розкошах. Але в тім то й горе, що я не знаю, хто про мене дбає. Я не бачу нікого. Розумієте—нікого, крім цього ідіота льокая з бридкою целюльозовою пикою. Я не бачу людей. Далєбі—хай не буду я шофер Чіпаріу—а мені тут моторошно! Як собі хочете, а я довго так не витримаю.

Далі Чіпаріу закидав Сахно запитаннями, як їй, що вона робить, що бачила, що чула, і чи не відчуває того ж, що й він, Чіпаріу? Сахно, як могла, заспокоїла його й пообіцяла, що завтра неодмінно з ним поба-

читься. Щождо від'їзду, то це буде теж незабаром—завтра чи післязавтра.

— Ви думаете, я не пробував уже до вас проскочити?—бідкався Чіпаріу.—Ще б пак! Та ж цей проклятий мур. Я злапав кицьку й кинув її на гребінь—згоріла вмент.

Розмова з Чіпаріу якось заспокоїла Сахно. Приємно було відчути, що близько є звичайна, простісінька собі, без усяких таємниць, людина. Це бадьорило й гонило прикре почуття моторошности. Одначе, розмова ця сполохала сон і до перших проміннів сонця Сахно не змогла заснути.

VI

Коли другого ранку з великим запізненням Сахно вийшла до сніданку, професора вже не було. Стіл стояв сервований на одну персону.

— Вже поснідав і, мабуть, вирушив по хазяйству,— подумала Сахно й узялася до снідання. Вона не дуже й жалкувала за тим, що прогавила господаря і, очевидно, цілий ранок лишиться насамоті. Сахно нічого не мала проти того, щоби наодинці розібратися в учорашніх подіях. Проте її самотність не була цілковита. Зразу ж з'явився Хаквілавіліс і взявся прислужувати. Цей індивід вже починав докучати Сахно. Його червона пащекувата твар у чорних окулярах, його педантична акуратність і автоматична точність при всіх вадах—глухоті, сліпоті й німоті—ці пластичні рухи, наче він виконував якусь пантоміну на сцені театру, а не робив звичайного діла—все це було незвичайне, незрозуміле і дратувало. Відразу Сахно хотіла була відіслати його чи розпитатися про професора, але, згадавши, що балакати до нього марна праця, захапалася закінчити сніданок найшвидше, щоби збутися цього неприємного спільника.

Нарешті сніданок закінчено, льокай пішов і Сахно змогла насамоті запалити цигару.

Події минулої ночі зовсім стурбували її і зараз в ній змагалось два бажання: одно—негайно покинути все

до чорта і скоріше їхати звідси, з цього оповитого таємницями й дурними страхами місця, і друге,— навпаки,—кортіло зостатися довше, дізнатися всіх таємниць, аж поки все стане ясне й зрозуміле. Сахно силкувалася розважити себе, доводячи, що все це дурниці, просто збіг випадкових подій, які через свою несподіваність прибирали якоїсь фантастичности, чи, навіть, містичности. Одначе, таке заспокоєння зле давалося Сахно. Надто дужі були вражіння минулої ночі, коли зіставити їх з подіями попереднього дня.

У цей час зненацька дозвілля Сахно було порушене. На терасу вийшов доктор Гальванеску. Він з'явився з середніх покоїв. Привітавшись, він спинився при порозі, про щось заклопотано міркуючи. Зодягнутий був не так, як завжди,—а в фланелевій костюм для подорожування й фетрову шляпу. В руці мав плащ і валізку. Через плече бовтався нерозлучний радіоапарат.

— Я маю лишити вас на деякий час,—нарешті озвався він.—На превеликий жаль, наші оглядини доведеться припинити на один день. Мені спішно треба їхати до Галацу. Я повернуся ввечері, або вночі. У кожному разі завтра зранку ми своєчасно відновимо наші оглядини.

— Дарма. Не турбуйтеся, — поспішила Сахно. — Шкода тільки, що вам треба втомлюватися, подорожуючи. Щодо мене, то я залюбки перепочину один день. Знаєте, така сила вражінь...

Говорячи це, Сахно нишком пильно придивлялася до господаря, силкуючися збагнути, чи відомі йому події сьогоднішньої ночі. Але доктор Гальванеску нічим не зраджував себе й з його поведінки годі було про щось догадатися.

— Ви можете працювати сьогодні в бібліотеці й добре ознайомитися з діаграмами. Тільки не заходьте до акумуляторної...

— Акумуляторної?

— Атож. Я так зву ту кімнату, де лежать кешенькові акумулятори: „електричні бомби“. Пам'ятасте? Їх займати небезпечно. Заряд страшної сили. Один такий акумулятор може висадити в повітря півпалаца разом із вами. Взагалі, будь ласка, пам'ятайте за нашу умову і будьте обережні з муром: не наробіть собі неприємностей.

Згадка про мур відродила спомини й про всі інші таємничості місцевого життя і занепокоїла Сахно. Вона ладна була попросити професора взяти й її з собою до Галацу. Однак вона перемогла себе і лиш подякувала, з гідністю запевнивши, що вона добре вмє додержувати свого слова.

— От і чудово! Зрештою, недодержання слова зашкодить тільки вам, а не мені. З тим бувайте. Хаквілавіліс буде тут, завжди вам до послуг.

До тераси підкотив великий Мерседес. Сахно пильно подивилася на шофера, силкуючися добре його розглянути. Але з-під кепі, окулярів і респіратора годі було роздивитися на його обличчя. Доктор Гальванеску й собі одів окуляри та респіратор, напнув плаща й сів в авто. Шофер моментально включив мотор і, тільки встиг Гальванеску припідняти шляпу, авто майнуло черед віадук і зникло в гущавині парку.

Сахно засвистала веселенької шансонетки. Від'їзд господаря був їй дуже приємний. Цей старий оригінал і вражав, і дивував її, і викликав захоплення, але над усе—лякав. Першої хвилини, як зосталася Сахно одним хазяїном своєї власної персони, їй закортіло піти оглянути ті місця, де цієї ночі мала вона стільки

пригод. Проте, роздумавши, вона мужньо відкинула таке необачне бажання. Хто запоручиться, що шановний господар не настановив довкола шпиків із своєї вірної сторожі? Отож, з нечев'я, доводилося таки йти до бібліотеки й діяграмної.

Добрих три-чотири години промарудилася там Сахно серед книжок і викладок, аж поки вправний льокай покликав її обідати. Після обіду Сахно знову попрямувала була до кабінету, коли це згадала про Чіпарію. Їй страшенно захотілося побачити бідного шофера. Одначе, виконати таке бажання не було змоги: гаражі були за муром і Сахно не хотіла ні порушувати свого слова, ані ризикувати своєю персоною. Доводилося вдаватися до телефону. Але ні з бібліотеки, ні з кабінету на виклики не було відповіді. Тоді Сахно пішла до своєї кімнати й спробувала заговорити звідтіля. І звідтіля був той же результат: рурка відповідала тихим відзвоном—abs... Гадаючи, що Чіпарію десь вийшов, Сахно перечекала півгодини й знову подзвонила. Рурка знову дала abs... Сахно подзвонила через годину, через півтори, через дві—ті ж результати. Це починало не вжарт турбувати. Мимоволі роїлися їй в голові всілякі нісенітниці. Можливо, що таке побоювання було б пересилило острах перед заборонами і Сахно подалася б шукати дороги до гаражів, коли це до її кімнати з'явилися чорні окуляри новісного льокая. Хоквілавіліс приніс Сахно листа.

Здивована Сахно неймовірно роздерла куверту. Це була радіограма від доктора Гальванеску. Наче добре знаючи чим катується зараз його гостя, дбайливий господар писав до неї:

„Шановний Колего, я зовсім забув вам сказати, а можливо, ця справа буде вас турбувати. Ваш шофер

несподівано захворів і я змушений був ще вранці одправити його в Рені..

Запобігливість докучливого господаря ще дужче роздратовала Сахно. Та й лист цей видався їй дещо підозрілим, — коли це і на яку таку хворобу встиг захворіти Чіпарію, як над ранок він був ще цілком здоровий? І чому це його так спішно відтранспортовано, без згоди на те самої Сахно? Що це за така заразна хвороба? Тут Сахно згадала про свої гіпотези про проказу і її пройняло холодом. А що, коли справді Чіпарію раптом занедужав на цю жахливу хворобу, набравшись тут зарази? Ця думка так занепокоїла Сахно, що вона хутко побігла до бібліотеки й відшукала в енциклопедії коментарії про проказу. Енциклопедія свідчила, що проказа має досить довгий інкубаційний період. Одначе це не заспокоїло Сахно. Це ж тільки вона сама собі так думає, що це проказа. А може це й не проказа, а якась інша хвороба, ще страшніша, ще заразливіша? А може й не в хворобі справа? Може тут якась витівка цього проклятого професора? А що як це Чіпарію поїхав з Гальванеском за шофера? Може він налякався тут і зрадив Сахно... Хоча, при чому тут зрада! Хіба десь загрожує якась небезпека? Ні.

У кожному разі хай там що, а Сахно зв'язувала несподіване зникнення Чіпарію з усіма таємницями й загадками цієї навісної країни. Стривожена й перехвильована не знаходила вона собі місця і, не можучи далі працювати, блукала по порожніх покоях. Жадала зараз вона одного—щоби доктор Гальванеску швидше повернувся й до ладу розповів про Чіпарію.

Переходячи з кімнати до кімнати нескінчимою амфіладою порожніх, але розкішно й оригінально мебльованих покоїв,—тут була і вітальня, і зала, і спочивальня,

і курильня, і біліярдна, і спортивна кімнати,—Сахно непомітно обійшла весь правий корпус і, нарешті, опинилася перед розлогим шкляним переходом. Просто тяглася довга галерея до центральних апартаментів—покоїв господаря, праворуч загинав вузький коридор до правого корпусу. Там були всі лябораторії. Перемігши непереможне бажання перейти коридор і штовхнути двері, Сахно рушила широкою галереєю. Звідси з вікон відкривався чудовий краєвид на головну алею малого парку, на озерця і квітники. Сахно замилювалася й непомітно підійшла до арки, що за нею, за легким серпанком шкляної хінської занавіски починалися покої Гальванеску. Але тільки но простягла вона руку, щоби трішечки розсунути шкляні пасма, як вони сами розсунулися й з-поза них зовсім нечутно з'явилася постать Хаквілавіліса. Він став на порозі, вперши в Сахно свої чорні, непрозорі окуляри. Сахно відсахнулася. Ховаючи своє замішання, засоромлена й роздратована, вона швидко пішла геть. Хаквілавіліс зник так само тихо, як і з'явився, ледви бряцнувши шкляними пасмами.

Покружлявши якийсь час по залі, роздивившись на якісь старовинні портрети невідомих мужів з ексельбантами і дам в кренолінах, Сахно, може й сама того не помітивши, знову опинилася в галереї. Щось дужче за її волю штовхнуло її ліворуч, далі—в коридор. Перейшовши навшпиньках цих тридцять стіп, вона стала перед дверима і тихо потиснула клямку. Двері легко і широко відчинилися. По той бік було зовсім темно. Але саме в ту мить, як Сахно наважилася переступити поріг і одчайдушно поринути в пітьму,—враз спалахнуло яскраве світло. Засліплена, добре тіпнувшись з несподіванки, Сахно трохи поточилася назад і замру-

жила очі. Та це тільки відразу, бо другої хвилини—розплющивши очі—Сахно й зовсім перелякалася... Перед нею німо стовбичила похмура постать Хаквілавіліса...

— Центральний корпус має ще деь сполучення з лябораторіями,—пізно догадалася Сахно, задкуючи назад до галереї. Ця, друга, невдача остаточно присоромила її. І вона вирішила собі покинути будь-які спроби порушити запоручне слово. З цієї думкою вона вийшла геть із палацу і попростувала у садок.

Вечоріло. В квітниках саме закінчувалася автоматична поливка квітів. Було свіжо і запашно. Між грядки резеди та матіоли Сахно перетяла квітники вздовж палацу, і зі сходу вийшла до овочевого садка. Овочевий садок обіймав палац з півночі. Тут Сахно ще не була. Вона довго шукала фіртки, а, не знайшовши, розбіглася й стрибнула через живопліт. Одначе загорожа була далеко ширша, ніж це здавалося відразу. З розбігу Сахно шубовснула в самісіньку гущу колючого чагаря. Десятки тернів вонзилися в її тіло. Сахно ледви стримала крик болю. З великими труднощами, пошматувавши одяг і в кров подряпавши тіло, видерлася Сахно на той бік, клянучи себе за хлоп'ячі витівки. Тепер повставало питання, як вернути назад, щоби не дертися знову крізь тернисті чагарі. Сахно помандрувала вздовж живоплоту, все шукаючи тієї клятої фіртки. Одначе вона обійшла з півсада, а фіртки не було. Навпаки—ще кілька разів довелося плигати через рівчаки та колючі дроти. Нарешті, Сахно побачила, що просто-на-просто заблудила, забрівши за кілька гін від дому. Єдиний був вихід—це вертати до дому й попід стінами, обгинаючи всі корпуси, іти назад і, коли треба, то знову дертися крізь чагарі.

Обгинаючи вже правий корпус, Сахно раптом побачила світло в кількох вікнах другого поверху. Світло сотилося крізь густі ґратчасті жалюзі. В одному вікні жалюзі було піднято, вікно широко розчинено і звідтіля линули проміння яскравого фіолетово-білого світла.

Сахно розміркувала: ці вікна мали бути якраз до лабораторії. Он і шкляна стінка галереї. Так і є.

Годі. Сахно не могла зволадати із собою. Непереможно—нехай потай, нехай по-зłodійському—заманулося глянути туди. Одним оком, миттю...

Просто навпроти вікна росло велике крислате дерево. Заховавшись серед його віт, можна зручно й до того ж—безкарно, глянути до кімнати.

Подумано—зроблено.

Сахно підскочила й вхопилася за гіляку. Ще потуга—і вона повисла на руках якраз проти отвору широкого венеціанського вікна.

Відразу яскраве світло трохи засліпило Сахно. Вона почула тільки якийсь невгавний металевий звук. Наче тоненька цівка води спадала з височини до залізного цебра. Але от очі призвичаїлися і вона вже могла розглянути в білій-білій кімнаті силуети меблів, якихось металевих приладдів і людську постать. Людина в білому лікарському халаті низько схилилася над високим білим столом. Вона стояла спиною до вікна і не можна було побачити, що вона робить. Тільки настирливо дзвеніла вода, дзюркочучи до цебра. Сахно глянула в напрямі звуку. З-поза столу, з тоненької рурки збігала темна рідина і спадала до великої миски на підлозі. Яскраве світло електричних прожекторів вигравало гарячими рубіновими іскрами в тоненькому струмочку.

— Кров! На столі лежала людина і з неї довго й багато точилася кров...

Тепер, як Гальванеску відійшов набік, стало добре видно чоловіка, що лежав на операційному столі.

У цей час людина в білому балахоні випростувалася і півовернулася до вікна. Вона відступилася на два кроки, сіла в фотель і зняла марлевого респіратора. Це був доктор Гальванеску.

— Збрехав! Не поїхав! Для чого ж він збрехав?— майнула тривожна думка.

Тепер, як Гальванеску відійшов набік, стало добре видно чоловіка, що лежав на операційному столі. Сахно просунулася наперед, щоб ліпше роздивитися

на нього. Але гілка уперёдливо тріснула й спинила її запал. Сахно злякано затамувала віддих і глянула на Гальванеску. На щастя звук до кімнати не долинув. Тоді, не зважаючи на потріскування, вона посунулася ще. Тепер можна було розглянути кожний цаль операційного стола. Все тіло хворого було запнуте великим простирадлом. Довгасто витяглися під ним нерівні бруси ніг, кволо звисли обабіч стола німічні сугасти рук. Тільки голова зоставалася невкрита і трохи витикалася над білу запону. Анестезійна маска лежала знята поруч, недбало прим'ята, і проти неї жовтава блідість обличчя контрастувала своєю закам'янілістю. Мертві риси, проте, не втратили ще своєї колишньої гармонійности і з них можна було впізнати фізіономійний рисунок і вираз, притаманний цій людині за життя. Сахно впізнала його. Це був її компатріот, загадковий нічний співрозмовець...

У цей час доктор Гальванеску встав і підійшов до столу. Він одкотив простирадло, узяв довгий і гострий стилет і сильно встромив його між ребра просто в серце... Через стилет, очевидно рурчастий всередині, приснув струмінь крові...

— Злочин!—аж похолола Сахно...

— Чи, може, якась незнана операція? виринуло заперечення.

— Ні! Злочин! Якийсь жахливий злочин!

Забувши, що вона на самісінькому вершкові бічної гилляки, Сахно всім тілом кинулася до вікна. Для чого— не подумала,—але на поміч. При тому вона ще й гукнула мабуть щось, бо Гальванеску враз хутко озирнувся і миттю вихопив з кешені револьвера...

Але кулі просвистіли вже над головою Сахно. Бо саме перед тим гілляка вломила й Сахно сторч головою гепнула долі.

VII

Скільки минулого часу—мить, хвилина, чи й ціла година—сказати важко: впавши з п'яти чи шестиметрової височини, Сахно втратила притомність. На щастя, тіло падало рівно, розпластавшись, ще й на м'який ґрунт у високу некошену траву—Сахно була ціла й нічого собі не пошкодила.

Перше, що побачила вона, щойно притомніючи, це той же чотирикутний вікна, але вже темний. Натомість довгі сліпучі проміння спадали сюди в садок і, перебігаючи хутко, нищпорили попід деревами й в кущах. Гальванеску, загасивши світло в кімнаті, шукав прожектором. Його постать в білій хламиді була іноді примітна, як він обертав проміння прожектора в інший бік. Він перехилився за варцаби—в одній руці з прожектором, у другій тримаючи наготові великого кулеметного револьвера.

Сахно причаїлася. Загорнувшись з головою в високу траву, вона притулилася під буйними кущами порічок. Яскраві промінні прожектора ледве просякали крізь густі гиллячки кущів і Гальванеску, звичайно, не міг би її помітити, хочби світив так до самісінького ранку. Але безсумнівно, він зняв на ноги всю свою незримую челядь і за хвилину-дві вони прийдуть сюди. Зоставатися в кущах було небезпечно. Проте і звестися

на ноги Сахно не одважувалася: вона була на двадцять стіп од вікна і Гальванескова куля випередила б її на другому ж кроці...

Одначе, не можна було гаятися. Сахно миттю роздивилася і поплазувала вздовж шереги порічкових кущів. Тихо, долічерева, раз-у-раз спиняючися, перечікуючи і припадаючи до землі, проповзла вона метрів із п'ятнадцять. Тут дорогу перетинав їй колючий живопліт. Далі не було куди йти... Сахно безпорадно глянула назад—некліпливе прожекторове око, здавалося, бігло за нею назирці. Довгі, немерехтливі пасма яскравого й холодного світла перебігали верхів'ями кущів. Кілька разів промінь сковзнув через її голову, і тоді здавалося, що холодний подув вітру ворухить волосинки. Сахно спробувала розсунути цупкі гиляки живоплоту. Але вони вп'ялися гострими тернами в руки й не посунулися з місця навіть на сантиметр. Виходу не було...

Тоді, відчаївшись, Сахно вигодила хвилину, як прожекторові проміння відбігли трохи набік, і враз звелася на ноги. Напружившись, вона зробила карколомний стрибок, потрапила у самісіньку гущавину гострих тернів, закусила до крові губи, щоби не крикнути знову напружилася і, шматуючи разом з одежею й власне тіло, стрибнула вдруге. Пошматована, скривавлена, трохи жива від болю, вона впала долі по той бік живоплоту саме в ту хвилю, як скритний промінь, вернувшись, перебіг через поламану, потолочену шипшину...

На цей раз Гальванеску, очевидно, щось помітив. Кілька гучних випалів один по одному розтяли причасну тишу ночі. Кулі різали гилля зовсім близько і, шиплячи орали землю на два кроки. Але Сахно й не чекала, поки вони пронижуть її тіло. Вона зірвалася на рівні

ноги—ціла в синьому сяєві прожектора—і під рясним дощем куль щосили побігла до рогу будинку. Там поки-що вона була в безпеці.

Обігнувши лівий корпус, перебігши прогальовину й вибігши в квітники, вона вискочила на терасу і з неї побігла була коридором, що відмежовував лябораторії цілого палацу. Та тут наздогнала її думка—вона беззбройна. Вертатись до своєї кімнати було вже пізно. Сахно пристанула, роздивляючися чим би себе озброїти. В цей час броньові двері широко розчинилися і з-за них з'явилася безстрасна постать навісного льокая. Він став при порозі з очевидним наміром перешкодити Сахно.

Тоді, не роздумуючи довго, Сахно вхопила важкого стільця і кинулася просто на ворога.

Перший удар не був добре розрахований. Більце стільця ковзуло по голові і плечах вартового. Чорні окуляри важко брязнули до підлоги й розсипалися чорними іскрами. За ними м'яко, як підстрелений птах, злетіла й лягла на землю чорна, кучерява перука... Перед Сахно стояла істота ще потворніша, ніж це їй видавалося раніше. Голий-голісінький череп матово відсвічував синім лиском. З-під безбрового червоного лоба зловісно гляділи дві ультрачервоні дірочки замість очей. Опецькувата, прозоро-червона пика, без чорних окулярів і волосся, наче сміялася своїм широким беззубим ротом і була бридкіша за все бридке, що доводилося колись бачити Сахно.

Не тямлячи себе, лиш страшно скрикнувши від жаху й огиди, Сахно розмахнулася ще раз і втопила стільцем просто в цю потворну личину...

Але в цю хвилю Сахно сильно трусонувало й вихром повітря вдарило до задньої стінки. Зі стелі посипалося

шпаровиння й розітнувся сухий, короткий вибух... Падаючи, бачила Сахно, як уражений вибухом повалився долі Хаквілавіліс. Він упав, як купа сміття—обважнівши, з тріском і шелестом. Череп йому розколовся...

Невідомий вибух стався саме позаду Хаквілавіліса, мабуть десь близько голови—бо водночас із вибухом Сахно побачила цілий сніп іскор, що зринули, наче з самої голови льяокая—і всією силою впав на нього.

Сахно наважилася відступати. Не гаючися, вибігла вона назад до головного коридору. Бігти до себе, взяти зброю і оборонятися—така була її перша думка. Але зразу ж Сахно залишила її. Хто знає, може там чекають на неї невидимі й незрозумілі вороги. Лишатися в будинку було небезпечно. Швидше на двір.

Біжучи до тераси, Сахно обминала робітні й кімнати. Тут ізгадала вона про акумуляторну—адже акумулятори можуть стати за зброю: ними можна боронитися, як бомбами. Вона забігла до акумуляторної, вхопила два циліндри й вискочила нарешті на терасу. Саме в цей час почулися хуткі кроки вглибині коридору—хтось біг із покоїв Гальванеску.

Палісадник весь сяв у яскравому світлі. Великі дугові ліхтарі-прожектори світили з кожного горішнього вікна. Кутні вежі з тихим рипінням оберталися і мацали довгими проміннями в гущавині саду. На півгони довкола було ясно, як удень.

Просто через палісадник, де не було де й сховатися, Сахно побігла до високих дерев. Туди не сягало світло прожекторів. Вона бігла щосили, але здавалося, ціла вічність минула, поки перебігла вона сто метрів. Озирнувшись вже з гущавини дерев, вона помітила темний силует, що стояв на терасі, схилившись до стола.

Це був доктор Гальванеску. Але він не хапався з погонюю і нерухомо зоставався біля стола. Сахно ще раз глянула, здивована з його спокою, і аж тепер роздивилася, що той нахилився над своїм апаратом і спішно щось вибиває на ньому...

Передихнувши в тіні, Сахно знову побігла. Куди? І сама не знала, але до паркану, до муру. До гаражів, де мало стояти її авто. За всяку ціну треба було перелізти чевез мур, здобути мотор і продертися крізь головну браму. Як це зробити, як перейти два мури, оплутані електричним дротом—цього Сахно не знала. Але іншого виходу не було і Сахно одчайдушно бігла.

До першого муру вже було недалеко,—ще перебігти дві-три алеї. Але бігти навпростець чим-далі було важче: дерева густішали, і в п'ятмі Сахно раз-у-раз наштовхнулася на стовбури. Тоді вона звернула і побігла алеєю. Раптом вона зачула якийсь звук. Наче тупотіння багатьох ніг назустріч. Вона пристала. Справді, тупотіло багато ніг: он тут, двадцять кроків за рогом алеї. Сахно метнулася. Але було вже пізно. Вона не встигла відбігти з алеї. З-за рогу просто на неї вибіг гурт людей. Може двадцять, може тридцять чоловіка... Гурт насунувсь просто на неї, розступився, обминаючи, і знову зійшовся на одну лаву, проминувши. Поки Сахно стямилася, люди були вже двадцять кроків позаду. Хутко й силуети їхні пропали за деревами. Лиш тупотіли ще деякий час глухо й м'яко важкі гумові чоботи... Та тільки завмер цей тупіт, як знову з-за рогу почулося щось подібне. Наближався бігцем ще один гурт. На цей раз Сахно обачно поступилася і принишкла біля товстого стовбура. Другий гурт—також 20-30 людей, щільними лавами по чотири

вряд—пробіг так же швидко, як і перший. Це були робітники в коротких сірих робітних хламадах і фартуках, в низьких великих гумових чоботах. Вони бігли, як один, притуливши зігнуті руки до грудей, як спортсмени в марафонському бігові—рівно й розмірено, наче відбиваючи такт своїми важкими чобітьми. В рідкому сутінку алейних просвітів могла розглянути Сахно й їхні голови. Це були голі матові черепи та одутлі, прозорі личини медуз...

Сахно скорочило з огиди, наче торкнулася вона слизької жаби...

Нарешті й мур. Високий, рівний і не згадати, де пронизано його електричним дротом.

Сахно кинулася туди-сюди. Ні драбини, ні жердини, ні мотузка... Стала, прислухалася. Парк відповів пільмою та сторожкою, нашорошеною, повною шелестів, тишею. Де-не-де на верхів'ях сріблилися відблиски прожекторів. З палацу нічого не чулося. Ця таємнича пришиклість лякала більше, як гомін і галас погоні. Але Сахно знала, що погоня є, що погоня мусить бути—не дурно ж стільки незвичайних тут людей побігли до палацу, очевидно, на виклик свого можновладного господаря. Може погоня ця вже десь близько, ось тут за цими деревами, нишком скрадається, щоби зненацька вдарити на втікача й захопити його м'якими, прозорими й холодними руками медуз...

Сахно метнулася...

Якийсь час бігла вона вповдовж муру, поки з розгону вдарилася до товстенного дуба, що ріс попід самісіньким парканом. Стрімкий стовбур здіймався рівно вгору і ген високо розкидав свої кристалі шати над гострим прутом муру. Якусь мить Сахно ще міркувала, потім обійняла стовбур руками й ногами й полізла

догори. Відразу стовбуром, потім на бічні гілляки, чим-раз вище, аж поки пруг муру забілів внизу під ногами тоненькою рівною смужкою. Тоді—на тонші віти, на довгу віть, що сягала на той бік від муру. На середині Сахно спинилася, обережно спустилася на руках і витяглася струною, як гімнаст на турнику перед відповідальним номером. Вона виглядала куди зручніше стрибнути. Під ногами, на відстані кількох метрів, біліло шосе, ближче сюди—між шосе й муром—чорніла фоса. На дні її полискувало багнище. Сахно вибрала друге... Злегка розгойдавшись, затамувавши віддих, вона пустила гілку й шубовснула просто в жабурина...

Хмара бризків і зграя жаб приснули на всі боки. Ноги згрузли в липучу багнюку. По шию стало смердючої густої юшки...

Видряпавшись з калабані, Сахно щосили припустила гумовим шосе. Шлях цей колом оперізував малий парк—обіч муру—і ліворуч від головної брами мали бути гаражі. Це Сахно добре знала з генерального пляну маєтку, що висів на стінці в кабінеті доктора Гальванеску. Бігти довелося не довго. Не далі ста метрів від головного шляху відбігав убік менший. Дерева розступилися і ввічі вдарило яскраве світло. Шість чи сім великих, довгих зі скла та заліза будівель півколом вінчали кінець розлогого віадуку. Через розчинені двері в яскравому світлі вилискували металеві частини десятків різних моторів. Сахно підбігла до першого і скочила до кабіни. Хвилини вистачило на те, щоби перевірити рушалки, важниці й бензинові баки та пересвідчитися, що мотор цілком справний і вповні готовий їхати. Вивівши його на віадук, Сахно на мить стала. Її ніхто не спиняв. Навкруги було тихо і мертво.

Жодної людини. Очевидно, на виклик доктора Гальванеску побігли й гаражні робітники.

Сахно включила мотор. Ця тиша й безлюддя лякали її. Мотор рвонув і виніс Сахно через віадук.

Саме в цей час позаду, в одному з гаражів, раптом розітнувся одчайний людський зойк. По тому брязнуло скло і залізо...

Сахно перевела регулятора на найбільшу швидкість.

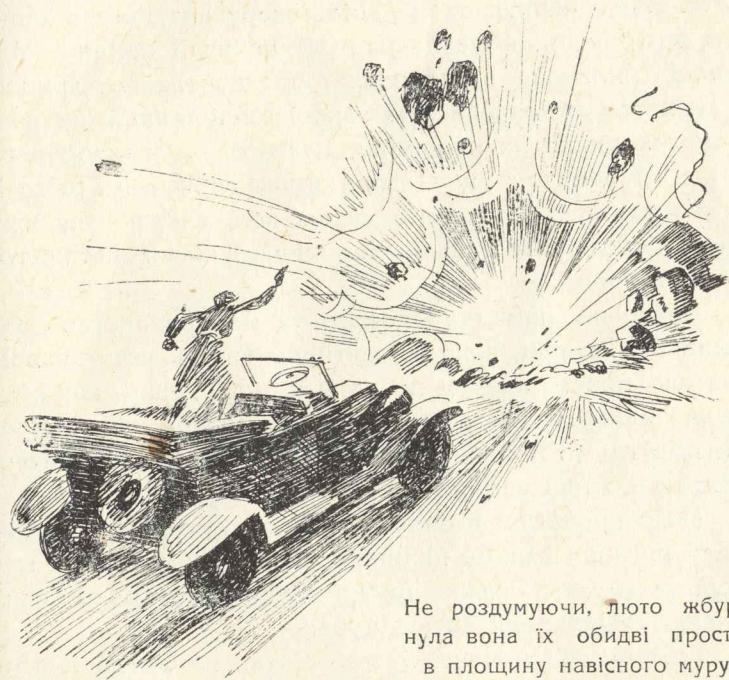
Переплигуючи через рівчаки, заточуючися на поворотах, загрожуючи от-от перекинутися, авто миттю вибігло на головний шлях і завищало просто вглиб нічної пітьми. На розі ще побачила Сахно, як хтось біг від гаражів, вимахуючи руками, гукаючи і, здається, стріляючи з револьвера. Потім постать ураз спинилася, швидко обернулася й побігла назад до гаражів,

По мотор!—догадалася Сахно і поставила регулятора на небезпечне тиснення.

Велетенський парк, що з його краси так милувалася Сахно приїхавши, промайнув за дві-три хвилини. В скаженому льоті Сахно ледве встигла вчасно спинитися перед головною брамою. Ще крок—і всією своєю силою мотор був би вривався в залізобетон броньових воріт.

Міцно затиснувши в руках свої електробомби, Сахно скочила на землю й вбігла до вартівні. Але там було порожньо. У другій хатинці, близько цієї, теж не було нікого. Марно шукала там Сахно рушалонок чи включателів, марно обмацувала важку броню брами—ніде не було аж нічого, що навчило б, як відчинити браму: вона автоматично відкривалася по радіо. Похапливі шукання забрали добрих п'ять хвилин і, коли Сахно на мить приставала, їй все здавалося, що чує вона гудіння моторів погоні.

Відчаївшися знайти вихід для мотора, Сахно вирішила тікати далі пішки. Вона побігла була попід муром, шукаючи десь ще перелазу, коли це згадала про свої електробомби. Не роздумуючи, люто жбурнула вона їх обидві в площину навісного муру.

Не роздумуючи, люто жбурнула вона їх обидві просто в площину навісного муру.

Два страшної сили вибухи, майже злившись в один довгий гулкий гуркіт з цілою блискавкою синіх іскор розтяли темінть і тишу ночі. Поля, озера й плянтації відповіли довгою луною і м'яко вернули її назад в ро-слинні хащі парку... Потому знову зробилося тихо і темно..

Але в цій тиші вже виразно й певно почулося здаля напружене дудіння багатьох моторів. Воно росло й наближалося з шаленою швидкістю.

Звикнувши до темноти після спалаху, Сахно вгледіла на фоні темного неба величезне провалля в білому мурові. Вона вернулася до авта, скерувала його в хащі, і з розгону поплазувала на горб щєбня й каменю. Машина рипнула, задеренчала, заскавчала, з хрипом і гуркотом видряпалася на горб і гепнула долі, пружно підстрибнувши на шинах від пухкого ґрунту зораного поля. Перемігши ріллю, вона знову вибігла на шосе й м'яко загойдалася в виторованих коліях. А позаду вже чути було брязкіт криці й рипіння іржавих петель голвної брами.

Сахно не пам'ятала дороги та й зараз погано бачила її. Ліхтарів вона не світила. Темне авто вихром линуло просто вперед по дорозі, що ледви відсвічувала сивим порохом проти темного шатра неба і хмар. Ні почути, ні побачити погоні вона не могла. Погоня теж не світила вогнів.

Повз мерехтіли в очах темні поля, силуети лісків, рідкі вогники селищ. Машина линула, як метеор, у вихорі та куряві. Скляні шибки кабіни вже давно висипалися, розтрощені на кучугурах.

Годину, дві, а може й три—Сахно не могла лічити час—тривали ці страшні, одчайдушні перегони. Було вже, мабуть, біля полуночі, бо з-за обрію виплигнув пізній повний місяць. У його червоній заграві спалахнув степ і виразно визначилася дорога. Їхати стало легше. Принаймні менше шансів було за те, щоб перекинутися на звороті, або розбитися до придорожного каменю. Але й для погоні з'явилася чимала вигода. Вони бачили тепер втікача, і ззаду залунали часті

постріли. На одному з поворотів і Сахно побачила погоню. Не далі ста метрів наздоганяла її довга перегонна машина. Ще метрів із сто за нею линув цілий загін з п'яти чи шости автомобілів і стількох же мотоциклів. В цьому місці дорога круто, майже під простим кутом, завертала ліворуч. Сахно побачила, як мотоцикли відокремилися від гурту, звернули з дороги на цілину й побігли їй навперейми. У той же час рясніше залунали постріли. Заторохкотів і кулемет. Кулі, що досі линули мимо, тепер, як авто повернулося до погоні боком, могли влучити в зручну мету. Треба було шануватися. Сахно й собі звернула на цілину, тільки пруворуч. Але зразу ж пожалкувала. Степ заріс тирсою і, хоч була вона невисока, одначе плуталася в колеса і дуже гальмувала біг. Вертати було вже пізно. Обдурені мотоцикли тим часом вже виїхали знову на торований ґрунт і були вже зовсім близько від Сахно, майже поруч із переднім перегонним авто.

Тепер, звернувши, Сахно опинилася просто перед озером. Рівне плато степу за півгони зразу вривалося. За урвищем важко залягла олив'яна тареля Ялпухових хвиль. До обрію, навздогін місяцеві, розтинав її роз'ятрений шрам з жовто-холодної місячної луски. Сахно ще озирнулася. Погоня звернула з дороги й бігла цілиною. Довгий перегонний автомобіль був вже не далі двадцяти метрів. Ще кілометр—і він буде поруч... В останній агонії смертника Сахно ще раз повернула правило, — ближче до урвища. Тут не було тирси й колеса вільніше бігли лисим вапняком. Вона глянула назад, щоб побачити, скільки метрів виграла на цьому маневрі, але... не побачила нічого. Місяць упірнув раптом за хмари, згинув місячний стовп на Ялпухові й усе довкола прогинула чорна пітьма...

У той же час мотор жалібно зойкнув і підскочив, як прибите цуценя. Потім пробіг кілька стіп, ще підскочив і раптом залопотів у повітрі колесами. Він наче спинився, залізний тулуб наче знявся вгору й повис над землею і—враз каменем полинув у безодню...

Сахно не збагнула, вона відчула. Кинула правило, відштовхнулася від педалі й махом кинулася назад через облавок... Авто зірвалося з кручі...

Стрімголов падаючи кудись в чорну прірву, поруч із мертвим тілом авта, зір Сахно відбив суворі контури урвища і швидкий силует перегонного мотора, що з вереском і сичанням пронеслося далі високим берегом.

Тверді хвилі страшно вдарили скорчене тіло і миттю зійшлися над головою.

VIII

Сила падіння була така велика, що, пірнувши, Сахно не могла спинитися. Вона каменем прорізала кількометрову глибочінь і мало не по коліна вгрузла у грузьке днище озера. Але зразу ж відштовхнулася і скажено запрацювала руками й ногами, видобуваючися на поверхню. Повітря ледви вистачило і, виринувши майже зомліла, Сахно довго й тяжко відсапувала.

Місяць знову світив. Позаду на десятки кілометрів простилалося озеро, спереду і з боків—тісно згрудилися прибережні кручі і скелі. Ген на верховині горба метушилися темні тіні моторів і мотоциклів. Але замішання серед них тривало недовго. За хвилин у кілька моторів відокремилися й майнули в бік, понад берегом—туди, де зникло переднє перегонне авто. Решта рушили до урвища.

Сахно прудко попливла. Годі було сховатися серед хвиль на цій безкрайній водяній поверхні, але почуття самоохорони гнало чим далі від берега. Спинилася Сахно лише тоді, як з берега залунали постріли. Вона глянула туди.

Мотор спинився. На прюзі урвища стовпилося кілька чоловіка. В проміннях місяця, що вже підбився високо над обрій, бовваніли їхні постаті. Вони були майже голі, ці люди,—в самих трусах, і Сахно бачила, як

гідко просвічували їхні тіла. Окремо стояв Гальванеску. Його було добре видно,—його білий зодяг чітко вирізнявся в тлі темної кручі. Постріли вщухли.

— Здавайтеся!—гукав у рупор Гальванеску.—Здавайтеся, чи я потоплю вас, пронизавши сотнею куль!

Замість відповіді, Сахно глибоко пірнула. Пропливши під водою, поки було чим дихати, вона знову виринула. Кулі сипалися, як дощ, шиплячи у хвилях і розбуркуючи застиглу поверхню тихого озера. Сахно ще раз пірнула.

З берега, в перемержах від залпу до залпу, линув з рупору Гальванесків голос.

— Здавайтеся!—посатаніло ревів він.—Тисяча прокльонів на вашу голову! Ви вже ніколи не побачите світу!

Хоч і який справний пловець був з Сахно, але раз-у-раз поринати й виринати, кидаючися в різні боки, щоб обдурити влучність пострілів—було над силу. Вона почувала, як дубіє їй тіло, як хлянуть м'язи, як в голові починає туманіти. Серце то шалено колотилося, то зовсім завмирало в болісних корчах. Вона плила просто на широку воду, силкуючися, проте, непомітно наблизитися до скель, до берега. Там, на твердому ґрунті, вона оборонялася б, як змогла, і дурно не віддала б свого життя. Але до бескетів було ще далеко, а кулі сипалися рясно, чим-раз ближче, чим-раз влучніше.

Серед погоні одначе помітне було якесь замішання. Люди метушилися їй, очевидно, ладналися щось чинити. Гальванеску вже рідше гукав свої загрози у рупор, за те частіше долинали його прокльони і лайка. Три авта, що поїхали були повз озеро за перегонною машиною, повернулися, ведучи її на повіді. Очевидно, з перегонним авто сталася якась аварія. Сахно в цей

час відпливла вже з півкілометра і не могла розглянути, що саме коїлося на березі, але була певна, що там не все гаразд. Принаймні постріли майже припинилися. Можливо на такій відстані важко було примірятися до такої дрібної мети, як голова, що поринала й виринала з-за хвиль, і погоня вирішила не марнувати набоїв. Користуючися з цього, Сахно круто повернула й попливла до ближнього берега,—саме туди, звідки щойно повернули передні авта.

Вона посувалася обережно, економлячи останні сили й силкуючися зникнути з очей погоні. Кожного разу, як місяць виходив з-за хмари, Сахно неглибоко пірнала й відпливала під водою убік. До ближніх бескетів, що невеличкою косою вибігали в озеро, лишалося тепер не більше півкілометра.

Постріли з урвища зовсім припинилися й в грудах у Сахно починала жевріти надія. З великими труднощами добула вона з промоклої кешені ножа й розпорола черевики. Теж саме зробила вона і з одежею. Папірник з документами й цінними нотатками та ніж вона міцно прив'язала до під'язок. Тепер, майже гола, вона зразу відчула себе певніше й могла вже не боятися за цих півкілометра до берега.

Тим часом і погоня не байдикувала. Сахно бачила, як з урвища, по бескетах і каміннях, сповзали люди до води, як вони щось майстрували—і тут, внизу, над водою і там, вгору, на кручі. Згодом вона зрозуміла до чого їхні підготування. По майже простовісному схилу кручі тихо поповзло до води велике авто. Його спустили на ливах. Спритні Гальванескові слуги хотіли спустити авто до води й спробувати пустити його вузьким пляжем, що був між крутим берегом і водою. Вони хотіли здобути Сахно, одрізавши їй хід на берег.

Збагнувши це, Сахно збрала всі сили і кинулася плисти щонайшвидше. За всяку ціну треба було добитися берега раніш, ніж авто рушить напередийми.

Одначе, скоро зрозуміла Сахно марність своїх зусиль. Минуло не більше, як п'ять хвилин—за цей час Сахно не осягла й чверти відстані,—а вже долинуло до неї торохкотіння мотора. Авто рушило пляжем. Воно посувалося не швидко, перемагаючи пісок і наріння, проте й з таким ходом Сахно не могла змагатися. Ще за п'ять хвилин авто було вже на сто метрів від бескетів, куди простувала Сахно. Їй же лишалося ще добрих півгони.

Вона була у зашморку. Аж тепер відчай стиснув її нерви, мало не паралізувавши й м'язів.

Сахно спинилася. Далі плисти було ні до чого. Це означало віддати себе до рук погоні... Вона перевернулася горілиць і лягла спочити.

Тепер лишалося одне—плисти просто в широкі води. Плисти тихо й легко, ошчажаючи сили, пильнуючи кожного удару серця. Плисти навпростець, до другого берега й спробувати осилити цих двадцять кілометрів водяної пустелі... Може над ранок трапиться якась рибацька шаланда, може серед озера є якийсь острівець або, навіть, мілина. Може, хоч поплавці рибальського перемета чи якась зогнила дошка...

Сахно перевернулася долічерева і наготовилася плисти. Востаннє поглянула на берег. Авто було вже під самою косою. В ланді розпізнала Сахно постать Гальванеску. Він стояв на цілий зріст, весь білий в місячному сяєві, і щось робив перед собою. Здається, вищував на своєму нерозлучному апараті.

Тієї хвилини, як Сахно збралася була плисти, раптом знову пролунав постріл. Один, відтак другий.

Гальванеску сів. Авто спинилось. Потом знову рушило. І знову пролунав постріл... Майже злившись з ним в один звук, розітнувся враз короткий, але гучний випал. Це вибухла шина... Авто спинилося тепер вже остаточно. Прожогом повискакували з нього люди.

Але Сахно вразило не це. Її вразило, що вона не чує, як кулі падають у воду, що Гальванеску, замість порядкувати полагодженням шини, сховався за кабінку авта, що, нарешті,—за це вона могла б присягти—перед кожним пострілом спалахує не там, у кабінку авта, а... наче б то... тут, в тіні бескетів.

У цей час постріли залунали густо. Тепер стріляли з авта і з поза нього. Але... кулі не плюхали в воду. Вони відповідали собі короткою луною, в'їдаючися в твердий вапняк бескетів...

Там хтось був. Хтось заліг у скелях. Хтось хотів прийти на поміч Сахно...

Сахно залишила ховатися. Дужими вимахами різала вона воду, щосили простуючи туди, до бескетів, до несподіваного спільника й оборонця. Погоня помітила її і частина куль посипалася й сюди, назустріч Сахно. Але Сахно не зважала. Вона пірнала, кидалася вправо, і вліво, але—все до берега, до скель. Кожний вимах—широкий розгон вправної спортсменки—наближав її ще на два метри до берега. Сили зраджували її, але воля могутньо зринула й підкорила собі знесилені м'язи.

Добувшись пляжу, Сахно припала до землі, відсапуючи й виглядаючи куди ж має бігти далі. Кулі, хоч і сипали рясно, були вже не страшні для неї. Але ніхто не міг би ручитися, що погоня не вдарить у рукопашну. Треба було шануватися й поспішати. Залишивши камінь, що був їй за шанці, Сахно прожогом припустила через пляж до бескетів. Черговий випал, власне його

відблиск, став їй за дороговказ. Та тут почула вона вже й голос свого несподіваного оборонця.

— Сюди, швидше!—притишено гукав він,— Швидше! Бо набоям надходить кінець.

Сахно зробила останнього плижка й, впавши, мало не збила з ніг таємничого вратівника.

Це був Чіпаріу.

— Чіпаріу? Ви?—остовпіла Сахно.—Але звідки ви взялися? Аджерж...

— Потім...—перебив той й тицнув їй по рук здорового кольта.—Тут одна обойма. Остання. В моєму також тільки одна. Ви добре влучаєте?

— Рекордсмен стрілецького клубу.

— Чудово! Я гірше. Але влучати власне й не треба. Головне, щоб вони знали, що ми озброєні... Начувайтеся,—перебив він і кинув Сахно долі.—Ці сучі діти теж, мабуть, рекордсмени!

Лишатися в цій схованці ставало небезпечно. Кулі відламували цілі скиби закам'янілого вапняку і котрась із них могла придавити.

— Біжімо,—командував Чіпаріу.—Все понад берегом. Може навипередки ми будемо спритніші. Яке щастя, що я розкопирсав одну шину в їхнього авта!

Вони скочили на пляж і метнулися в тінь уламків. Але в цей час з-поза уламків просто на них вибіг здоровенний гевал з Гальванескового загону. Не зважаючи на кулі, що ними зустрів його Чіпаріу, він біг далі, розгорнувши обійми, наче хотів вхопити зразу обох, як курчат.

Чіпаріу спинивсь і чекав. Як гевал підбіг на два кроки, він стрілив йому просто в груди й відскочив назад. Той навіть не похитнувся, тільки ширше змахнув руками. Чіпаріу стрілив ще, й ще раз—гевал наче

ковтав своїм черевом розпечене оливо куль. Він наздоганяв Чіпаріу і вже майже осягав його своїми довгими руками. Тоді Чіпаріу знову спинивсь і, натиснувши спуск, випустив в широкі, прозорі груди всі до одного набой... Але руки гевала вже хапали Чіпаріу плечі, от-от загрожуючи його розчавити. Чіпаріу щосили барабанив у широкі мляві груди колодкою порожнього револьвера, вислизав і сюди, і туди з-під залізного зашморгу могутніх рук, але гевал обіймав його все дужче, пригортаючи до себе, як малу дитину.

Сахно кинулася на допомогу. Залишивши, очевидно, непотрібного револьвера, вона щосили пхнула велетня обома руками в бік. Це мало сенс. Гевал втратив рівновагу й гепнув долі, потягнувши за собою й зім'ятого Чіпаріу. Та Чіпаріу ловко вислизнув з-під вайлуватого суперника й зірвався на ноги.

— Тікаймо, швидше! Це якісь велетні! Ці повтори невразливі для куль!

Вони мітко хильнулися в тінь бескетів і кинулися бігти. Кулі не наздоганяли їх. Якийсь час вони трошили далі вапняк, щойно покинутої схованки, потім, розгубившись, заплигали по воді і завищали вздовж берега. Погоня на якийсь час загубила втікачів з ока.

На горі, на кручі—вони чули,—метушилися авта й мотоцикли, десь посатаніло ревів у рупор Гальванеску, засилаючи на їхні голови всі прокльони й лиха землі,—але це не могло їх зараз спинити. Вони бігли далі, зашпурхаючися й падаючи, калічучися об каміння, підтримуючи одне одного й тяжко відсапуючи.

Добрих два кілометри пробігли вони таким чином. Нарешті Сахно, двічі знесилена, не витримала й кинулася на землю.

— Я далі не можу,—простогнала вона.—Тікайте далі сами. Може мені пощастить сховатися десь тут серед уламків.

Чіпаріу ліг і собі. Треба було перепочити хоч з кілька хвилин.

Стрілянина вщухла. Над озером панувала абсолютна тиша. Тільки сполохане птаство, ширяючи в височині, оглашало околиці тривожним криком.

Чіпаріу вибрався в розвідку. Тут круча була менша і між уламки та рівчаки вгору відбігало щось подібне до стежки. Злізши на горб, можна було бачити велике плато степу й надбережний шлях.

За п'ять хвилин Чіпаріу повернувся з утішними новинами. Над урвищем не було нікого. Очевидно, нікого не лишилося й на пляжі. Автомобілі подалися далі шляхом, в напрямку до Ізмаїлу. Якщо й зосталася тут якась застава, то вона не страшна, бо все одно загубила сліди. Проте Чіпаріу настоював на тому, що треба ще шануватися й пропонував не баритися. Виходити в степ на шлях було небезпечно, а тому найкраще і далі йти під кручею, навіть плисти попід берегом, якщо не буде пляжу. Загалом Чіпаріу пропонував такого пляна: добутися перевозу, на перевозі сісти в човна, а ще краще—на коней, і гнати до міста. Що робити в місті,—можна вирішити в дорозі.

Так вони й зробили. До Йонескового перевозу лишилося кілометрів із п'ять, може—на край—десять. До ранку їх можна було легко здобути. Рушили тихою ходою, озираючися, і кожної хвилини готові до оборони. Тепер уже можна було стиха й розбалакатися.

— Я анічогісінько не второпаю,—щиро призналася Сахно.—Розкажіть же, на бога, як ви тут опинилися? Звідки ви взялися живий і здоровий, і коли ви з міста?

— Як—„з міста“? І з якого міста?—І як само щиро, здивувався й Чіпаріу.

— Ну—з міста. Я не знаю з котрого саме, але з того, де ви були.

— Коли? Чого ж я там був?

— Та ж хворі.

— Хворий? Що за чортovinня! Не доберу про віщо ви говорите!

— Та ж вас одвозив Гальванеску до шпиталю, як ви раптом захворіли... не знаю от тільки, що це за недуга до вас причепилася?

Чіпаріу розвів руками.

— Жодна хвороба до мене не чіплялася. Я здоровий, як і п'ять день перед цим. Нікуди мене ніхто не возив. Гальванеску й в вічі не бачив з того разу—як він зустрів вас біля свого ганку... Взагалі, не розумію ваших слів та й... багатьох з ваших учинків. Чому ви заборонили мені до вас дзвонити телефоном? Якого, вибачте, чорта оце тікали від мене? Звичайно, про це ми будемо говорити потім, як виберемося з цієї клятої місцевости, але, даруйте мені, я не гадав, що ви здатні кинути законтракованого вами чоловіка не дозволяючи, а самій безоглядно тікати. Щось там таке сталось—це так, ви, певна річ, були схвильовані, але...

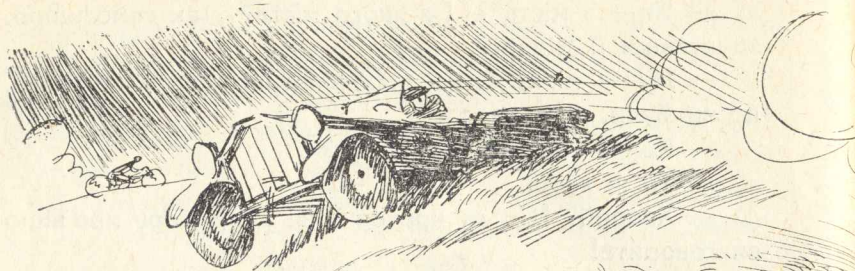
— Стривайте! Стривайте!—почала бламати Сахно.—Що ви таке верзете? Що я вам забороняла, коли і де я від вас тікала?

— Заборонили мені дзвонити до вас телефоном...

— Що за нісенітниця!

— Кинули мене в гаражі, а сами нишком витаскали авто й навіткача...

— Та що вам? В якому гаражі?

— Чого, нарешті, ви не хотіли мене почекаати, гнали, як ошалілі, отим старим ридваном, коли зразу ж їхав я в прекрасному перегонному авті?

— Так це були ви?

— Де?

— В перегонному авті.

— А ви хіба не знали?

Справді, виникло якесь курйозне непорозуміння. Сахно й Чіпаріу замовкли й неймовірно видивилися один на одного. Потім ураз вибухли веселим реготом.

— Тихо! Ми не вдома,—обачно схопився Чіпаріу, затуляючи собі рота й підморгуючи Сахно зробити те саме.

— Тут щось таки добре наплутано. Цей клятий дідок мастак крутити гудзики. Видно, він пустив туману не тільки мені, а й вам. Розберімося.

Коротко він розповів свою історію.

Другого ж дня, після того, як він дзвонив до Сахно, приніс йому льокай,—сліпий, глухий і німий мурин на ймення Тоту-Мамоню,—записку від Сахно, де й було прохання не турбувати її телефонними балачками. Цей Тоту-Мамоню—така чорна лискуча, як чорні драгли,

півпрозора личина, ще й у чорних окулярах,—достеменно не давала Чіпаріу й чхнути наодинці. Увесь час він стовбичив поруч чи десь поблизу, пильнуючи кожного його руху, кожного кроку. На третій день, після того, як Чіпаріу жбурнув кицькою в мур він навіть почав замикати його в мезоніні, що був над гаражем і правив Чіпаріу за помешкання, Чіпаріу ладний був пристукнути клятого цербера й світ за очі тікати з цього клятого маєтку. Коли оце, над вечір, чує стрілянину, далі метушню якусь, бачить заграву прожекторів і все таке інше. А потім—біжить хтось, придивляється—Сахно. Як побачив він, що Сахно викотила авто й, не зважаючи на його—Чіпаріу—крики,

майнула прожогом геть, то так обурилась, що пустив услід Сахно кілька куль. Та потім збагнув, що сталося, мабуть, щось виключне й, вибравши найкращу машину, подався навздогін. Він ледве встиг скерувати, коли Сахно зірвалася з кручі, і зразу покотив був далі, тікаючи від куль погоні. Але потім, кинув машину й, скотившись з кручі сторч головою, поспішив Сахно на допомогу.

З цього переказу Сахно зрозуміла всю провокаційну поведінку Гальванеску та всі ті вчинки, яких не могла вона досі збагнути. Проте, все це майже нічого не дало для розгадки таємниці цього маєтку і його химерного господаря. Сахно, як могла, докладно й образно, розповіла Чіпаріу про свої пригоди і про всі таємниці, при яких була за свідка.

Не мудруючи довго, товариші вирішили якнайшвидше дістатися міста й розповісти все чуване й бачене поліційному комісарові. Що тут якийсь злочин, що наукова робота Гальванеску тільки зазнала для якоїсь злочинної діяльності—це було очевидно. Громадський обов'язок закликав допомогти владі викрити й викоринити ці таємні злочинства.

Путі надходив кінець. Водночас із першим промінням сонця побачили вони довгу косу Ялпухо-Катлабухського перевозу. Привітно манячили над протокою гостроверхі Йонескові курені. Підійшовши ближче, вони побачили й самого Йонеску. Старий учиняв свій вранішній туалет. Стоячи по коліна в воді, він старанно розтирав своє могутнє тіло дрібчастим, гострим піском.

— Клятий гевал чепуриться для своєї молодиці!—зареготав Чіпаріу.—Хай мене грім поб'є, коли на цей раз я не побачу його маритати.

IX

Насамперед уладнали справу з туалетом для Сахно. Підв'язки з прив'язаним до них папірником—це була надто скромна одежа для округового міста, куди мали прямувати Сахно з Чіпаріу. Один з Йонескових хлопців побіг конем за п'ять кілометрів до старшого брата, де перебувала й зараз Йонескова жінка, і привіз звідтіля усе потрібне шмаття. Поки він їздив, Сахно з Чіпаріу встигли трохи перепочити та підживитися з Йонесковою гостинності.

Старий рибалка ні трохи не здивувався, зустрівши своїх недавніх знайомих у такому несподіваному вигляді. Він мовчки й спокійно вислухав оповідання про втечу, скажені перегони й щасливий порятунок. Коли ж Сахно почала була розказувати йому про всі події і пригоди в таємничому маєтку, Йонеску враз спинив її і хутко встав.

— Ти розповіла мені вже все,—твердо мовив він.—Ти розповіла, як тікала від людей, що хотіли заповідати тобі лихо, як відважно переборола ти всі перешкоди, як пощастило тобі обдурити їх і цим урятуватися. Я це чув, і мені цього досить. Мій обов'язок—допомогти тобі, скільки я здатний. Якщо пам'ять не зрадила тебе, ти пригадаєш, що свою допомогу я обіцяв тобі наперед. Але не обтяжай мого сумління слуханням розповіді

про речі, яких я не хочу знати. Мовчи, відважна чужоземко. Мовчи і не тривож мою душу. Уже дев'ять літ, як оселився тут дідич Гальванеску, і дев'ять разів по дев'ять я турбував свою покору, допомагаючи таким, як ти відважним чи нещасним. Не силюй мого терпіння, не бажай мені, щоб воно урвалося і щоб душа моя на старості літ прийняла на себе великий гріх помсти...

— Хіба тобі вже доводилося допомагати втікачам од Гальванеску?—вражено запитала Сахно, не зовсім тямлячи чудну Йонескову мову.

— Не розпитуй мене!—гостро гримнув дід.—А то... терпець мені урветься і я багато тобі розповім... Тікай звідціль, і залиш думку змагатися з Гальванеску. Тобі не подужати його. Кажу—дев'ять разів по дев'ять з'являлися такі, як ти, і... гинули для свого життя.

— Ти бачив їх?

— Стільки добре, як і ти.

— Я?

— Ти.

Сахно й Чіпаріу здивовано перезирнулися.

— Де й коли?

— В маєтку дідича Гальванеску...

— В ма...єт...ку... Галь...ванеску? Тобто ти хочеш сказати...

— Я нічого не хочу сказати. Це ти силюєш мене. Але однак я не скажу більше нічого. Не скажу, бо кожного разу, як за такими, як ти, необачними зачинається Гальванескова брама, моє серце хоче розірвати груди, і я ледве стримую себе, щоб і собі не кинутися туди та пустити червоного півня по клятій, людьми й богом проклятій землі...

Сахно вхопила діда за руку.

— Діду! Ти знаєш, що робиться там на цій клятій землі. Ти знаєш все. Ти мусиш це сказати. Ти все посилаєшся на свою християнську покору. Це облуда! Та й коли ти такий щирий християнин, то й християнство твоє заповідає боротися із злом. Ти повинен сказати.

Просто на них з-поза уламків вибіг здоровенний гевал.

— Пустити!—Йонеску висмикнув свою руку.—Я знаю якраз стільки, скільки й ти. І так само, як і ти, я більше догадуюсь, ніж знаю. Я нічого не можу тобі сказати.

— Неправда!

— Правда.

— Забудь свою покору. Згадай, що ти людина. Згадай все те лихо, якого зазнав ти тут. Не бійся по-

встати. Ти ж повстаєш проти того, хто гнобить тебе. Бажай собі й іншим кращого життя.

Йонескові руки затримтіли. Він зігнувся й похнюпивсь.

— Я боюся,—тихо мовив він.—Я боюся, бо я слабший від того, на кого ти кличеш повстати. Я прожив тільки сто літ і не хочу передчасно вкорочувати собі віку.

— Облуда! Хіба ти слабший? Хіба ти один? Хіба околичні селища не тримтять перед ім'ям Гальванеску? Хіба ж не затаїли вони в своїх серцях стільки ж обурення, як і ти?

Але Йонеску мовчав. Він похилився несило і зовсім заховав свої думки за столітній зарост брів і сивої бороди. Тільки уста жували неперестанно, щось наче шепочучи нишком. Заспокоївшись, він стиха сказав:

— Може ти й права. Йонеску старий, нерозумний і боязкий. Може колись і він збагне твою мову. Може мову цю колись збагнуть і всі інші, такі як старий Йонеску. Колись вони наважаться. Колись,—як спільне лихо згуртує їх і надасть їм відваги... Роби, як знаєш. Я не стримую тебе. Наважуйсь. Усім, чим мога, я допоможу тобі.

Відчаявшись розбуркати старого, Сахно й Чіпаріу зібралися рушати. Вже був повний ранок і треба було поспішати. До Рені було далеченько. Вирішили їхати до Рені, а не до Ізмаїлу, бо можливо сам Гальванеску подався до Ізмаїлу і, хто знає, може вживає там якихось заходів. Принаймні, його авта подалися саме в той бік. Йонесків хлопець привів від старшого брата двох коней і старий Йонеску віддав їх під Сахно й Чіпаріу, категорично відмовившись взяти за них грошову заставу.

— Як повернетесь, віддасте. Не зможете повернутися, пришліть через людей. Старого Йонеску знає ціла

околиця і ніхто не наважиться нечесно зайняти його добро,—сказав він.—Коли ж, хай милує бог, у дорозі спіткне вас лиха пригода й мені не вдасться побачити своїх коней, нехай буде це мою внескою на ваше діло, якому я гаряче співчую.

Щиро попросившись з любим дідуганом, Сахно й Чіпаріу рушили. Запашний степ розкрив їм свої широкі груди й прийняв в свої теплі животворні обійми. Від'їхавши вже ген далеко, вони озирнулися—це виднілося тримтливу блакить розлогих озер. На березі манячили непорушно три ледве помітні цятки. То випроводжував їх старий Йонеску з синами.

*

Йонескові коні, як виявилось, були не дуже баскі. Це були звичайні бендюги і неохоче йшли під кульбакою. Тільки надполудень проминули верхівці сине плесо Кагула й стали перед бурхливою пінявою Дунаю. Спека знесилила і коней, і їздців. Вони легко зідхнули, коли степовий суховій поступився перед благоденним погодним вітерцем з річної хвилі. Останні кілька кілометрів вони пробігли чвалем і досягли околиць Рені, коли виснажене спекою місто саме збиралося облягтися на обідній спочинок.

Довідавшись в квартального поліціанта адресу поліційної управи, вони, не перепочиваючи, рушили просто туди. Але управа, як і всі установи, була вже зачинена до вечора, поки спаде спека. Доводилося або чекати вечірньої години, або робити свої заяви в котромусь із квартальних поліцайвідділів. Порадившись, товариші вирішили чекати—справа була надто серйозна і не можна було покладатися на малоюмовірну меткість квартального доглядача.

Така відстрочка була дуже прикра, бо не можна було баритися й кожна хвилина зволікання могла зле позначитися на дальшому розвитку подій. Проте,— нічого не поробиш—доводилося гаяти час і чекати на вечірню прохолоду.

Одначе Чіпаріу спала на думку дуже доречна позиція.

— Ми ж можемо заявитися до сигуранци. Я гадаю, що ця інституція не залежить від природи й безперервно працює і вдень, і вночі.

— Слушно!—погодилася й Сахно.—До того ж, хто його знає, можливо нам якраз і треба до сигуранци, а не до поліції.

Отже, так і вирішено.

Дізнаватися адреси цієї секретної установи не було потреби, бо кожнісінький громадянин Румунської держави, а значить і Чіпаріу, дуже добре знав, де живе той, під ким він ходить. У Рені сигуранца міститься в непоганому особнякові в затишній частині нового міста на відлюдді. Товаришам треба було перейти якраз через ціле місто з краю в край, щоб дістатися цієї добродійної інституції. Вони почимчикували порожніми і гарячими вулицями знесилено посулого міста.

— Правду мовити,—розмірковував у дорозі Чіпаріу,—я не скажу, щоб мені дуже кортіло вшанувати своїм відвідуванням цю дорогу для кожного румуна установу.—Він хитро підкреслив слово „дорогу“, натякаючи на його двозначність.—У кожному разі я дуже радий з того, що ми йдемо туди саме зараз, коли на вулиці нема нікого, крім заспаних поліцаїв. Принаймні, мої товариші й надалі охоче тиснутимуть мені руку, а щодо поліцаїв, то, сподіваюся, вони навіть переймуться до мене повагою, бачивши, як я сміливо відчиняю двері їхнього храму.

Сахно спинила балакучого й невгомного шофера.

— Це все добре. Я сама ніколи не могла сподіватися, що потраплю до вашої „дорогої“ установи в ролі претендента на її поміч. Але зараз, поки маємо ще час, нам треба порадитися й добре обміркувати, що ж власне будемо там говорити, на віщо скаржитись і чого домагатися.

— Коли так, то ми вже часу не маємо: вельмишановна інституція якраз за рогом, не більше, як дві хвилини ходу.

Сахно спинилася.

— Тоді стрівайте. Давайте десь притулимося й домоворимося.

— Єсть!

Чіпаріу роздивився на всі боки. Навпростець через вулицю полискувала проти сонця велика вивіска невеличкої харчевні. Спека загнала туди кількох безпритульних парубків—боєринешів, що щедро заливали свою гірку самітну долю та літню спрагу терпким бясарабським вином. Величезні порожні кухлі перед ними свідчили, щодо всього довколишнього цим добродіям вже нема ніякого діла: вони були вже цілком під владою лірики й самокритицизму. Вони не могли чимсь перешкодити розмові. Товариші зайшли до харчевні.

Сівши в куткові з своїми кухлями, товариші зразу взялися до діла. Але зразу ж і побачили, що їхнє становище доволі прикре. Вони не мали ніяких доказів, нічим не могли аргументувати та й, нарешті, не знали на що саме йдуть вони скаржитися. Виходило, наче, винна у всьому була сама Сахно: вона ж бо викликала гнів у господаря за порушення свого слова й обопільної умови. Таємничі події в межах Гальванескових посідань? Але ж хто за них посвідчить, що вони—зовсім

чужі й нікому невідомі люди—не брешуть? Хто не скаже, що все це витвір їхньої—може хворої, може п'яної, а може й злостивої—фантазії? А підозріння про злочинну діяльність доктора Гальванеску—відомого на всю Румунію і далі наукового діяча Гальванеску? Чим можуть вони обґрунтувати ці свої підозріння? Про який, на-решті, злочин вони говорять? Де будьякі докази, очевидні факти?

Та їх зразу ж обвинуватять у наклепі і, чого до-брого, самих заарештують, побачивши в їхній заяві лиш замір на шантаж.

Такі несподівані висновки збентежили й засмутили товаришів.

— Що ж нам робити?—безпорадно зідхнув Чіпаріу.—Може справді, післати все до чорта й просто-на-просто намастити п'яти салом, поки не заскочив нас шановний професор?

— Я сама так починаю думати,—малодушно підтак-нула Сахно.—Нам не повірять та й край. А як до-вести?

Доводити й справді не було як. Доктор Гальванеску був надто відомий і всіма поважний дідич. Пригоди ж товаришів були такі неймовірні, що навряд чи викли-кали б довір'я, навіть, якби йшлося про когось менш популярного, як Гальванеску. Отже їхня зневіра була не безпідставна.

Проте Сахно хутко опанувала себе й відігнала зане-падні настрої.

— Пусте! Ми таки підемо туди й розповімо все, що знаємо. Нехай перевірять наші свідчення. Закинути справу не можна. Навіть, коли й забудемо за злочин, то хіба можна залишити все це діло? А експерименти, які я там побачила? Я не заспокоюся, поки не дізнаюся

всього, поки не відкрию цієї проклятої таємниці Галь-ванеску.

— Коли у вас така палка допитливість до наукових експериментів Гальванеску, то, мені здається, вам не треба було знімати тарарам, а тихенько втертися в до-вір'я шановному професорові й нишком усього дізна-тися,—слухно зауважив Чіпаріу.

— Це правда. Я сама винна. Я дуже жалкую, що так сталося.

— А я не дуже. Принаймні я дуже радий, що зплі-тував з цієї буцигарні. А особливо тому, що не буду більше бачити бридкої личини люб'язного Тоту-Мамоню.

— Це дурниці! Коли Гальванеску злочинець, то він разом і видатний науковий геній. Я вкорочу собі віку, а дізнаюся його секретів.

— На чорта вони вам здалися?

— Як то „на чорта“? Це достояння науки, достояння людства! Я мушу зрозуміти його наукові досягнення, мушу вкрати їх у цього скупендри і передати люд-ству.

— Одначе, коли не помиляюся, ви дали йому під-писку? Присягли мовчати?

— Так...—похнюпилася Сахно.—І дуже дурну під-писку. Моїм же листом він завжди може спростувати всі мої свідчення.

— От бачите. Суньтєся тепер до сигуранци. Нехай, навіть, нам повірять і притягнуть Гальванеску до відпо-відальности. Він зараз же покаже вашого листа. Будьте певні, що ми тоді вийдемо з сигуранци з чорного хода і не скоро побачимо світ сонця.

— Але ж він зшантажував мене! Я доведу, що мій підпис добуто нечесним робом.

Сахно зірвалася.

— Ні. Як ви собі хочете, а я йду. Будь, що буде! Я цього так не залишу. Ми можемо з вами тут же розпрощатися.

— Коли так, я теж іду,—з гідністю відказав Чіпаріу.— Ви зле знаєте румунського шофера. Чіпаріу ніколи не був боягузом і ніколи не зраджував товаришів. Ходімте!

— Я зовсім не хотіла образити вас, дорогий друже,—кинулася до нього Сахно.—Пробачте. Я не те хотіла сказати...

Але тут їм перешкодили. Двері відчинилися й до харчевні зайшло троє нових відвідувачів. Один був у звичайному одязі дрібного боєринеша, двоє інших були жандарми.

Вони просто підійшли до товаришів.

Всі присутні повставали з своїх місць, цікаво поглядаючи на прийшлих. Хазяїн харчевні поспішив випередити жандармів і швиденько тицнув Сахно до рук рахунок.

— Прошу, панство, йти за мною,—тихо, але тоном, що не припускає відмови, вклонився боєринеш.

— Куди й чого?—поцікавилася Сахно.

— Я не повноважний говорити це пані,—знову вклонився чемний боєринеш і моргнув до жандармів. Жандарми хвацьки цокнули острогами й стали обабіч.

— Ви арештовуєте нас?—випростувалася Сахно.— Але я мушу попередити, що я...

— Я не повноважний розбалакувати з панією,—відкарбував агент.— Я повинен тільки випроводити панство в місце, де вони зможуть балакати, скільки їм заманеться.

Сахно знизала плечима. Говорити з цим шпиком справді не було рації.

— Ходім, Чіпаріу?

— Ходімте,—зідхнув Чіпаріу.—Не марно ж я ніяк не міг собі уявити, як це я з своєї волі й ініціативи піду до сигуранци.

— Прошу зачекати одну хвилинку,—звернулася Сахно до агента.—Ви дозволите мені розплатитися з хазяїном?

— Будь ласка,—ввічливо схилився боєринеш.

Сахно повернулася до хазяїна, що нетерпляче тупцював круг неї, боячись як би не пропали його гроші.

— Маєте.

Вона вийняла паку банкнотів і відрахувала потрібну суму. В той же час вона хутко висмикнула з папірника два папірці. Одного вона метко сунула під вазон на столі, другого поклала до бокової кешені. Потім обернулася до агента й сховала папірника до середньої кешені.

— Я готова. Ходімте.

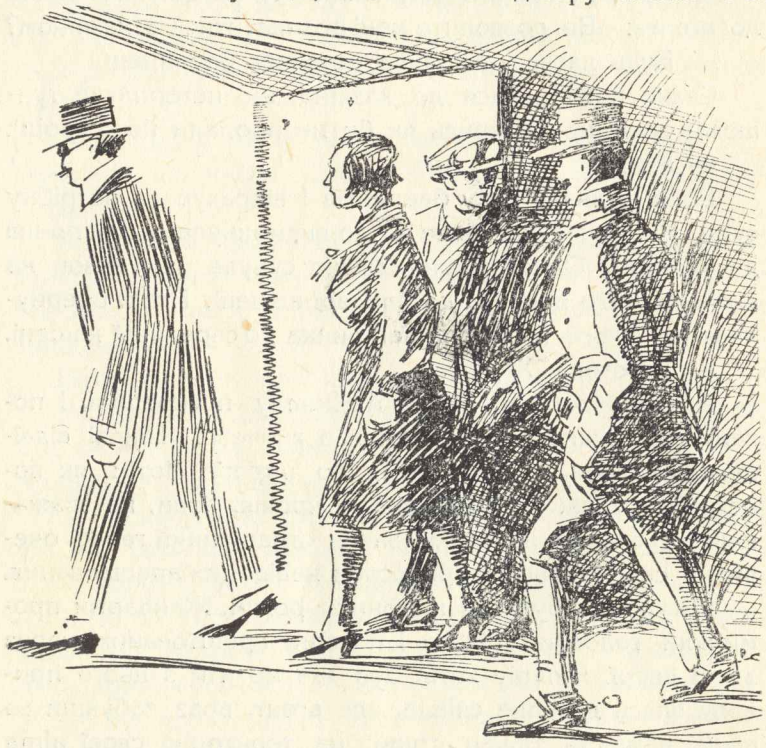
Агент поперед, Сахно й Чіпаріу посередині, і позаду двоє жандармів—вийшли з харчевні. Цікаві відвідувачі мовчки проводили їх до порогу. Потім, як почесний кортеж відійшов кілька кроків, вони, не зважаючи на полуденну спеку, зняли страшенний галас, очевидно сперечаючися про особи невідомих арештованих.

Сигуранца була за півгони за рогом. Жандарми проминули головний під'їзд і повели арештованих через задні двері. Чіпаріу хотів був ще мовити з цього приводу якесь дотепне слівце, але агент, враз забувши за свою чемність тільки ступив на територію своєї alma mater, гостро grimнув на нього й наказав мовчати.

Арештованих провели вузьким коридором до дверей, на яких було написано № 17.

— Entrer,—вклонився наостанку агент, на цей раз чомусь французькою мовою. Він розчинив двері, штовхнув туди арештованих і зразу ж клацнув англійською колодкою.

Сахно й Чіпаріу сподівалися побачити себе в камері. Одначе це не була камера. Вони опинилися в великому розкішному кабінеті. Двоє широких вікон виходили на вулицю, якою вони допіру йшли. Ген

Агент попереду, Сахно й Чіпаріу посере-

вкінці, з-за рогу, манячив ріжок великої вивіски знайомої харчевні.

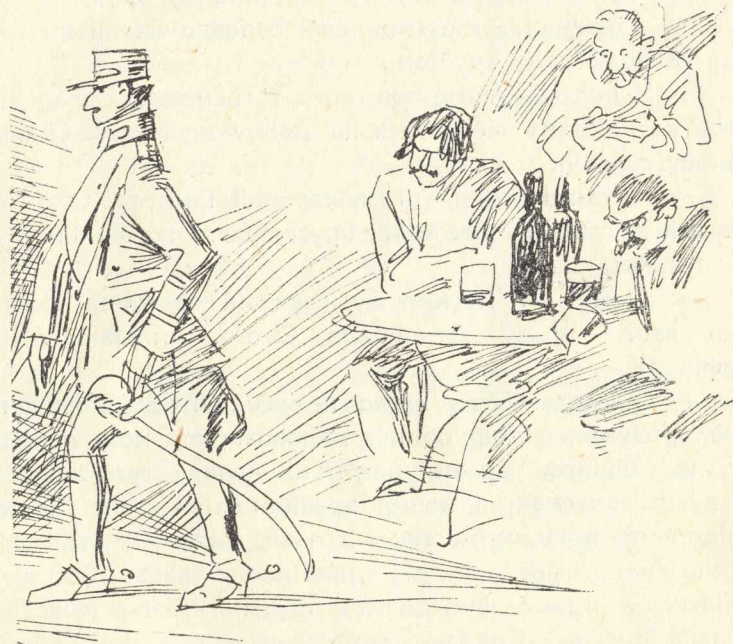
З-за стола з глибини великої фотелі підвівся дебелий сивогривий і чорновусий офіцер. Поверх офіцерського кітеля, він мав м'яку цивільну піджаму.

— Прощу сідати,—гостинно вказав він на фотель перед столом.

Сахно сіла. Збирався сісти й Чіпаріу. Але офіцер враз спинив його і брутально кинув:

— Ти можеш і постояти.

Сахно обняло жаром. Вона зірвалася на рівні ноги.

дині, і позаду двоє жандармів—вийшли з харчевні.

— У такому разі ви дозволите стояти й мені, пане офіцере?

— Чому це?—здивувався той.

— Мені здається, ми з цим громадянином прийшли сюди на рівних підставах. Коли не помиляюся, ми обидва

арештовані? Я не розумію вашої поведінки до кожного з нас.

Дебелий офіцер покотив веселий і солідний сміх.

— Га-га-га! Ох ці мені чужоземці! Га-га-га! Будь ласка, будь ласка. Щоб не псувати наших із вами дружних відносин, я згоден порушити наш етикет... Можеш сідати!—гукнув він Чіпаріу, з жонглерською вправністю міняючи свій солодко-ввічливий тон на салдафонську грубість.

— У нас, у чужоземців, крім того мають звичку до всіх незнайомих звертатися на „ви“,—зауважила Сахно, знову сідаючи у фотелю.

— Га-га-га! Ну й ці чужоземці! Га-га-га! Сідайте, чого ж ви стоїте?—вже не так брутально кинув він Чіпаріу. Чіпаріу сів.

— Чому ми мусимо бути вдячні за нашу візиту до вас?—зразу заговорила Сахно, випереджуючи офіцера.

— О, пuste! Будь ласка не хвилюйтеся. Очевидне непорозуміння. Хвороблива далекозорість моїх людей. Вони, бачите, зразу помітили чужу тут людину і дуже здивовані з вашої зовнішності і т. ін. Ви не відмовите повідомити мене хто ви, звідки, і чого завітали в наш тихий закуток?—привітно забалакав офіцер. — Тільки й всього. Ми, бачите, південні люди, дуже цікаві. Га-га-га! Смерть, кортить нам хто, чого і для чого приїздить до нас.

— Я з Німеччини, аспірантка берлінського університету. Приїхала сюди в наукове відрядження. А це—мій шофер. Здається, з Галацу. Принаймні там я наняла його для подорожування.

— Так-так. Дуже добре. Дуже добре! От і чудово! Тепер ми знайомі. Га-га! Може ви не відмовите

сказати також, яке саме відрядження маєте сюди? Яка, тоб-то, мета вашої подорожі?

— З охотою. Але тоді дозвольте мені довше на цьому спинитися. Я просила б хвилин з п'ять-десять, щоб докладно побалакати з вами.

— Будь ласка, будь ласка!..

— Справа в тому, що ваші люди не тільки дуже далекозорі та дуже спритні, а просто на прочуд проникливі..

— Та невже? Га-га-га!

— Справді. Бо ми простували допіру нікуди інде, як саме сюди, до вас.

— Та що ви кажете? Цікаво!

— Простували сюди, щоб просити вашої помочі. Щоб довести до вашого відому про деякі досить таємничі та підозрілі факти.

— Я страшенно заінтригований! Я—цілий увага. Я слухаю вас.

Сахно здалося, що в очах хвацького офіцера блиснув глузливий вогник. Але вона на це не зважила й правила далі.

— Так слухайте ж. Це якраз має зв'язок із метою моєю подорожі, що її вам так цікаво знати.

Далі Сахно коротко, але по змозі повно й образно розповіла щиро все про свій приїзд, перебування в маєткові Гальванеску, пригоди, непорозуміння, підозріння й нарешті, втечу. Вона не ховала нічого.

— Жандарм слухав її уважно, ні разу не спинивши, не перепитавши. Він залишив сміятися й блазнувати. Був серйозний і скупчений.

Коли Сахно закінчила, він увічливо схилився і ласкаво сказав:

— Мені дуже прикро, я дуже жалкую, що вам довелося в нашій країні зазнати стількох неприємностей.

Але... боюся, що в своєму... якби це сказати—запалі, розпалені цілком зрозумілою цікавістю, ви допустилися хибних висновків і прогнозів. Мені здається, ваші підозріння походять... якби це сказати—з хворобливо заго-стреної спостережливості. Я хочу запевнити вас, що ми—ми, румунська інтелігенція,—дуже шануємо нашого видатного наукового генія, високоповажного доктора Гальванеску. Ми не знаємо які його експерименти. Але ми й не насмілимося докучати йому. Ми терпляче чекаємо, поки шановний доктор скінчить свої досліди і подарує їх нашому суспільству й відчизні. Ви перехвилювалися й піддалися омані. Гальванеску вище всяких підозрінь, над усякі злочини! За це ручуся вам словом офіцера...

Сахно розчаровано зідхнула.

— Я знала, що ви не повірите мені. Я не маю доказів. Але перейміться довір'ям до моєї щирости. Я на-стоюю на своїх підозріннях. До цього спонукує мене тільки почуття мого громадського обов'язку. Ви можете перевірити мене. Я пропоную себе саму в заставу за правдивість мого оповідання. Відрядіть до доктора Гальванеску ваших агентів.

— Добродійко, це не можливо. Доктор Гальванеску має охоронну грамоту від нашого уряду. Його особа і його посідання недоторкані для простих смертних. Навіть якби виникла потреба арештувати чи трусити високошановного професора—а я категорично відкидаю можливість такої потреби—то й тоді я мусив би прохати телеграфом дозволу в найвищих органів влади.

— Прохайте. Я відповідаю за це.

--- Жартуєте, добродійко!

-- Значить ви мені не вірите?

— Я сказав уже: гадаю, що ви помиляєтеся.

— Я звернуся до вищих органів влади,—звелася на ноги Сахно.—Значить, ви не вірите мені і відмовляєте допомоги?

Жандарм теж устав і уважно роздивився на свій манікюр.

— Так. Не вірю і відмовляю.

— Сахно зробила рух іти. Чіпаріу теж устав.

— Одну хвилинку,—спинив її офіцер.—Цей громадянин,—він кивнув на Чіпаріу,—теж був у мастку доктора Гальванеску і бачив те, що бачили ви?

— Так,—сам за себе відповів Чіпаріу.

Жандарм помовчав і далі вивчав свої нігти. Потім задивився в вікно й роздумливо мовив:

— Справа ось у чому... Ви, звичайно, помітили, що я не записував вашої заяви й всього вашого оповідання. Я, навіть, коли хочете, постарався вже все це забути... Доктор Гальванеску має від держави охоронну грамоту не тільки на його маєтності, але й на таємницю його роботи. Ні одна людина не має права знати більш за те, що він сам їй розповість... Ви, звичайно, розумієте, що наш обов'язок допомагати цьому? Словом, цього громадянина я мушу затримати. Що до вас, то... теж тимчасово я вас затримую, поки дістану розпорядження від мого уряду.

— Ви не маєте права!—зірвалася Сахно.—Я вам не піддана.

— Через те я й кажу—тимчасово. Вашого консула буде негайно повідомлено.

— Я категорично протестую проти цього. Ні мене, ні мого шофера ви не маєте права затримувати. Він тут не причому—за всю справу відповідальна я. Себе ж я не дозволю арештувати, поки не подам заяви могому протекторові, німецькому консулові й не одержу від нього відповіді.

Жандарм повернувся до Сахно.

— Цього ви теж не можете зробити: німецький консул не повинен знати нічого з таємниць доктора Гальванеску.

Відкарбувавши це, він перехилився через стіл і хотів потиснути гудзик дзвоника. Але передумав і знову звернувся до Сахно.

— Ви дозволите мені ознайомитися з вашими паперами?

— Будь ласка.

Сахно вийняла з кешені папір і простягла його жандармові. Жандарм узяв і, розгорнувши, відхилився в фотелі.

Коли він розгорнув еластичний папір, держачи його перед лицем так, що світло з вікна било просто на лист, просвічуючи крізь тонку тканину, — Сахно глянула туди і... кров втікла з її членів.

Вона переплутала папірці. Хапаючися в харчевні, вона застромила під вазон мандат Німецької Академії Наук, а це, це був...

Миттю зірвалася Сахно й простяглася через стіл, щоб вихопити назад цього папірця, видерти, пошматувати, знищити його... Але жандарм вже прочитав перші рядки. Він спостеріг, не спостеріг—відчув жест Сахно. Він відкинувся ще глибше у фотель і притиснув руку з папірцем до грудей. Друга рука простяглася до стола, шукаючи гудзика дзвоника.

Руки Сахно, порожньо змахнувши, впали на стіл.

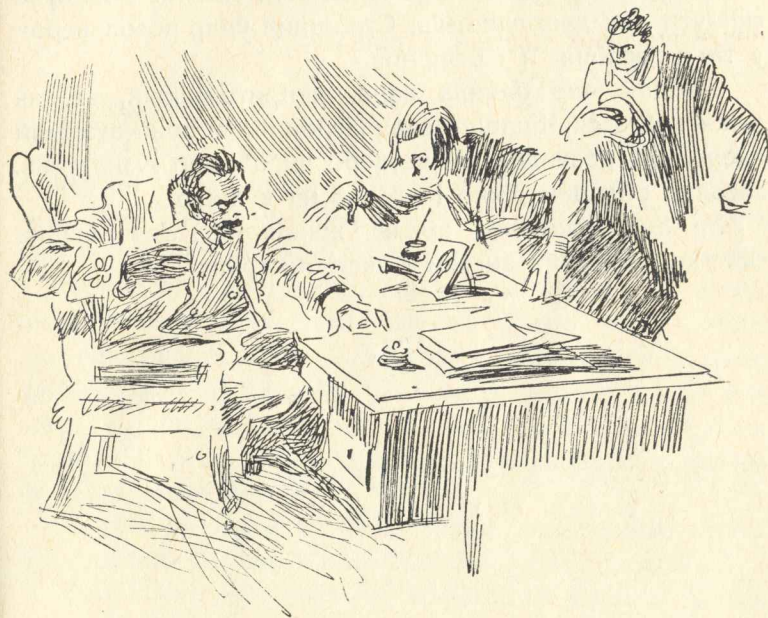
— Значить ви? Значить ви?..

Жандарм не докінчив. Його рука надібала гудзик від дзвонка. За дверима забренчав короткий дзвінок.

В цю хвилину Сахно вже була біля нього. Вона скрутила жандармові руку, силкуючися видерти міцно

затиснутий, побганий папір. З другого боку жандарма шарпали кремезні руки Чіпаріу.

Але двері розчинилися. Брязкіт зброї і злякані крики відповіли на жандармове хрипіння.

Він одкинувся ще глибше у фотель і притиснув руку з папірцем до грудей.

— Більшовичка!—хрипів він. — Держіть їй! Це більшовичка!

Сахно скочила вбік і вихопила револьвера. Та було пізно. Двоє здоровенних салдафонів скрутили її руки назад. Чіпаріу ще встиг підскочити й відіпхнути одного з салдафонів. Але до кімнати вбігло ще кілька жандар-

мів і кинулися на нього. В коридорі лунали хуткі кроки багатьох ніг.

— Більшовики! Комуністи! Радянські підданці!—ревів офіцер, озброєний вже двома револьверами.—Бийте їх!

Сахно шарпнулася з останніх сил, але не сила була скинути цих двох велетнів. Страшний удар револьвером у тім'я засліпив її і оглушив.

Останнє, що бачила вона, непритомніючи, це—як дужо змагався Чіпаріу—скривавлений, в пошматованій одежі,—як розкидав він четверо чи п'ятеро жандармів, висадив стільцем вікно і скочив на вулицю.

За ним скочили кілька жандармів. Заверещали свистки, залунали вигуки і часті постріли...

X

Білий морок обступив Сахно, коли вона ворухнула важкими, закам'янілими повіками. Білий морок засліпив її і вона знову заплющилася. Так пролежала вона довгенько, силкуючися примусити запрацювати думку й зворушити пам'ять. Але ні думка, ні пам'ять не хотіли, не спроможні були, відживитися. Тільки слух поволі призвичаювався до тиші довкола й починав уже ловити дрібні, ледви чутні звуки. Сахно напружилася і ще раз кліпнула очима. Білий морок стояв непорушно і тихо. Білий морок і білий холод. Наче сліпуча арктична природа оточувала її.

— Але ж морок не буває білий...—несміливо блимнув перший здогад. І тоді Сахно нарешті, очуняла.

Вона була в кімнаті. У білій-білій кімнаті. Стеля, стіни, заслони, рівне світло й саме повітря були однакові—прозора білі чи матово-білі. Долівка теж—вона була певна—мала бути тільки біла. Якби ворухнутися—можна пересвідчитися. Вона ворухнулася. Болісний стогін мимоволі розітнув їй вуста. Тіло їй задубіло. Мов налиті оливом обважніли руки-ноги. Не сила була підняти їх чи пересунути.

Але на тихий її стогін прилинула відповідь. Це також був чи то стогін, чи то сміх, чи то крехтіння. Сахно роздивилася. На стелю, на стіни, обабіч — довкола,

скільки могла побачити, не рухаючи тілом. Вона не побачила нічого. І знову застогнала знесилена.

Відповідь прилинула знову. Це був сміх. Тихий, обережний, але радісний, сміх.

— Хтось був біля неї. Хтось радів з її одужання. Одужання, бо — Сахно не сумнівалася вже — це вона одужує після якоїсь важкої хвороби, що її назву й початок не хоче повернути їй зрадлива пам'ять.

Радість одужання зринула з серця, перейняла всю істоту, схвильовала і нагнала на очі вдячні й щасливі сльози.

Сахно збрала усі сили, важко ворухнулася таки всім тілом і ще раз оглянулася довкола. Тепер вона побачила людину. Не треба було далеко й шукати, — ця людина була біля неї, зовсім близько біля приголів'я. Але вона була вся біла, така, як кімната, як світло, і Сахно відразу не розгледіла її. Людина схилилася позад її голови і тихо-радісно сміялася.

— Де я? — нарешті опанувала мову Сахно. — Що зі мною?

— О, не турбуйтеся, — прилинув ласкавий шепіт. — Ви в гарному місці і вам зовсім добре.

Голос був наче знайомий. Десь чула вже Сахно ці лагідні нотки, цей характерний тембр.

— Але? — запитала вона ще, тільки для того, щоби почути ще раз мову й пригадати її.

— У мене, — почулося вже голосніше й чіткіше.

Сахно стрепенулася. От-от мала відживитися пам'ять. От-от...

Але чому, ще не згадавши, а вже тримить вона з протесту і, невідь чому, зринає незрозумілий острах?..

Людина схилилася ближче до лица. Сахно не довелося напружувати волю й силувати пам'ять. Вона ізгадала. Враз і все...

— Але чому ж? Як же це так?

Над нею схилився доктор Гальванеску...

.....

— Ви здивовані? — нарешті пролинуло з білого року неприховано-глузливе запитання. — Ви здивовані і... невдоволені з цього?

— ...Ви мовчите?

Сахно мовчала. Вона не могла нічого сказати. Вона не хотіла нічого говорити. Спогади вихором майнули через її свідомість. Все до останньої хвилини — оглушного удару по голові — вернула вражена пам'ять. Але вона не могла збагнути одного: чому ж вона не в тюрмі, не за ґратами, а тут, на операційному столі доктора Гальванеску?

— Чого я тут? — нарешті спитала вона, силкуючися надати мові найбільшої різкості, на яку була зараз здатна.

— Про це я вас своєчасно поінформую, будьте спокійні. — Гальванеску коротко засміявся. — Але мушу вам сказати, що ви доволі таки нечемні. Я не чув від вас жодного слова подяки. А проте я справді врятував вас — поперше, від смерті, подруге, від тюрми, а то й чогось гіршого.

— Тобто?

— Треба сказати, що наших жандармів добирається з здорових і дужих хлопців. Це прекрасно, звичайно. Але їх зле виховано, і не вміють економно витратити свого природнього обдаровання. Цей сиволапий салдафон трахнув вас так, що якби не нагодився тут я, вас з сигуранци довелося б везти просто до тюремного моргу. Але й мені ваша розколота голова завдала чимало мороки. Подвійна трапанація черепа, плюс зшивання пошкоджених нервових вузлів та ще й вибирання

з мізкової оболонки черепних скалок, — це знаєте, робота хоч на кого. Ви розумієтеся хоч трохи на хірургії?

— Мене втомлює ваша балаканина...

— Правда. Але нічого. Тепер небезпека далеко позаду. Вашим нервам не зашкодить трохи напружитися, а крові—швидше побігати. А то вони зовсім відучилися виконувати свої функції. Десять днів ви лежали, як трухлява колода.

— Десять днів?

— Атож. Мені довелося добре анестезіювати вас. І, признаюся, я, здається, трохи хватив через край... Хоча, винні все ж таки ви. Ваше серце, як зіпсутий таксомотор. П'ять днів я накачував його кофеїном. Сядьте. Це штовхне кров... От так. Дайте, я вас підтримаю. Чудово. Бачите, ваші вилиці враз почервоніли?.. Го-го!—Старуха кров ще може вдарити гопака.

Сахно сіла. Кімната пішла обертом, в голові важко гупало, і під груди підкочувалася млюсть. Вона була б впала та прудкий Гальванеску вчасно її підхопив.

— Нічого, нічого. Це зараз пройде. Понюхайте от цього, а цього випейте. От так. Тепер добре. Правда ж добре?

Замість відповіді Сахно запитала:

— Де Чіпаріу?

— Шофер? О, це спритний і здатний хлопець, з нього будуть люди... Тобто, я не сказав би, щоб „люди“—ха-ха—але пуття буде. Іменно—пуття.

— Він тут?

— Не поспішайте. На все—свій час. Я хочу запропонувати вам ось цю чашку бульйону. Ви трохи підживетеся, кров ваша забасує ще дужче, ми зможемо побалакати ще трохи. Але—трохи.

Сахно слухняно взяла чашку з бульйоном і сьорбнула дві ложечки. В цей час доктор Гальванеску заголив їй ліву руку й метко увіткнув під м'язи довгу голку маленького шприця. Сахно зразу ж відчула, як від гарячої поживної юшки та від цього впорскування певніше й дужче забилося серце, як члени її придбали гнучкості та моці.

— Ну от і добре. Тепер ви можете сісти. От так—зовсім, а ноги простягніть. Молодця! Через п'ять хвилин ви одержите цигару.

— Де Чіпаріу? І чому я на волі? Чи може,—Сахно саркастично скривилася,—ви взяли мене на поруки?

— Ха-ха! Трошки не так. Не „на поруки“, а—з рук в руки... Ха-ха! Іменно—з рук в руки. Вас...мені подаровано.

— Що?

— Подаровано! Повік і безкоштовно! Як компенсацію за ті збитки, що ви їх мені вчинили. І ви знаєте, я навіть не просив. Це несподіваний презент сигуранци. Мені й на думку не могло спасти, що ви там. І раптом—радіо: так і так, приїздить, мовляв, забирайте клієнта. Ха-ха! Полковник Чарота—надзвичайна людина! Він забув все чисто, що ви йому розповідали про... про мої... експерименти. Він, розумієте, не має права цього знати. Така воля мого уряду. Він, здається, говорив вам про охоронну грамоту? Так от. Ну й дві три тисячі лей... подяки. Це остаточно зіпсувало йому пам'ять і... і... пошану до чужоземних паспортів. Особливо, коли це червоний паспорт. До речі—я до краю здивований. Та коли б я знав, що ви підданець нашого державного сусіди...

— То не чекали б поки мене дадуть вам, як компенсацію, а давно вже розправилися б зі мною?

— Ні. Просто не допустив би вас в мій маєток і тим не дозволив би робити мені збитків. Тільки, на бога, не подумайте, що йдеться про матеріальні збитки. Це така дурниця! Але ви наслідилися заглянути туди, куди я вам не дозволив. І,—голос Гальванеску втратив лагідність і забрнів жорстоко та гостро,—куди нікому не дозволено заглядати. Навіть полковнику Чароті. Навіть тому урядові, що видав мені охоронну грамоту. Нікому!

Він замовк і схильовано забігав по кімнаті. Сахно стежила за ним і чекала, що скаже він. Але Гальванеску не відновлював розмови. Видно, поведінка Сахно його до краю обурювала.

— Що ж ви думаєте зі мною робити? Як помститесь надо мною? Яких тортур мені хочете завдати?—зневажливо й огидливо кинула Сахно.

— Помститись? Що ви! Що мені дасть помста? Якою помстою я компенсую мої збитки? Тобто,—те, що ви знаєте більше, ніж хочу я. Ні! Ніякої помсти. Я просто примушу вас забути все.

— Ви вб'єте мене?

— Ні. Мені не вигодно вас убивати. Ви мені винні. За вами борг.

— Я вам винна? Який борг?

— Ви мені винні льокая. Хаквілавіліса. Ви зіпсули його!

— Я дуже жалкую, коли поранила нещасного чоловіка. Мені дуже шкода—повірте. Перекажіть йому...

— Ха-ха-ха-ха! Я бачу, ви не з метикуватих. Коли це щиро, це добре. Ха-ха! Але не в тому справа. Мого льокая зіпсуто. Я не можу без нього. Зіпсули його ви. Ви й мусите його заступити.

— Я?!

— Ви! До чого іншого ви не придатні. Ні для роботи на полі, ні для роботи в заводах. Ваші м'язи,—Гальванеску зневажливо вщипнув Сахно за руку,—ваші жили, вся ваша тілесна структура тендитна і квола. Найгірший екземпляр міського інтелігента... та ще й жінчини. Проте, з нескладними функціями покоївки ви вправитесь

— Але треба поспитати мене, чи я дам на це свою згоду!—спалахнула Сахно.

— Цього якраз не треба. Я знаю, що ви не дасте своєї згоди, і тому не питаю вас.

— Негідник! Ви полонили мене і хочете зробити з мене свого раба. Але я вже втікла од вас одного разу.

— В другий раз не втічете.

— Але ви не робите з мене своєї холуйки. На які б тортури ви мене не віддали, я нічого не зроблю з вашого наказу.

Доктор Гальванеску спинився і хитро прищуливсь. На фізіономії йому грала весела й призирилива посмішка.

— Люба моя добродійко! Вас ніхто й не питатиме. Затямте собі гарненько: хто побував у лябораторії добре відомого вам доктора Гальванеску, той не порядкує вже своєю персоною. Збагнули? Тут панує одна воля—воля доктора Гальванеску. І все довкола кориться їй. Хоче, чи не хоче. Збагнули?

— Я збагнула одне: ви злочинець і насильник. І ви хочете зробити насильство і наді мною.

— Це ви маєте рацію. Здебільшого—я насильник. Нічого не поробиш—іменем науки. Для науки можна йти й на злочин.

Сахно скипіла. Зухвальство й нахабність цього добродія були надмірні.

— Що ви торочите там! Яке ви маєте право замазувати очі наукою! Ви просто злочинець і бандит!

Гальванеску скорботно заплющив очі.

— Це не так. Це безпідставна лайка. Дуже шкодую, що не можу довести вам вашу помилку. Але це не так... Та згадайте сами—чи це не ви так захоплювалися з мого господарства? Чи це не вас чарувала кожна дрібниця, кожне наївне вдосконалення? Га?

Сахно не відповіла. Це таки справді було так.

— Ви мовчите? Ото то ж бо й є... Але вернімося до нашої розмови. Ви маєте мені заступити зіпсутого Хаквілавіліса. Я міг би не попереджувати вас, але така вже моя звичка: я не граю в піжмурки. Кожному пацієнтові я наперед кажу до якої роботи маю його приставити. Майте на увазі, що попередній фах відіграв не абияку ролю. Ви чули щось про органічні звички, про звичні, навіть—професійні рефлекси, про мускульну пам'ять і т. ін.?. Це цікава наука. Не я їй батько. Але без неї мені було б зле. Всі мої експерименти будуються на цих основах. Правда, у вас майже нема мускульної пам'яті, ви більше розвивали інтелект. Хаквілавіліс мав проти вас велику перевагу: до того, як потрапив він до мене, він понад двадцять років був „за офіціанта. З вами буде гірше. Ви нічого, крім мускульної інтуїції та притаманних усім людям умовних рефлексів, не маєте... Та що ж робити! Обійдемося й так. Функції покоївки не такі складні, ваш організм хутко пристосується.

В Сахно урвався терпець. Незрозуміла Гальванескова балаканина драгувала й злостила її. Разом із тим за цими незрозумілими словами, за цим жорстоким тембром голоса, вона відчувала щось страшне, щось дике і протиприродне.

— Лишіть!—гукнула вона.—Мовчіть! Я не хочу і не можу вас слухати. Ви старий блазень! Кінчайте швидше, що хочете робити. Знущайтеся з мене, катуйте мене, але покиньте ваші дурні балачки, ваші блюзнірства. Я не розумію і не хочу їх розуміти.

Доктор Гальванеску пильно глянув на Сахно. В очах його світилося здивування й підозрілість.

— Ви справді не розумієте?

— Я не розумію нічого. Дайте мені спокій і... або розв'яжіть мені руки-ноги, або... робіть, що хочете.

— Ні. Ви таки справді нічого не розумієте! Невже? Я був кращої думки про вашу здогадливість.

— Ідіть ви до чорта з вашими думками!

Гальванеску встав і замислено заходив по кімнаті. Потім він знову спинився.

— Все одно,—сказав він,—коли навіть правда, що ви нічого не зрозуміли, то я не можу подарувати вам волю.—Він знову став жорстокий і зухвалий.—Ви бачили все, і не заткнеш вам вашої дурної пельки. Ви—ворог, до тогож проклятий східній, червоний ворог! До вас не може бути й жалости. До вас не може бути співчуття!

— І не треба!

— Ви мій бранець, ви мій боржник. Я стягну з вас те, що ви мені завинили.

— Стягуйте!

— Я зроблю з вас свого слугу, свою покоївку, і ви будете ретельно виконувати функції холоуя.

— Ні!

— Ха-ха! Будете, вірте мені! І я дуже жалкую, що не зможете ви відчути всю ганебність і паскудність вашого становища.

— Мерзотник!

— Бо ви будете колодою без почуттів, без волі і без думки. Бо ваше розумне життя скінчиться тієї хвилини, як ви встанете з цього операційного стола.

— О, негідник! Ти хочеш зробити з мене якусь твору?

— Бо для вас не існуватиме вже світу, природи, культури й цивілізації. Ви будете ізольовані від них на все життя. Ви будете живим трупом, мертвою плоттю. Фантомом!

— О, будь ти проклят! Ти прищепиш мені проказу? Ти зробиш з мене...

— Ха-ха! Ви бачили все і своїм кудим розумом не можете збагнути сенсу. Яка недотепність! Яке невігластво!

Сахно рвонулася з свого ложа. Але пута міцно держали їй руки й ноги. Вони врізалися в шкіру і, болісно зойкнувши, Сахно знову простяглася навznak. Лють обурення туманили їй мозок. Але вона нічого не могла вдіяти. Вона була в руках цього божевільного фантаста, цього злочинного генія і жорстокого ворога. Немічні сльози приснули їй з очей. Вона одвернулася, щоб Гальванеску не помітив цих сліз. Але той вже їх помітив. Він перехопив смутний погляд Сахно і зловтішно засміявся.

— Ви так зажурно поглядаєте у вікно, наче сподіваєтеся на несподівану звідти поміч? Даремне: ніхто не прийде вам на допомогу. До мого маєтку не може потрапити ніхто! Ніхто не може й вийти з нього. Ви—ха-ха-ха—були перша хоробра. Але,—Гальванеску гротескно-жалкуючи розвів руками,—лиха доля повернула вас назад.

— Полішінель!—огидливо прошепотіла Сахно.

Гальванеску весело зареготав.

— До всіх моїх талантів іще один. Я не гордю.

Сахно знову відвернулася до вікна. За широкою амбразурою кучерявили верхів'я паркової гущавини. Правіше яснів провіт прогальовини—пам'ятної прогальовини, що приводила до вікна колишньої кімнати Сахно. За прогальовиною білів проклятий мур. Ще далі зеленіли й половіли широкі смуги Гальванескових ланів. Між них швидко в'юнився шлях... Єдиний путь до волі.

Гальванеску з глузливою посмішкою стежив за Сахно.

— А ви, я бачу, любите волю,—заговорив він знову, наче відгадуючи її думки.—Це не погано. Жалкую, що нічим не можу вам допомогти. Ха-ха! А щоб ви знали... справді, на щирість, тепер же все одно,—щоб ви знали, ще мало-мало і були б ви вільні. Далєбі! Вас визволяли. Так, так,—дружно підморгнув він Сахно, помітивши її зацікавлений погляд.—Ваші вірні друзі. Ваш відданий шофер...

— Чіпаріу?

— Атож—Чіпаріу. І цей древній рибалка...

— Йонеску?

— Можливо. Ми з ним не познайомилися. Чіпаріу та Йонеску. Моторні хлопці. Спритні і меткі. З них буде пуття...

— Де вони? Що з ними? Вони визволяли мене?!

— Намагалися. Але куди їм проти мене! Та ще з голими руками. Вони підкопалися під мур, вночі звичайно, щасливо проминули всі перешкоди й замірялися вдертися до замку через оце-о вікно. Ви розумієте?—з щирим здивованням обуривсь Гальванеску.—Яке зухвальство! Приставили драбину й простісінько сюди. А ви на столі! Ще кілька хвилин і вони були б забрали б вас із собою. Щастя, що недотепа не догадався перетяти дріт сигнального гонгу. Я вчасно був попереджений і встиг вжити заходів.

— Де вони?—тоскно запитала Сахно.

— Де? Ви дуже цікаві. Це теж один з моїх секретів. Ха-ха! А проте,—які тепер можуть у мене бути від вас секрети? Все одно вже ви ніколи і нікому їх не розкажете.

— Ви вбили їх?

— Ні. О, ні! Це не економно. Для чого? Чіпаріу такий кремезний хлопець: біцепси, загальна структура—Аполлон! А дід—го-го цей кому хочеш дасть сто очків наперед!

— Що з ними?

— Що? Гаразд. Будь ласка. Я можу дозволити вам побачення.

Гальванеску хутко встав і підійшов до стіни. Він намацав якогось прихованого цвяшка й натиснув його. Стіна здригнулася і розкололася вповодж надвое. Потім з легким дудінням електромеханізму повільно розповзлася на сторони...

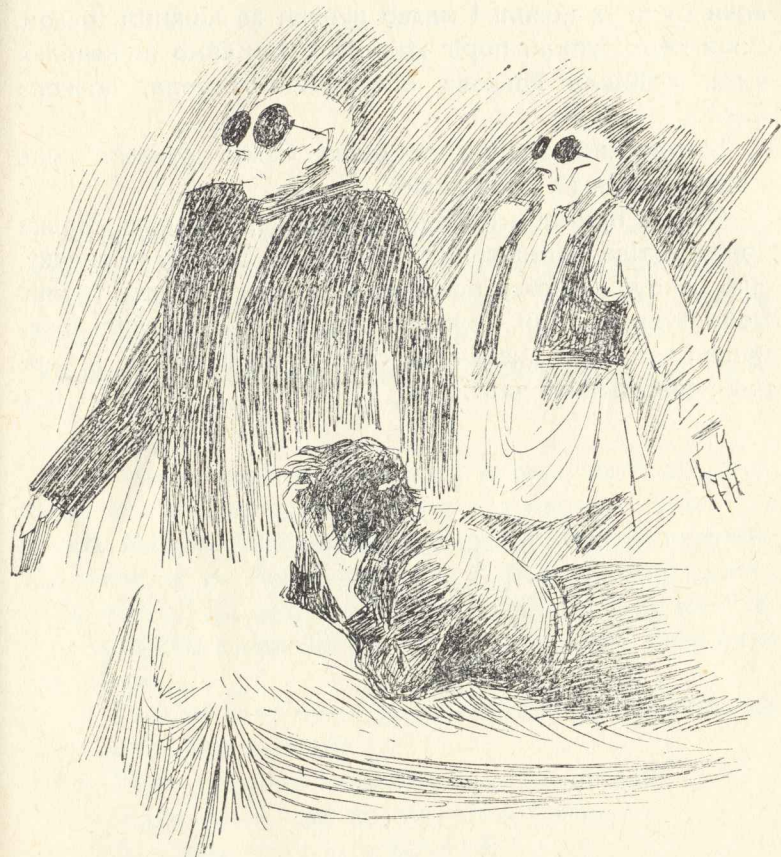
Радість стиснула груди Сахно.

— Невже цьому правда? Невже вона зараз побачить Чіпаріу й діда Йонеску? Любі товариші! Бідні хлопці! Вони віддано кинулися її рятувати й потрапили в полон до цього божевільного. Старий Йонеску! Впертий і боязкий діде! Як же наважився ти?

Стіна розсунулася. За нею була друга біла кімната, тільки що більша і без вікон. Світло спадало з кількох великих жирандолів. Яскраві електричні проміні, діткнувшись сонця, ураз пожовкли. Вони лягли мертвими тінями на два силуети вглибині.

Сахно припіднялася. Вона не могла ще розглянути силуетів. Але постаті тихо рушили сюди, в першу кімнату.

Це були вони—Чіпаріу і Йонеску! Сахно впізнала контури їхніх фігур...

Огидні примари продефілювали перед нею.

Вони посувалися спроквола, але напрочуд струнко і рівномірно, як салдати на муштрі. Вони важко відбивали крок і за ногою відмахували руками. Лиш голови були їх похилі і мляво куняли за кожним рухом. Вони переступили поріг кімнати і, так само не кваплючися, обійшли довкола операційного стола, довкола Сахно...

З голосним зойком затулила Сахно руками лице і відкинулася на своє ложе.

Огідні примари продейфілювали перед нею. Тільки контури тіла нагадували знайомі риси Чіпаріу і Йонеску. Але це були мертві, розпливчасті риси опухлих трупів. Вони були прозорі й мляві,—озизлі личини, суцільні запалені пухирі, з лискучими голими черепами й в чорних непроглядних окулярах.

XI

— Я обіцяв вам цигару? Будь ласка. Це найкращий ґатунок: з найстарішого тютюну моїх плянтацій. Паліть.

Ця мова наче прилинула з іншої планети. Відразу Сахно не збагнула навіть, що це до неї говорено. Але Гальванеску припросив удруге і тицнув їй до рук скриньку з цигарами.

— Паліть.

Навмання Сахно взяла цигару й поклала її до рота. Навмання ж посмоктала, коли Гальванеску подав їй вогню. Міцний і запашний дим стверезив її і повернув їй самовідчуття. Аж тепер досяг її розуми сенс щойно побаченого. І від цього вона вдруге мало-мало не зомліла. Але останнім зусиллям волі вона примусила себе бути спокійною.

— Така ж доля чекає й на мене?—ледви осилила вона ворухнути вустами.

— Так.—відрубав Гальванеску.—Точнісінько така.

— Вони живі?—ще прошепотіла Сахно.

— Для мене—так, для себе—ні.

— Що ж це таке?—скоріше подумала, а не запитала Сахно, відчуваючи, як все—і Гальванеску, і кімната, і стіл під нею—все зривається з місця й ліне кудись у просторінь, щораз більшими децентричними колами.—Що ж це таке?

— Це й є мій секрет. Секрет, що на ньому держиться все моє господарство, вся моя система! Ви цікаві його знати?

Сахно не відповіла. Її свідомість гойдалася, як човен у бурхливому морі, на буйних хвилях притомности і зомління. Чим-раз швидше, чим-раз нестримніше тікало все в прірву, в порожнечу.

Проте Гальванеску й не чекав на її відповідь. Йому, очевидно, кортіло розбалакатися.

— Я можу його вам розповісти,—урочисто почав він.—Тепер уже все одно: ви ж нікому не зможете його відкрити. Щодо мене, то, мушу признатися, мені й самому кортить з кимось побалакати про мою роботу. Ви можете собі уявити: мені ще нікому не доводилося докладно розповідати про мій винахід? Це так важко! Нікому не сказати й півслова! Ні похвалитися, ні спитати дружньої, компетентної поради, ні, просто, перевірити на свіжому розумі свої міркування й погляди. Ви розумієте, як це прикро?

Сахно мало що розуміла. Гальванескова мова майже не діткала її свідомости. Порожнім, перестрашеним поглядом блукала Сахно довкола. Її непритомний зір шукав за жахливими примарами її товаришів. Гальванеску зрозумів цей погляд.

— Ви шукаєте ваших друзів?—навіть запобігливо поспитав він.—Не турбуйтеся. Вони вже там,—він махнув рукою до розсувної стіни, що вже знову твердо стояла на своєму місці.—Я післав їх знову до комори. Їхній вигляд надто турбує вас.

Сахно тихо і безнадійно застогнала.

— Я дивуюсь з вашої нездогадливости,—вів далі Гальванеску, зручно влаштувавшись в фотелі й запаливши нову цигару.—Ви бачили все, або майже все.

Принаймні незрівняно більше, ніж я дозволяю моїм відвідувачам. Навіть урядовим особам, що приїздять подивитися чи не марнується тут державних грошей. Я ж, треба вам знати, одержую субсидію від мого уряду на мої експерименти. Ха-ха! Ці „державні гості“ надзвичайні чудаки! Вони, звичайно, ні чорта не розуміються на будьякій науковій роботі, але подивилися б ви з якими авторитетними фізіономіями вони походжають тут в моїх лябораторіях. Сміха! Їм відомі лиш загальні передпосилки моїх дослідів і, треба віддати їм на справедливість, вони дуже терпляче чекають поки я зволю відкритися їм... Про що, пак, я говорив? Ах, так! Яка ж бо ви нездогадлива! Невже всі ваші західньо-європейські професори й їхні аспіранти, почивши на лаврах традицій своєї культури, такі ж недотепи, як і ви? Аж дивно! Ви все звертаєте на якусь хворобу, якусь чудну пошесть, проказу і т. і. Ви не могли побудувати іншої гіпотези, крім цієї дурної здогадки, що я прищеплюю людям якусь заразу,—боже, яке глупство!—для того, щоби потім експлуатувати їхню працю. Та ж це злочин! Це ж був би справжній злочин!—гаряче обурився Гальванеску.—Я розумію, якби, скажімо, я збирав сюди до себе якихось там хворих, що викинуті за борт життя, і, давши їм роботи, визискував їх. Але... фі! Це ж просто комерція! Це личить якомусь спекулянтові-фармерові. Це безперспективне глитайство! Безперспективне глитайство! Розумієте ви це? Адже всяка хвороба за певний, правда не такий короткий, час вироджується. Що ж буде, як виродилася б ця, ваша, проказа? Банкрот! Тай медицина ж теж не спить. Вона там шукає собі способів боротьби з хворобами. Де ж тут перспективи? Де перспективи, питаю я вас? Нема. А наука ж і живе тільки з перспек-

тивами. Родиться з перспектив і прагне їх. От то ж бо й є! Коли ви віддали себе науці, то, зробивши крок, мусити оступитися на бік і глянути скільки ще кроків ви можете зробити далі. Коли ваша кінцева мета буде вам отут, перед самісіньким вашим носом, то краще покиньте: ви в кращому разі винайдете нову вдосконалену голку для примуса. Науці потрібні обрії і перспективи! Так, так, шановна колего і добродійко! Настановлення вашої роботи має тікати широким віялом ідей в далекі прийдешні віки.

Гальванеску встав і шпарко забігав по хаті. Він був у захопленні. Завжди спокійний, розважливий і зовні скептичний, він метушився тепер, як молодий поет. Волосся йому розтріпалося, очі світилися, він моторно розмахував руками і віяв полами свого білого халата.

— Експлоатація хворих!—гукав він.—Яка нісенітниця! Яка мізерна фермерська ідея! Яке жebraцтво! Експлоатація цілого світу—скажіть ви: це варто уваги! Так. Цілого світу! Перебудова сучасної системи експлоатації на основі нових, наукових здобутків. Так! Але цілого світу! Ніяк не менше!

Він раптом сів. Замовк, поторкав волосся й, наче, трохи заспокоївся.

— От про що марить доктор Гальванеску, впоряджуючи тут в диких приморських степах свою маненьку факторію,—завершив він майже сумно. Але зразу ж знову спалахнув.—Ви маєте, про те, дещо рації. Ви правильно розшифрували коефіцієнт моєї формули. Так, так,—правильно! Мушу констатувати це. Признаюсь, це так: коефіцієнт моєї формули господарювання це—людська праця, робочі руки... Ха-ха! Ви глузуватиме з мене? От, мовляв, дурна голова, знайшов новину, які розумні люди відкрили ще за

сотні літ перед ним. Ха-ха! Але не поспішайте. Не поспішайте! Це так,—нічого нового тут,—так би мовити в соціяльній частині моєї формули,—я не відкрив. Аж ніяк! Я беру загальновідому, і додамо—вірну, певну і точну, віками й усіма соціяльними ладами перевірену—тезу. Але я роблю з неї фетіш. Фетіш! Бо вона варта того. Бо наука живе фетішами. Роблю з неї фетіш і переоцінюю її з погляду точної, зауважте—точної—а не абстрактної науки. Адже досі над значінням і виміром цього коефіцієнта думала тільки одна соціологія. Далєбі! Ви скажете—а техніка, а механіка, а хіба не йде індустрія до якнайбільшої механізації виробництва? Хіба не прагне всяка система виробництва зменшити вартість людської праці, зменшити участь людини в робочому процесі, щоб тим здешевити виріб? Хіба не працює зараз одна людина там, де за дідів наших витрачали свою працю десятки, сотні і тисячі робітників? Хіба, нарешті, не додумалися люди навіть до того, що почали конструювати механічного робітника? Людину з металу і гуми? Механічну ляльку, що виконує ті чи інші виробничі функції? Скільки матеріялу, запам'ятайте собі це—матеріялу, що потрібний для споживання, попсуто на цих залізних болванчиків, що раз-у-раз псуються, страшенно неукладисті, неметкі та неотесані і до яких потрібна ціла армія доглядачів і механіків,—знову ж таки тих же робочих рук... Все це химера, все це невинні й дорогі жарти, все це верхоглядство й обмеженість! Механізація! Машинізація! А чи подумали ви, дорога колего й добродійко, ще й над тим, що ця ваша механізація і машинізація також не мають ніяких—так, так, будемо говорити щиро—ніяких перспектив? Ви не думали про це? Що ж, як на вас, то земля це—якісь невичерпані натра? Омана!

Короткозорість! Неудтво й невігластво! Цивілізація йде велетенською поступ'ю вперед і далеко позаду лишає родильні здібності бабусі землі. Натри землі виснажуються й збавляються. Вона вже не годна сама вродити стільки хліба, скільки треба плодючому й ненажерливому людству. Підземні копалини—ця основа вашої машинізації—катастрофічно зменшуються; їх драпіжницьки збавляється. За рік світове господарство споживає металів, вугілля, нафти, гуми і тому подібного в тисячі разів більше, ніж за цей же час бабуся земля встигне перетравити й спородити в своїх натрах новоформувань. Уже й зараз цивілізовані держави кидаються туди й сюди, гризуть одне одному горлянку, шукаючи нових покладів копалин і всякої іншої сировини. А за сто, двісті, нехай—тисячу років, за які споживання ще й в мільйон разів зросте,—череву землі буде порожнє! Вона буде безплідна, як розпутна жінщина. Ми житимемо на порожньому, вилущеному горіхові. Ви подумали про це? Ні! Ви жерете і вам на це наплювать. „На мій вік вистачить“,—втїшаєте ви себе. Яке хижацтво, яка тупість, яке злочинство! Цьому треба покласти край. Економія природніх багатств, розумне, дбайливе відношення до джерела цих багатств. Ось—девiз нашого дня! І ні механізація, ні машинізація тут не допоможе. Треба шукати нових способів економії, нової системи, нових заходів для здешевлення споживчих виробів. І коли говорити за механізацію—річ безперечно конечну в умовах нашого сьогодні, бо, будь ласка не подумайте, що я кличу вас до первісних форм дикунського життя,—коли, кажу я, говорити за механізацію, то треба—будьте уважні—треба знайти інший, новий матеріал для цього. Такий матеріал, якого є на світі до біса, який—це голівне—витратившись, відно-

влювався б швидче, ніж усякі копалини, рослини й тому подібна сировина. Матеріал, який би коштував найдешевше і був би найпридатніший до різноманітних виробничих процесів... Такий матеріал є! Це—сама людина!

Гальванеску захлинувся. Йому забраковало повітря. Він ураз замовк і лиш дико кружляв запаленими очима. Сахно тим часом зовсім очуняла. Зміст чудної мови божевільного вченого досяг її розуму. І розум не міг не реагувати, не захопитися геніальним розмахом ідеї. Сахно забула де вона є, реальність подій відсунулася і вона була цілком під владою творчого екстазу.

— Ну?—нетерпляче хитнулася вона.

Гальванеску віддихнув. Він оббіг довкола кімнату й знову спинився перед Сахно.

— Людина! Розумієте ви—людина! Ось універсальний матеріал. Чи думали ви над тим, щоб механізувати саму людину? Самого власника отих робочих рук? Живу людину! Га? Механізувати так, щоб довести до найбільшої досконалости її робочу функцію, її здатність виконувати те чи інше виробниче завдання. І щоб разом із тим вона нічого, чи майже нічого, не потребувала для свого споживання. Га? Ви що говорите? Що ви скажете на це?

— Нічого. Кажіть. Я мовчу.

— Так от. Людський організм сам по собі це найдосконаліша машина. Але він, цей організм, має деякі непотрібні для виробничого процесу функції. Так, так! Людина має нахил мислити й відчувати. Жалюгідні властивості! Вони не потрібні для роботи. Вони гальмують поступ, вони заважають самій роботі. Їх треба ліквідувати! Ще—людина хоче їсти і їсть занадто багато.

Ні одна машина не потребує стільки опалення й омасти. Травничий апарат треба перекопструювати й удосконалити! А скільки лиха виникає на основі цих-о дурних і зайвих властивостей! Заколоти, заворушення, революцій! Цього не мусить бути! Це гальмує поступ і тягне цивілізацію назад. Це треба ліквідувати! Негайно! І я берусь це зробити...

Слухайте! Ось мій секрет... Ось які в мене дешеві і досконалі робочі руки... Я виточую з людини всю кров і кров'яний центр я удаляю. Ні серця, ні великого мозку людині не треба. Всі жили в організмі я з допомогою гальванопластики металюю. Моя людина це—жмут, досконало самою природою розподілений жмут, дротів—електропроводів. Замість великого мозгу і серця—два акумулятори: плюс і мінус. Постійна циркуляція електричної течії між цими двома центрами створює динамічну гармонію, що її в колишньому організмі давала кров, і зберігає рушійну властивість. Так звані „м'язи“ пружать і функціонують. Але не так хаотично й самовільно, як це буває у нас з вами через дурні рефлекси, всякі думки, настрої і т. ін. Ні—найдосконаліше, найточніше. Інтересна деталь,—минула професія кладена людину свою печатку: звичні професійні рефлекси в'їдаються в ваш організм. Коли ви були дроворубом, то й тепер ваші м'язи найкраще будуть рубати. Коли ви стояли на пароплаві біля стерня, то й тепер ви найкраще виконуватиме ці ж функції. Тільки що—незрівняно краще й раціональніше, бо вам ніщо не заважає з вашого „внутрішнього миру“. Бо ви автомат! Ви скептично посміхаєтеся? Ви не можете зрозуміти, якже такий робітник працює без розуму, як ця порожньоголова лялька розуміє, що саме треба йому робити? Ви дуже наївні. А радіо? Ви забули за нього!

О, радіо це—наше майбутнє! Без нього цивілізація не зробить і кроку. Моя людина має в голові, на місці малого мозку, звичайного собі радіоприйомника із системою беззвучних мембран-штепселів. Ви розумієте? Вони виконують функцію передачі, як от у велосипеді передаточний ланцюг,—через заметальовану ж нервову систему, через механічний контроль над одним із акумуляторів вони регулюють обіг течії, згідно з моїм бажанням, з моїм наказом. Звичайно,—за телеграфною системою. Ось мій апарат, мій „кешеньковий“ радіо-телеграф. Дуже пустенька штучка, ідею вкрадено у Морзе. Ви бачите? Кожна клавіш—умовний знак, літера, тут ціла абетка—і все. Правда, просто? Але я можу переказати, що схочу. Ви неодноразово мали нагоду пересвідчитися... Решта—дрібниці. Правда, винахід ще недосконалений. Моя людина має ще чимало хиб. Я покищо в силі порядкувати лиш найпримітивнішими функціями колишньої людини, я підкорив собі лиш найелементарніші рефлекси. Але—винахід чимдалі вдосконалюється. Що? Ви цікаві знати чому тіло не гниє, як це так, що мої люди не розпадаються? Ха-ха! Поперше,—вони майже—так-так—майже металеві, подруге... Що? Еластичність? Ви хочете сказати, що металеве тіло втратить свою еластичність? Бачите в чому річ. Жили металюються зсередини—для ізоляції—і застаються всередині полі, порожні. В провадах постійно циркулює звичайний сірчаний квасень—це постійне оновлення течії: моя людина це—ходячий вольтів стовп, ходяча вдосконалена гальванічна батарея. Подруге, найдосконалішої еластичности я досягаю через звичайний процес харчування. Так, так! Моя людина їсть. Тільки зовсім мало і... трохи незвичайно. Шлунок їй непотрібний, бо крові вона не має. Свою

поживу, що потрібна їй тільки для збереження еластичності, моя людина одержує ззовні. Купаючися. Ви смієтесь? Не смійтеся. Мої люди дуже „охайні“. Що-ранку й щовечора вони беруть купіль. Це—їхня їжа. Вони купаються в особливому різкому олійному розчині, що, насамперед не дає шкірі затвердіти чи зогнити, а подруге, просотуючися крізь шкіру, підтримує еластичність за металюваних кров'яних судів. Між іншим—ха-ха—мої люди безкровні й через те такі півпрозорі і, треба сказати правду, доволі бридкі. На тілі в них звичайно ніде немає заросту. Тому для сторонніх мені доводиться їх підгримовувати. Я напи-таю їм перуку, очні діри затуляю темним шклом, а під шкіру впорскую звичайного карміну. Ха-ха-ха! Я, правда, погано розуміюся на фарбах і ніяк не доберу такої, щоб була точно така, як звичайний колір тіла. З карміну виходять якісь темношкурі. Доводиться мені рекомендувати їх то за індійців, то за муринів. Але це вже пuste. Колись на дозвіллі я доберу хорошої фарби і тоді—хоч пускай моїх людей між справжні люди... Ну от. Здається все. Ви задоволені?

Сахно мовчала. Гальванеску теж замовк і забігав по кімнаті. Він шукав цигари. Але скринька була порожня. Захопившись, він скурих всі цигари. Підійшовши до радіоапарату, він вибив якогось наказу. За хвилину двері відчинилися й до кімнати ввійшов один з його людей. Він ніс нову скриньку. Сахно мала змогу аж тепер добре роздивитися на цього—на сто відсотків електризованого чоловіка. Тепер, як стала відома його суть, він не виглядав уже таким бридким. Але придивившись ближче, Сахно і на цей раз моторошно відсахнулася.

— Цього чоловіка я знаю!—прошепотіла вона.

— Що? Знаєте? А, так, так! Ви зустрічалися з ним під місячним сяєвом біля альтанки. Ха-ха! Це був не-поганий tête-à-tête, тим паче, що він, як виявляється, ваш компатріот?

— Так.

— О, я не знаю, що мусив би я робити, якби не було цих ваших емігрантів. Ви собі не можете уявити, як мені, поки я не маю ще патента на мій винахід, важко знайти матеріал для роботи. Правда, уряд віддає мені засуджених на страту. Але—тільки звичайних злодіїв. А їх не так багато. Політичних зло-чинців, хоч як я просив, мені не дають. Знаєте, можуть виникнути всякі непорозуміння? Їхні тіла завжди заби-рають родичі чи політичні товариші. Їм, бачите, потрібно ховати їх з помпою. Яка дурість! Пропадає марно така сила прекрасного матеріалу! Тільки ваші емігранти й рятують мене. Робити їм все одно нічого, ні до чого вони не здатні, роботи собі знайти не можуть. Ну я й організував аґентуру, що вербує їх до мене. І знаєте, з ними чудово мати діло! Мої аґенти їм трохи не всю правду говорять. Вони майже знають на що їдуть. Але—дві-три тисячі лей авансу—і вони готові на що хочете. Вони пропивають цей аванс пер-шої ж ночі й другого дня виїздять до мене—„на ро-боту“ та за рештою грошей... Ну, ми з вами розбала-калися. А діла у мене ще багато. Треба кінчати...

Він замовк і запорався біля столика з різними при-чандалами. Сахно стежила за його рухами й в душі в неї змагалися дикий млосний страх за свою долю і зви-чайна цікавість живої людини.

— Професоре,—мовила вона нарешті, знесилено збираючи свої думки.—Професоре, мені здається ви забули за одну, дуже важливу річ...

— Забув? А саме?—цікаво озирнувся Гальванеску.— Кажіть. Кажіть-кажіть! Я охоче слухаю вас.

— Ви забули за один, але оснівний, постулат життя: життя для людини, а не людина для життя.

— Як-як? Я не зовсім збагну вашу думку.

— Я кажу про те, що культура й цивілізація це не безплотний фантом і не фетіш. Культура для людини, а не людина для культури. Ви праві—бувають випадки, коли окремі, поодинокі люди—міцні й сміливі індивіди—офірують своїм життям в ім'я якоїсь ідеї, в ім'я науки, в ім'я процвітання цивілізації. Але це буде нормально і правдиво тільки тоді, як цей індивід свідомий своєї офіри. Тільки тоді, як він офірує собою, добре тямлячи, що ця офіра, прислужуючися цивілізації, потрібна людству, піде на поліпшення життя іншим людям. Але яке ж маєте ви право забирати в людини життя в ім'я вашої ідеї без її згоди на те? Ви вбиваєте людей для безплотного фантома культури й науки. Ви забуваєте, що свої досягнення ви хочете дати людям же, а не кинути їх в безповітряні простори. Ненормальний, неправдивий і непотрібний розвиток культури, коли він не йде на користь людині. Людина перш за все! Життя—над усе! Культура для людства. А не людство—для фетіша культури.

— Ха-ха-ха-ха!—Гальванеску щиро й зовсім весело зареготав. — Невже ви так наївні? Невже ви гадаєте, що я такий наївний? О, боже! Яка блажена нездогадливність. Що ж ви думаєте—я оберну всіх людей на машин і автоматів, а сам буду походжати серед них можновладним королем? Ха-ха-ха! Для чого це мені? Та я подохну з нудоти. Дорога колего! Є ж норми розподілу людської праці, є ж норми соціальних взаємин у світовому виробничому процесі. Для того, щоб

постачати людству все потрібне, щоб улаштувати для нього цілковите „благоденствіє і мирне життє“, зовсім не треба всьому людству виснажати себе в роботі. Досить, коли працюватиме якась частка людства. Вона постачить все потрібне для інших. Ви ж чули, мабуть—ха-ха—про пролетаріят і буржуазію? Ха-ха! За моїм проєктом механізується тільки оцей-о, так званий, пролетаріят—тобто робочу, рушійну силу культури. Ми з вами, тобто,—вибачте,—я, і не збираюся механізуватися. Я, і мені подібні, ми житимемо повним життям, почуттями й різнорізними природними рефлексами, а ви—постачатимете нам засоби й розкоші. І ніяких заворушень, ніяких революцій! Хіба машина здатна на революцію?

Гальванеску довго сміявся. Зауваження Сахно зовсім його розвеселили. Він весело й моторно бігав по кімнаті, збираючи свої причандалля і, навіть, муркотів під ніс собі якоїсь пісеньки. Сахно понуро мовчала. Нарешті вона заговорила знову.

— Так,—озвалася вона ще.—ви добре свідомі своїх вчинків. Ви—жорстокий, лихий і розумний ворог. Ви—вірний пес своїх хазяїв. З вами буде нам важко боротися. Але дарма ви глузуєте з моєї наївності. В засліпленні вашого винаходу ви найнаївніший. Ви думаєте, багатомільйонний пролетаріят чекатиме, поки ви вихолостите його, поки ви поробите з нього дурні, автоматичні ляльки? Ви думаєте—провокацією, брехнею і допомогою вашої жандармерії ви довго будете живі? Ви думаєте тим дурним і зацькованим селянам околишніх земель, що тримтять перед вашою особою, не урветься колись терпець? Ви думаєте, вони не прийдуть сюди до вас з червоним півнем? Старий, заляканий Йонеску вже наваживсь і прийшов! Вони при-

йдуть усі! Пустять за димом ваші химери, заволодіють вашими маєтностями, а вас... просто повісять вас на шпилі вашого палацу.

— Досить!—Гальванеску лихо grimнув і люто визиривсь на Сахно.—Досить! Ви надто розбалакалися!

— Дурень і верхогляд! Куций геній! Ти справно готуєшся до своїх похорон! Твоя „наука“ якраз не має перспектив. Твоя наука загине на гільйотині!

— Досить!

— Ти обернеш зараз мене на дурну ляльку—ти зараз дужчий. Ти обернеш ще сотні й тисячі, але мільйони розчавлять тебе!

Сахно замовкла й відкинулася навznak. Вона знесила. Життя вже відійшло від неї. Тільки очі ще горіли останніми потугами життя й з непримиримою ненавистю палили ворога. Гальванескові очі відповіли тим же...

Сквапними кроками відійшов Гальванеску в протилежний куток кімнати. Він одчинив шклянну шафу й брязнув купою блискучих хірургічних приладь. Він узяв з дека їх кілька—ланцетів, пінцетів та щипчиків—і вкинув у ванночку з окропом на спиртовці. Окремо поклав він довгого й тонкого, порожнього в середині стилета. Потім розгорнув анестезійну маску й добув слоїн із хлороформом.

Сахно не бачила, а скоріше—відчувала це все. Млосне безсилля опанувало її єство. Непритомніючи, вона ворушила лиш кінчиками пальців і рука її несвідомо мняла цигарові обкурки в важкій скляній попільниці.

Гальванеску скінчив свої приготування. Він підійшов знову до Сахно й зашморгнув ремінні паси на її ногах, міцно й нерухомо притиснувши її до стола. Потім узявся до рук...

XII

Тієї хвилини, як Гальванеску схилювся над лівицею Сахно й наклав дебелого зашморга, її правиця в корчах метнулася, знялася до гори, і миттю впала ліворуч. Важкою, литого скла, попільницею затопила Сахно Гальванескові в тім'я...

Треба було поспішати. Удар був не сильний і контужений міг хутко очуняти.

Знявши ремінь з лівиці й розрізавши зашморга на ногах, Сахно обережно стала на ноги. Млость скувала її рухи. З надмірної слабкості темніло в очах і підгиналися коліна. Майже непритомніючи шокроку, доповзла вона до хірургічного столика. Там узяла шприць і ампулку того наркозу, що його животворчу силу щойно відчула вже на собі. Впорснувши наркозу, Сахно ще сіла перепочити. Тоді повернулася до Гальванеску.

Голову йому було розкраяно. З великої розсіченої рани текла кров. Жовтава блідність обличчя свідчила за глибоке зомління.

Не гаючися, зв'язала Сахно йому руки й ноги, як могла міцно. З кешені вийняла револьвера й поклала осторонь. Рану на голові промила й забандажила. По тому, до краю знеможена, простяглася горілиць на операційному столі. Очі їй тієї ж хвилини стулилися, і важкий сон обняв знесилене й змучене тіло...

Прокинулася Сахно, як білий день наповнив ущерть сліпучим сонячним промінням обширу кімнату. Вона проспала більше, як півдоби. Збудили її різкі й громкі звуки. То Гальванеску, очевидно давно вже опритомнівши, як скажений качався по підлозі, не в силі звільнитися від пут. Він хрипів і люто кружняв несамовитими очима.

Сахно злізла долі з свого імпровізованого ліжка. Довгий сон значно зміцнив її, але все ж таки вона була ще дуже немічна. Довелося знову вдатися до наркозу та, розігрівши, з'їсти бульйон, що лишився від учора. Аж після цього підійшла вона до Гальванеску.

Сахно послабила пута й, дарма, що поранений дуже опирався, змінила йому бандажа на рані. Тоді посадила його, прихиливши до стінки, а сама сіла напроти у фотель. У руці тримала револьвер.

Гальванеску мовчав. Він унікав дивитися на Сахно й сидів із заплученими очима. Лиш зрідка кліпав він своїми спухлими за ніч повіками, і тоді з-під густих брів блистів його лихий, повний ненависти погляд. Сахно теж мовчала. Їй треба було багато обдумати.

Нарешті мовчанку порушив Гальванеску.

— Вам пофартунило,—прошепотів він,—але ще не зовсім. Вам треба вийти з мого маєтку, а це, як ви вже добре знаєте, не так просто. Надто тепер—після першої вашої втечі... Я пропоную вам компроміс: я відкриваю вам вільний вихід з маєтку й зобов'язуюся не переслідувати вас, а ви... ви за це даруєте мені життя... Життя і спокій! Ці авантури мені набридли! Будь проклятий день, коли я пустив вас до своєї господи! Ваше втручання в моє життя і роботу...

Він говорив би ще, але мусив спинитися, вражений поведінкою свого співрозмовця: Сахно реготала.

— Дорогий професоре!—безжурно заливалася вона,—для чого такі сумні балачки? „Ви даруєте мені життя!“ Фі, професоре, який бо ви справді! Ну, хіба я подібна до вбивці? Повірте, я дуже жалкую, що трапилося це прикре непорозуміння, і я вимушена була розвалити вам голову. Але, право ж, ви самі винні. Ви надто поспішали вкоротити мені віку. Запевняю вас, що я оборонялася тільки для того, щоб не вмерти передчасно й могли ще зробити вам одну, як я гадаю, дуже цікаву для вас пропозицію.

Сахно помовчала й веселими очима оглянула похмуру й трохи здивовану фізіономію Гальванеску. Потім забалакала знову, вже спокійним і серйозним тоном:

— Пам'ятаєте, ви скаржилися мені, що не маєте помічника для своїх робіт? Що вам дуже потрібний помічник і, за його допомогою, ви встигли б значно більше, ніж маєте зараз. Пригадуєте? Так от. Я хочу запропонувати вам себе. Приймаєте? Я стану вам за помічника в ваших наукових експериментах. Ви будете моїм учителем, а я обіцяю бути старанним і ретельним учнем... І забудемо цей прикрий інцидент... Згода?..

Сахно замовкла й запитливо глянула на Гальванеску. Вираз її обличчя був стільки ж серйозний та діловий, як і мова. Гальванеску мовчав. Пропозиція була надто несподівана. Він неймовірно й уважно дивився на Сахно,—здається, силкуючися зважити не так саму пропозицію, як мотиви, що могли спонукати до неї. Сахно знову заговорила:

— Ви вагаєтеся? Я бачу, ви не можете збагнути логічності цієї пропозиції після всіх попередніх подій? Їй, право, це не важно. Я цілком щиро заявляю вам, що хочу стати вашим учнем. Я прошу вас, чуєте—прошу—прийняти мене... Правду мовити,—Сахно поглянула на

свій револьвер, — я могла б настоювати більш рішуче, але саме тому, що це цілком щире моє бажання, я не хочу настоювати, а прошу. Згодні?..

— Я не розумію вас, — нарешті прошепотів Гальванеску.

— Ну от! — розчаровано сплеснула руками Сахно, — я так і знала, що ви це скажете. Ще б пак! „Як же його зрозуміти таку пропозицію, як повірити в мирність моїх замірів після того, як ви хотіли мене вбити — будемо говорити так — вбити?“ Але соромтеся, шановний професоре! Ви людина науки, і обивательський спосіб мислення та реагування вам не до лиця. Невже ви не здатні повірити, що я — молодий науковий робітник — захопившись вашою науковою ідеєю, здатна забути за кривди, які ви мені заподіляли й збиралися заподіяти? Я можу й далі ненавидіти вас за це, але це не заважає мені шанувати ваш геній і прагнути вашої науки. Чи ж не так?

Гальванеску мовчав. Він, либонь, роздумував. Сахно промовляла надто щиро та й думки її по суті були правильні, а доводи переконливі.

— Тільки будьте щирі й об'єктивні, професоре, — знову заговорила Сахно, — Якщо, роздумуючи зараз над моєю пропозицією, ви міркуєте лиш про те, як скористати з неї, щоб потім, в слухну годину, розправитися зі мною, то тоді краще покиньмо ці балачки і... розпрощаймося. Зважте по суті — так, якби нічого між нами не трапилось. Не думайте й про те, що коли, скажімо, ви не погодитися то я безперечно вб'ю вас. Ну?

Гальванеску все мовчав. З його похмурого й зосередженого вигляду Сахно розуміла, що це не тільки штучне вдавання нерішучості, аби виграти більше шансів. Гальванеску вагався. Це було очевидно. Можли-

вість скористати цю кондицію для самого тільки звільнення, а потім помсти, очевидно, не відігравала для нього першорядного значіння. Його спиняли якись інші міркування. Сахно починала нервувати. За всяку ціну вона повинна дістати Гальванескову згоду!

Щоб підкреслити свою перевагу та цілковиту підлеглість Гальванеску і цим спонукати його на прийняття пропозиції, вона знайшла потрібним зразу ж обмежити свої кондиції.

— Звичайно, ви самі розумієте, що при всій щирості моїх побажань, недавній інцидент не дозволяє мені цілком звіритися на ваше слово. Щоб забезпечити себе, я мушу дещо обмежити вашу свободу на перший час. Але звісно, тільки на перший час. Скажімо, — ваш „кешеньковий радіотелеграф“ я на деякий час реквізую. Ваші майстерні й інші арбайтабтайлі цей час не працюватимуть. Потім я ізолюю вас в одній кімнаті вашого палацу, і ви дозволите мені відвідувати ваші лекції з револьвером у руках... Але все це тільки на перший час. Поки ви не переконаєтеся щирості моїх замірів, а я — щирості вашої згоди... Ну, пане професоре? Згода?

Після довгої павзи Гальванеску нарешті забалакав: — Я не можу зрозуміти одного — мотивів такого впертого бажання. Даруйте мені, але я не вірю, що причиною тому тільки ваше захоплення з мого наукового винаходу й бажання його осягти. Ви маєте ще якись міркування і, не знавши їх, я не знаю, що краще для мене — зразу вмерти від вашої кулі, чи наперед продати вам мою таємницю, а потім...

— Хочете на повну щирість? — перебила йому Сахно.

— Так!

— Гарзд. Ви, пане професоре, спотворили моїх друзів — людей, що ризикували своїм життям для мого

порятунку. Ви обернули Чіпаріу й Йонеску на механічних потвор. Мій обов'язок зробити все, щоби віддячити цим... людям. Словом—я мушу добитися від вас, щоб ви повернули їм нормальне життя. Це викуп за ваше власне життя. Я певна, що це можливо і ви знаєте способи відживлення ваших... потвор. Коли ж це неможливо, ми з вами повинні вийняти це.

Гальванеску блідо всміхнувся.

— Оце й усе! Значить сама ідея винаходу вас не цікавить?

Сахно збентежилася, але за мить вона опанувала себе.

— Навчивши мене, як відживити моїх товаришів, ви відкриєте мені й цілий ванахід. Так чи йнак, я досягну його. Оце й усе... Ну? Згода?

— І ви заберетесь геть з мого мастку? Ви дасте мені спокій?

— Так.

— Гм. Якби я був якийсь авантюрист, не було б нічого легшого, як прийняти ваші кондиції, а потім одурити вас. Але...

— Але?

— ... Але я не певний за те, що зможу вернути до життя ваших приятелів.

— Ви не робили спроб на відживлення?

— Робив. Результати не щоразу бували позитивні. Це залежить не так від мене, як од препаративаних суб'єктів, і... просто від щасливого випадку...

— Саме?

— Мозок і серце, що їх зберігаю я замороженими, цілком відроджуються після ін'єкції комбінованої, моторного значіння, витяжки з залоз внутрішньої секреції живого організму. М'язи теж зберігають свої функції. Але кров...

— Кров?

— Кров не дається зберегти. Вона згортається й хутко псується. Я її викидаю.

— Значить?—Сахно відчула, як ноги й руки холонуть їй з перестрахи.—Значить?

— Це ще нічого не значить. Лишається точна формула крові. Треба знайти індивіда з точнісінько таким же

„Я не розумію вас“, нарешті прошепотів він.

складом крові — вважайте, я підкреслюю — точнісінько таким же складом крові, бо в даному разі, коли з організмівиточено абсолютно всю кров групового добору, як це робиться при звичайному прямому чи непрямому переливанні крові, зовсім не досить. Груповий добір далеко

не досканалий. Коли в організмі є, бодай трохи, рідної крові, доливання її за метою групового добору задовольняє—незначні відбіги від повної тотожності хутко зникають. Однорупні дози, може й не цілком тотожної крові, легко асимілюються і дають динамічний моноліт. Зовсім інша справа, коли в організмі не лишилося й краплі рідної крові. Відживлення організму можливе тоді тільки з умовою цілковитої індивідуальної, а не групової, тотожності крові. Тільки з такою умовою клітинам повертаються їхні моторні й животворчі функції та повне реагування на радіоактивність кров'яного обігу. То бто—організм відроджується... Але... ви мусите добре знати, скільки важко знайти подібну індивідуальну тотожність крові, адже, навіть, сама по собі кров кожного організму не є щось постійне—під впливом тих чи інших причин вона здатна щохвилини мінитися. Проте...

— Проте?

— Проте...—Гальванеску всміхнувся ще блідше,—перешукавши пів земної кулі, або хоч третину її, можна натрапити й на абсолютну точність. У такому разі позичаєте кіло „на розплід“, вливаєте в розметальовані жили за звичайною системою Вальтера чи Бека, одночасно моторизуючи серце, мозок і секс. Суб'єкт відживлений, але до життя ще, звичайно, не здатний. Вливання треба зробити вдруге і втретє—тепер уже, коли рідна кров оббігає рідні жили, цілком досить групового добору донера. Відмоложування, за системою хоч би й Штейнаха, також буде не зайве.

Сахо рвучко підбігла до Гальванеску.

— Ваші спроби були вдалі, професоре?

— Поміж моїх спроб були й удалі...

— Значить, ви згодні? Професоре, ми знайдемо потрібну нам кров! Ми перешукаємо цілу земну кулю!..

*

Того ж вечора підстаркуватий санфіліст поганенького Галацького радіотелеграфу, вперше за багато років праці заінтригований змістом своїх радіограм, спішно вистукував короткого листа, заадресованого в шісдесят п'ять найбільших міст земної кулі.

В шісдесят п'ять різних міст всесвіта линули короткі електрохвилі, але скрізь мали вони знайти одного адресата—Інститут переливання крові.

В короткому листі були дві довгі хемічні формули й відчайний заклик прийти на поміч: сповістити чи є при інституті донери з точно таким складом крові...

Вже на ранок третього дня почали надходити відповіді. Десяток за десятком реєструвалися вони в картотеці контори радіотелеграфу й негайно ж, телеграфом, переказувалися в масток відомого не тільки в околицях Галацу, а й у цілій Румунії, дідича й наукового діяча, доктора Гальванеску.

Там із нервовою поспішністю розбирали ці стрічки тримтліві руки миловидної дівчини, у той час, як її друга рука невхильно стискала колодку револьвера. І щоразу, після кожної нової відповіді, обидві руки несло спускалися вздовж торсу—відповіді були негативні чи пропонували формули з маленькою, зовсім мізерною, неточністю. У такому разі стурбовані очі дівчини загорялися і з надією шукали стверджуючого погляду свого патрона.

Але патрон заперечливо хитав головою, і очі ті знову меркли до другої телеграми.

Протягом п'яти днів надходили відказувальні телеграми. 59 міст дали свої відповіді на заклик із Будацьких степів. Тільки шестеро адресатів мовчали ще, і не можна було відгадати причин їхньої мовчанки: чи аерозаклик не потрапив на їхні антени, чи ретельні

інститути старанно перевіряли паспорти своїх донерів і ще не докінчили цієї роботи.

Проте це не зменшило надії в серці Сахно — з Галацької антени полинули заклики ще в півста міст всіх чотирьох материків.

Ці дні для Сахно марно не проминули. З раннього ранку й до пізньої ночі вона не вставала з-за робітного стола й не виходила з лябораторії. Гальванеску, із зв'язаними руками й ногами, покоївся в глибокому фотелі й, дарма, що в такій незручній позі, працювито виконував ролю ментера... під дулом свого власного бравнінга.

Сахно—з крейдою в руці біля чорної дошки, з ланцетом біля операційного стола, з олівцем над фоліян-тами викладок і формул, у гумових рукавицях над пробірками—була найретельнішим із усіх відомих колись Гальванескові учнів.

На сьомий день прийшла ще одна відповідь—із Москви. Московський Інститут переливання крові сповіщав, що на одну з зазначених формул він має індивідуала донера, щождо другої, то такого досі знайти не пощастило. Одначе, він бере на себе оголосити широкий конкурс і сподівається дійти позитивних результатів, перевівши цей конкурс в радянській Молдавії серед кривного рідного племена пацієнта.

*

Другого дня населення, а особливо поліція міста Галаца, були стривожені. Відомий в місті й славетний на всі околиці лікар-хирург, доктор Патрарі, несподівано й таємниче зник. Десятки пацієнтів з аристократичного кола, яке обслуговував лікар Патрарі, марно прождали в прийомній свого лейбмедика до пізнього вечора.

Поліційні агенти, викликані переляканою родиною не могли дати ради й мусили спішно протелефонувати в Букарешт, в найкраще шпигунське бюро.

Відоме було тільки одне. О восьмій годині ранку до особняка лікаря Патрарі підкотив великий приватний автомобіль. Керувала ним жінка—очевидно молода й вправна спортсменка. Але за великими подорожніми окулярами й під довгим подорожнім плащем годі було розпізнати й запам'ятати її риси. Вона подзвонила й попросила негайної авдієнції в хирурга. Старий льокай доложив медикові, що саме в цей час докінчив свій вранішній туалет. Лікар Патрарі вийшов до жінки й мав з нею коротку розмову. Вона благала лікаря негайно сісти в авто і їхати до хворого, якому загрожує смерть. Лікар Патрарі категорично відмовився, посилаючися на ранню годину. Але жінка вийняла з ридикюлю цілу паку асигнацій і поклала їх на стіл (старий льокай не міг сказати скільки там було грошей, але гадав, що кілька десятків тисяч). Після цього лікар Патрарі зразу згодився і вже через п'ять хвилин сидів у авті. Авто грянуло і миттю зникло за рогом. Більше старий льокай не міг розповісти нічого. Він тільки плакав і побивався за своїм старим паном.

Його зразу ж арештовано, хоча його абсолютна невинність і була цілком очевидна. Після цього він заплакав ще дужче, присягаючися, що якби був знав, то не пустив би свого пана, а жінку-автомобілістку задушив би власними руками. Але, звичайно, нічого знати він не міг. Звідкіля, скажімо, міг би він знати, що, коли авто виїхало в степ і вражений лікар Патрарі висловив своє здивовання, а потім почав навіть протестувати, то невічлива жінка показала йому револьвера, загальноновживаної системи бравнінг, і цілком чемно запропонувала не пручатися...

Лікаря Патрарі знайшли тільки через місяць, але його важко було впізнати, бо цілий цей місяць він не голився і йому відросла здоровенна борода. Поглотитися ж він не міг через те, що цілий цей місяць сидів у ізольованій кімнаті. Таємнича жінка замкнула його там проти волі і, щедро забезпечивши харчами й питвом на цілих два роки, забула проте (очевидно— поспішаючи) лишити й бритву.

Знайшов лікаря Патрарі агент приватного розшуку, виписаний із Букарешту. Це був кметливий і здогадливий хлопець. Приїхавши до Галацу, він, насамперед, з'явився до сигуранци й розпитався про всі незвичайні події, що трапилися в околицях за останні дні. Полковник Чарота—саме той, що мав приємну розмову з Сахно й Чіпаріу—конфіденційно повідав агентові й про події з цими людьми. Дійшлий шпиг відразу ж поставив діагноза й заявив, що він ручиться знайти лікаря Патрарі в маєтку доктора Гальванеску. Він пропонував негайно туди відправитися. Але це було цілком неможливо, бо, як відомо, охоронна грамота уряду забороняла будькому самостійно з'являтися в заповідник національного генія. Отож і минув якраз місяць, поки пощастило добути з столиці відповідного дозволу. За цей час лікар Патрарі не тільки заріс густою бородою, а ще й дуже поповнів— відсутність моціону й сила харчів зробили своє діло. Він дуже зледащів і годі було витягти з нього бодай два розумних слова. Його колеги—психіатри, одначе, висловлювали здогад, що причиною тому не тільки лінощі, а й перестрах, якого зазнав сердешний хирург. Від цього перестраха його пощастило вилікувати ще тільки через місяць після того, як із покинутого пустельного маєтку Гальванеску його перевезено до Галацу. Тоді лікар Патрарі зміг повідати свою історію.

Але переказати її тут неможливо, бо його сповідь була зразу заборонена політичною цензурою. Місцева газетка, правда, надрукувала була кілька уривків із цієї сповіді, але її сконфісковано, редактора оштрафовано, а складачів ув'язнено на десять років кожного.

Так і до сьогодні жодна людина в Румунії не знає подробиць цієї таємничої історії: причини зникнення доктора Гальванеску.

Тільки дружина лікаря Патрарі змогла довідатися про ту прикрість, яку зробив знехотя її коханий чоловік цьому генієві їхньої країни. Обурена дружина взяла розлуку з безталанним лікарем Патрарі.

Коли ж вернутися назад і встановити точно події, що відбулися в найближчі дні після зникнення лікаря Патрарі, то можна ще розповісти таке:

Чудового ранку золотого південного літа з Рені, повз Килію й Вильков, у широкі води Чорного моря вийшов пасажирський каботажник. Його звичайний рейс був до турецьких кордонів: там передавав він пасажирів, що прямували в Туреччину, чи й далі— в Портбатум, на радянську територію. Останні, звісно, траплялися дуже рідко. Більшість пасажирів не їхали далі Туреччини, або ще ближче— до Болгарських портів. Звичаяем, на чердаку й в каютах панувала смертельна нудота: подорожували найбільше купці, дрібні берегові спекулянти та агенти контрабандистів і заспількованої з ними морської поліції. Лише зрідка розважав вухом безжурний гомін невибагливих чужосторонніх туристів і місцевих урядовців у відпусці або похмурі прокльони неприкаяних і безбілетних мандрівників— емігрантів та імігрантів.

Цього разу випав щасливий день. На чардаку зібралася весела компанія випадкових супутників. Тут було кілька туристів, двоє-трое контрабандистів, оперовий співака, що докінчував своє берегове гастрольне турне, та його імпресарію, підтоптаний вже чоловічок, проте чистокровний граф із північної країни.

Компанія розважалася, як уміла—співала, гуляла в шахи й розповідала нові анекдоти та свіжі відомості про останню сенсацію—таємниче зникнення відомого хірурга Патрарі, з власної квартири серед білого дня. Історія вар'ювалася в карколомних подробицях і прикрашалася найвитонченішими романтичними вигадками. Найбільшою ж розвагою для компанії і центром її уваги було залицяння навипередки до єдиної на пароплаві жінчини,—самітньої й прекрасної дами. Дама ця прихильно приймала рясні залицяння й стільки ж охоче відповідала на них, не віддаючи, проте, нікому з кавалерів найменшої переваги. Вона теж була заінтригована сенсаційними подіями дня і від себе розповіла кілька жахливих подробиць із пригод нещасного хірурга Патрарі. Компанія весело реготала й висловлювала свої захоплення з буйної фантазії прекрасної дами. До кінця подорожі все товариство було так зачароване своєю супутницею, що, коли їй прийшов час пересідати на турецький пароплав, всі щиро сумували й на власних плечах усі гуртом перенесли її багаж, відштовхнувши незграбних носіїв. Під час цієї процедури кавалери не пересварилися, навіть, між собою, бо всім знайшлася робота: прекрасна дама мала безліч речей.

Особливо помучилися галантні кавалери біля двох велетенських скринь, що найменше по 80 кіло вагою кожна. Щодо розміру, то менша була ніяк не коротша за зріст шофера Чіпаріу, а більша—

Постать льокая лякала всіх своєю виключною потворністю.

якраз така, як велетень Йонеску. До того ж там зберігалися якісь, очевидно, крихіткі речі, бо ні трусити, ні перевертати їх до гори дном прекрасна дама не дозволила.

Митні агенти приступили були до цих велетенських скринь, але з пошаною лишили їх недоторкно, побачивши з рук прекрасної дами охоронну грамоту від самого уряду. Це мали бути якісь точні й діткливі технічні приладдя.

Після того засмучені кавалери покинули пароплав і, коли той рушив, довго ще махали шляпами та пледами своїй прекрасній супутниці. Прекрасна дама відповідала їм хусткою, а потім пішла до себе в каюту спочити, де чекав на неї її вірний льокай.

Постать цього льокаю мимоволі лякала всіх подорожніх своєю виключною почварливістю. Він був зовсім німий, в величезних чорних окулярах, якийсь спухлий, і до того ж кумедно й моторошно рухався, як заводний ляльковий муштер. Веселе товариство з каботажника раз-у-раз полохливо сахалося, що тільки ця почвара з'являлася біля своєї господині, дарма, що прекрасна дама докладно розповіла про його оригінальне й екзотичне походження з натрів дикої Африки та зовсім незаразливу хворобу, що спотворила його зовнішність.

Проте уважний читач, що перечитав цю правдиву повість з початку до кінця, вже давно впізнав у цій муштрованій потворі шановного доктора Гальванеску, як і його господиню—Юлію Сахно.

ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА

Містить вибрані твори найкращих українських письменників. Все видання розраховане на СІМДЕСЯТ П'ЯТЬ томів. До кожного тому подано провідну статтю, що характеризує етапи та особливості творчості кожного письменника на загальному літературному тлі. Кожен том має низку цінних приміток та додатків, що можуть стати в пригоді при студіюванні творів. Тексти творів перевірено і виправлено за першими джерелами.

«ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА» видається на гарному папері, чіткими шрифтами, в типовій двокольоровій обгортці.

До кожного тому додано портрет автора

«ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА» через виключний підбір матеріалу, що є характерним для письменника чи певної літературної доби, через низку провідних статей, приміток дає читачеві можливість ознайомитися як з найкращими творами українських письменників, так і з характеристикою їхньої творчості.

ВИЙШЛИ З ДРУКУ Й ПРОДАЮТЬСЯ:

- Бордуляк Т.—Оповідання. Редакція та вступна стаття Ан. Ніковського. Ст. XVI+270 з портретом автора . . . . . ц. 1—20 к.
- Винниченко В.—Вибрані твори. Вибір і вступна стаття. О. Гермайзе. Ст. XL+256 з портретом автора. . . . . ц. 1—35 к.
- Винниченко В.—Записки Кирпатого Мефістофеля. Вступна стаття. А. Річицького. Ст. XXIV+320. . . . . ц. 1—50 к.
- Квітка-Основ'яненко Г.—Вибрані твори, т. I. Редакція і вступна стаття А. Шамрая. Ст. LXII+266+XVI з портретом автора . ц. 1—50 к.

- Квітка-Оснoв'яненко Г.**—Вибрані твори. Том II. Редакція і вступна стаття А. Шамрая. Ст. 200+XX . . . . . ц. 90 коп.
- Кобилянська О.**—Новелі. Редакція та вступна стаття Б. Якубського. Ст. XLIV + 228 з портретом авторки. . . . . ц. 90 коп.
- Кобилянська О.**—Земля. Повість. Вступна стаття Филиповича П. Ст. XXVII+418 з портретом авторки. . . . . ц. 1—50 к.
- Кобилянська О.**—У неділю рано зілля копала. Оповідання. Вступна стаття П. Филиповича Ст. LXIV+225 з портретом авторки . . . . . ц. 1—25 к.
- Коцюбинський М.**—Вибрані твори. Редакція, вступна стаття та примітки Ан. Лебідя. ц. 90 коп.
- Коцюбинський М.**—Fata Morgana. Повість. Редакція, вступна стаття та примітки Ан. Лебідя. Ст. XLIII+172 з портретом автора . . . . . ц. 50 коп.
- Котляревський І.**—Енеїда. Редакція і стаття Айзенштока. з портретом І. Котляревського. Ст. XLVI+251 . . . . . ц. 1—30 к.
- Костомаров М.**—Чернігівка. Бувальщина з 2-ої половини XVII в. Редакція й вступна стаття О. Гермайзе. Ст. LXXXVIII+239+XVIII . . . . . ц. 1—25 к.
- Куліш П.**—Поезії. Вибір, редакція і стаття М. Зерова. Ст. LXIV+126+XIV з додатком та портрет. автора. . . . . ц. 90 коп.
- Куліш П.**—Чорна Рада. Хроніка 1663 р. Стаття, редакція і примітки О. Гермайзе. Стор. XXX+216 з портретом автора . . . . . ц. 1 крб.
- Мартович Лесь.**—Вибрані твори. Реакція та вступна стаття Мих. Могиланського. Ст. XLVII+206 з портретом автора . . . . . ц. 1—10 к.
- Мирний П.**—Лихо давнє і сьогочаснє. Редакція і вступна стаття Б. Якубського. Зміст: Лихо давнє і сьогочаснє. Лихо люди. Ст. XXVII+170 . . . . . ц. 75 коп.
- Мирний П.**—Білик І.—Хіба ревуть воли, як ясла повні. Роман на 4 част. Редакція та вступна стаття Б. Якубського. Ст. LXXX+464 з портретом Мирного і Білика . . . . . ц. 2 крб.

- Нечуй-Левицький І.**—Микола Джеря. Повість. Вступна стаття й редакція А. Ніковського. Ст. XLVII+170 з портр. автора . . . . . ц. 80 коп.
- Олесь О.**—Вибрані твори. Лірика. Драматичні етюди. Редакція та вступна стаття П. Филиповича. Ст. 167 . . . . . ц. 1 крб.
- Руданський С.**—Поезії. Лірика. Приказки. Переклади та переробки. Вибір і стаття В. Герасименка. Ст. XLII+138 з портретом автора та знімком могили . . . . . ц. 1 крб.
- Самійленко В.**—Вибрані твори. На загальні мотиви. Антологія. Лірика. Сатиричні поезії. Переклади. Вступна стаття, примітки й редакція Ол. Дорошкевича Ст. 55+256 з портретом автора і знімком групи українських письменників . . . . . ц. 1—20 к.
- Свидницький А.**—Люборацькі. Сімейна хроніка на 2 частини. Редакція та стаття М. Зерова. Ст. 286+XIV. . . . . ц. 1—20 к.
- Свидницький А.**—Оповідання. Редакція, вступна стаття і примітки М. Зерова. Ст. LV+127+XX з портретом автора . . . . . ц. 1—10 к.
- Стороженко О.**—Вибрані творм. Редакція і вступна стаття А. Шамрая. Ст. XLVI+312 з портретом автора . . . . . ц. 1—25 к.
- Тобілевич І. - Карпенко Карий.**—Вибрані твори. П'єси. Переднє слово, примітки й редакція Ол. Дорошкевича. Ст. XLII+190+XXIII з портретом і автографом автора . . . . . ц. 90 коп.
- Франко І.**—Борислав сміється. Повість. Редакція С. Пилипенка. Стаття Ол. Дорошкевича Ст. XLV+336 . . . . . ц. 1—50 к.
- Франко І.**—Поезії. Ред. та вступна стаття М. Зерова. Ст. XLV+140 . . . . . ц. 60 коп.
- Шевченко Т.**—Поезії т. I. Текст впорядковано історико-літературним товариством Української Академії Наук під редакцією акад. С. Єфремова і М. Новицького. Ст. 478 з авопортретом та автографом . . . . . ц. 1—60 к.
- Шевченко Т.**—Поезії т. II. Текст впорядковано історико-літературним товариством Української Академії Наук під редакцією акад. С. Єфремова і М. Новицького. Ст. 484 з портретом автора і автографом . . . . . ц. 1—60 к.
- Щоголів Я.**—Поезії. Вибір і передмова М. Зерова. Ст. XLIV+96 з портретом автора . . . . . ц. 75 коп.

Черемшина М.—Село вигибає. Новелі з гуцульського життя. Редакція та вступна стаття М. Зерова. Ст. 195 . . . ц. 1—25 к.

Галицька та буковинська поезія XIX в. Вибір, передмова і примітки Б. Якубського. Ст. XL+168+XXVII . . . ц. 1—25 к.

Рання українська драма. Редакція і примітки П. Рупіна. Ст. LXXII+250+XIV . . . ц. 1—60 к.

ПОВНА ЗБІРКА ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.

За загальною редакцією **Б. Якубського**, у 10 томах

ПОВНА ЗБІРКА ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА.

За редакцією **С. Пилипенка та Ів. Лизанівського** у 29 томах.

ПОВНА ЗБІРКА ТВОРІВ Б. ГРІНЧЕНКА.

За редакцією **Марії Грінченкової**, у 10 томах.

ПОВНА ЗБІРКА ТВОРІВ В. ВИННИЧЕНКА.

у 22 томах.

ПОВНА ЗБІРКА ТВОРІВ ГІ-ДЕ-МОПАСАНА.

За загальною редакцією проф. **С. Савченка**, у 10 томах.

ПОВНА ЗБІРКА ТВОРІВ М. КОЦЮБІНСЬКОГО.

Редакція тексту **Ан. Лебеда**.

Сучасне українське письменство

Анищенко К.—Мироносиці. Оповідання. Ст. 55 . . . ц. 10 коп.

Бондаренко—Чотири оповідання. Ст. 35 . . . ц. 20 коп.

Бузько Д.—На світанку. Оповідання—Друкується.

Вражливий В.—Молодість. Оповідання. Ст. 187 ц. 2 крб.
оправа . . . ц. 25 коп.

Вражливий В.—Земля. Оповідання. Ст. 127 . . . ц. 10 коп.

Вишня О.—Вибрані твори. Вибір, редакція і вступна стаття і примітки пр. скотарство Омельки Буца. З портретом О. Вишні Ст. 125 . . . ц. 90 коп.

Вишня О.—Моя автобіографія . . . ц. 20 коп.

Гордієнко К.—Автомат. Оповідання ст. 206. . . ц. 1—40 к.

Гордієнко К.—Славгород. Роман. Друкується.

Досвітній О.—Хто? Соціальний роман. Ст. 191. . . ц. 1—60 к.

Досвітній О.—Нотатки мандрівника. Ст. 128. . . ц. 1—25 к.

Іванов П.—Навколо праці. Оповідання. Ст. 127 . . . ц. 10 коп.

Йогансен М.—17 хвилин. Оповідання. Ст. 39 . . . ц. 5 коп.

Ковтун І.—Яструби. Роман. Ст. 107 . . . ц. 1 крб.
оправа . . . 25 коп.

Копиленко О.—Твердий матеріал. Оповідання. Ст. 231. . . ц. 2 крб.
оправа. . . ц. 25 коп.

Копиленко О.—Весела історія. Оповідання. Ст. 32 ц. 15 коп.

Кость Котко—Сонце поза мінаретами. Начерки. Ст. 138 . . . ц. 1—20 к.
оправа . . . ц. 25 коп.

Коцюба Г.—Свято на буднях. Оповідання. Ст. 150. . . ц. 1 крб.

Лісовий П.—Микола Ярош. Роман-хроніка. Ст. 229. . . ц. 1—60 к.

Лісовий П.—В революцію. Оповідання. Ст. 138. . . ц. 70 коп.

Майський М.—Ніч. Оповідання. Ст. 47 . . . ц. 15 коп.

Мусіяк С.—Горобині ночі. Оповідання. Ст. 71. . . ц. 40 коп.

Панч П.—У містечку Бе. Оповідання. Ст. 42 . . . ц. 10 коп.

Підмогильний В.—Місто. Роман. Ст. 256. . . ц. 2—20 к.

Смоліч Ю.—Фальшива Мельпомена. Роман. Ст. 188. . . ц. 1—60 к.

Смоліч Ю.—Останній Ейджевуд. Роман. 2-ге вид. Ст. 184. . . ц. 1—20 к.

Смоліч Ю.—Півтори людини. Роман. Ст. 104. . . ц. 55 коп.

Слісаренко О.—Чорний Ангел. Роман. Ст. 256. ц. 2 крб.

Слісаренко О.—Кам'яний виноград. Оповідання. Ст. 188 . . . ц. 1—50 к.

Тенета—Десята секунда. Оповідання. Ст. 223. . . ц. 1—50 к.

Хвильовий М.—Колонії, вили. Оповідання. Ст. 80 . . . ц. 10 коп.

Шкурупій І.—Пригоди машиніста Хорна. Ст. 88 . . . ц. 20 коп.

Чев'яньський—Царі природи. Гуморески . . . ц. 60 коп.

Ярина—Людяні деталі. Новелетки. Ст. 80 . . . ц. 50 коп.

Яновський Ю.—Кров землі. Оповідання. Ст. 170 . . . ц. 1—20 к.

Шпол Ю.—Золоті лисенята. Роман. . . . ц. 3 крб.

29-3640

29-3640

Замовлення надсилайте на адреси:

Правління Книгоспілки—Харків, Горяїнівський пр., № 2.

Філії Книгоспілки—Київ, вул. Воровського, № 48.

Одеса, вул. Лассаля, № 12.

Дніпропетровське, просп. К. Маркса, 103.